

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛІСНЯК АНТОН ІГОРОВИЧ

УДК 343.98 : 343.131

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ
РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Галузь знань 08 Право
Спеціальність 081 Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. І. Лісняк

Науковий керівник –
Єфімов Микола Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації на монографічному рівні досліджено теоретичні та праксеологічні основи методики розслідування масових заворушень. На основі системного аналізу аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики масових заворушень, відповідно до якого в її структурі виокремлено такі елементи: спосіб вчинення кримінального правопорушення; обстановку вчинення масових заворушень; предмет злочинного посягання; сліди вчинення правопорушення; особу потерпілого; особу правопорушника.

Акцентовано на тому, що розслідування масових заворушень пов'язане зі збиранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Визначено, що криміналістична характеристика – це система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки кримінально караних діянь певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій під час їх розслідування.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що при вчиненні зазначених протиправних діянь має місце повноструктурний склад правопорушення, оскільки здебільшого (92 %) наявні складові підготовки та приховування. Зокрема, підготовка до вчинення протиправного діяння мала місце у 90 % від їх загальної кількості.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що серед заходів підготовки до вчинення масових заворушень правопорушники здійснювали такі дії: 1) складання плану дій під час вчинення масового заворушення – 87 %; 2) вибір об'єкта злочинного посягання (місця проведення мітингів, спортивно-масових свят) – 82 %; 3) підбір співучасників правопорушення – 56 %; 4) здійснення заходів із транспортування співучасників з різних регіонів держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо) – 27 %; 5) поділ ролей між співучасниками – 47 %. 6) підбір засобів та знарядь вчинення масового заворушення (фарба, піротехнічні засоби, засоби для нанесення тілесних ушкоджень) – 54 %.

Дослідження судово-слідчої практики дозволило зробити висновок, що серед способів безпосереднього вчинення масових заворушень мають місце такі: 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %); 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %); 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %); 4) заподіяння тілесних ушкоджень особам, що перебувають у місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %); 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів будь-якої форми власності) (32 %).

Визначено найпоширеніші способи приховування фактів учинення масових заворушень: а) знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення діяння – 12 %; б) знищення слідів злочинів та речових доказів – 61 %; в) надання неправдивих показань у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 72 %; г) відмова від давання показань – 52 %; д) створення ситуацій, коли неможливо проведення окремих слідчих (розшукових) дій – 23 %; д) застосування корумпованих зв'язків у державних органах – 6 %; е) тиск на сумлінних учасників процесу – 38 %.

Визначено кореляційні зв'язки між предметом злочинного посягання та особою правопорушника. Визначено, що показник учинення протиправного діяння відповідно до пори року є дещо різним. Так, улітку масові заворушення вчинюються у 9 % випадків; восени – 38%; взимку – 23 %; навесні – 30%. Зазначене обумовлене сезонністю проведення різних видів виборчих кампаній.

Акцентовано увагу на типовій обстановці учинення протиправних діянь, а також видах слідової інформації матеріального та особистісного характеру.

На підставі аналізу кримінальних проваджень визначено, що масові заворушення вчиняють переважно осудні особи чоловічої статі (97 %). З'ясовано, що на момент учинення протиправних дій правопорушники мали вік від 14 до 18 років – 9 %, 18-25 років – 35 %, 25-35 років – 27 %, 35-45 років – 19 %, 45 років і старші – 10 %.

Встановлено, що типову структуру злочинного об'єднання, що вчинює масові заворушення, створюють такі категорії осіб: 1) організатор; 2) особи, які підшукують та видають відповідні засоби та атрибутику для проведення масових заворушень (плакати, флаєри, гучномовці, холодну зброю, вогнепальну зброю); 3) особи, які на постійній чи періодичній основі активно діють у масових заворушеннях; 4) особи, діяльність яких спрямована на атакуючі дії для захоплення адміністративних будівель, та на осіб, котрі охороняють громадський порядок; 5) особи, які координують учасників масових заворушень через соцмережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp, Telegram), з використанням мобільного зв'язку шляхом повідомлення часу та місця їх проведення, збору різних груп; 6) пересічні громадяни з відповідними засобами (плакатами, символікою різних партій); 7) реєстратори подій на відеозаписуючі засоби; 8) блогери (особи, котрі розповсюджують інформацію через різноманітні ресурси); 10) корумповані представники влади, працівники правоохоронних органів або органів державного управління.

Визначено окремі віктимологічні групи потерпілих. З'ясовано окремі морально-психологічні властивості потерпілих, зокрема: схильність до вживання алкоголю є характерною для 23 % осіб; схильність до вживання наркотичних засобів – 1 %; наявність певних психічних відхилень – 4 %.

Наголошено на тому, що планування розслідування масових заворушень повинно плавно виходити з аналізу первинної інформації щодо протиправних дій. Визначено, що цей аспект є вирішальним на початковому етапі кримінального провадження.

Визначено, що початок кримінального провадження будь-якої категорії потребує ретельного дослідження усіх можливих обставин. В ході початкового етапу розслідування масових заворушень уповноважена особа повинна здійснювати аналіз первинної інформації та вирішити головне питання: чи дійсно вчинено досліджуване протиправне діяння? Адже його вчинення має низку схожих ознак з іншими діяннями, зокрема з хуліганством.

Встановлено, що після ознайомлення з вихідними даними працівники правоохоронних органів повинні відразу здійснити комплекс процесуальних дій та заходів для забезпечення максимальної ефективності розслідування. На підставі узагальнення судово-слідчої практики автором виокремлено обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень.

Запропоновано систему типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування масових заворушень, зокрема: 1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлено правопорушників – 54 %; 2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі – 32 %; 3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки – 13 %;

4) виявлено факт учинення масових заворушень, але свідки відсутні – 1 %.

Реалізовано системний аналіз організаційно-тактичних основ криміналістичного забезпечення проведення різних видів огляду під час розслідування масових заворушень. Визначено, що важливе значення при проведенні огляду місця події має вирішення його завдань. Серед них зазначено такі: встановлення часу вчинення певного протиправного діяння; встановлення часу, протягом якого правопорушник перебував на місці події; визначення місця вчинення протиправного діяння; встановлення особи потерпілого і відомостей, які її характеризують; встановлення осіб, які вчинили масові заворушення; визначення мотивів і цілей протиправного діяння; встановлення способу і знарядь вчинення масових заворушень; виявлення шляху підходу й відходу правопорушників з місця події; виявлення шляхів підходу потерпілого; встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Визначено, що до складу СОГ за цією категорією справ бажано залучати: працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події; експертів НДЕКЦ – для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події в результаті сутичок; працівників оперативних підрозділів – для затримання злочинців за «гарячими» слідами.

Встановлено, що серед методів огляду місця події найбільш розповсюдженим є концентричний (від периферії до центра), але можливе застосування й ексцентричного методу (від центра до периферії) в тих випадках, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху.

Сформульовано перелік об'єктів освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема: підозрювані, на тілі яких можуть бути особливі прикмети; потерпілі, на тілі яких можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення.

Наголошено, що на подальшому етапі розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії важливе значення має проведення слідчого експерименту. Адже його проведення здебільшого є просто

необхідним для створення загальної картини вчинення масових заворушень.

Визначено, що визнання допитуваною особою власної своєї ініціативної участі у вчиненні кримінального правопорушення, а також її ролі як лідера певної злочинної групи має нагальне значення для ефективного та повного проведення допиту перед реалізацією завдань слідчого експерименту. З огляду на зазначене, важливими є не просто визнання особою своєї участі у протиправному діянні, а безперервна послідовність однакових показань під час проведення з нею усіх можливих слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій та заходів. Водночас із кожним наступним допитом чи іншою процесуальною дією (огляд, слідчий експеримент) відомості, що надаються підозрюваним, можуть мати більший діапазон стосовно різних аспектів вчиненого протиправного діяння.

Практичне значення одержаних результатів дисертації зумовлюється тим, що визначені та обґрунтовані в дисертаційному дослідженні наукові домінанти, умовиводи та пропозиції були впроваджені, а також в подальшому можуть бути використані у: науковій діяльності – для подальшого покращення методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, з огляду на сформульовані та представлені наукові положення, висновки та рекомендації (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 09.04.2021, Харківського національного університету внутрішніх справ від 29.04.2021, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 30.04.2021, Університету митної справи та фінансів від 10.05.2021); освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» та при написанні підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, інших наукових і навчально-методичних матеріалів, а також при проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу, криміналістики та оперативно-

розшукової діяльності (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 28.04.2021 р., Національної академії внутрішніх справ від 30.04.2021 р., Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» від 12.05.2021 р.); правозастосовній діяльності – з метою покращення роботи працівників підрозділів прокуратури, а також слідчих, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України (Акти впровадження Дніпропетровського НДЕКЦ МВС від 11.05.2021 р.).

Сформульовано кілька конкретних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення теоретико-правових засад кримінально-процесуальних відносин у визначеній сфері. Крім того, було конкретизовано окремі наукові категорії кримінального процесу та криміналістики.

Ключові слова: масові заворушення, громадський порядок, криміналістична характеристика, планування, організація, досудове розслідування, типова слідча ситуація, взаємодія, слідчі (розшукові) дії, тактичний прийом, огляд, слідчий експеримент.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (108). С. 342–346.

4. Лисняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республика Польша)

5. Lisnyak Anton Algorithms of law enforcement officers' actions in investigation of mass riots. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs : Scientific Journal*. 2020. Special Issue № 1 (109). P. 275–279.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. С. 278–282.

7. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference* (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. P. 348–349.

8. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 360–361.

9. Lisnyak Anton To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 268–270.

10. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 396–397.

11. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 207–209.

12. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 100–102.

13. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 347–348.

14. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 97–99.

SUMMARY

Lisnyak A. I. Forensic characteristics and features of the investigation of mass riots. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate's Degree in Law (Doctor of Philosophy), specialty 081 – The Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

In the dissertation at the monographic level the theoretical and praxeological

bases of a technique of investigation of mass riots are investigated. Based on the system analysis, the approach to the construction of forensic characteristics of mass riots is argued, according to which the following elements are distinguished in its structure: the method of committing a criminal offense, the situation of mass riots, the subject of criminal encroachment, traces of the offense, the victim, the offender.

Emphasis is placed on the fact that the investigation of riots involves the collection of large amounts of evidence that can be seized during the effective conduct of certain investigative (search) actions. It is determined that a forensic characteristic is a system of information about criminally significant features of criminally punishable acts of a certain type, which reflects the natural connections between them and serves to build and verify investigative versions during their investigation.

On the basis of generalization of materials of criminal proceedings it is established that at commission of the specified illegal actions there is a full-structure structure of a criminal offense as in the vast majority of cases (92%) there are components of preparation and concealment. In particular, preparation for committing an illegal act took place in 90% of their total number.

The analysis of materials of criminal proceedings allowed to come to a conclusion that among measures of preparation for commission of mass riots offenders carried out the following actions: 1) drawing up of the plan of actions during commission of mass riots – 87 %; 2) the choice of the object of criminal encroachment (venues for rallies, sports events) – 82 %; 3) selection of accomplices to the offense – 56 %; 4) implementation of measures for transportation of accomplices from different regions of the state to the place where mass riots are planned (search or provision of motor transport, its rent, payment for transport services, etc.) – 27 %; 5) distribution of roles between participants – 47 %; 6) selection of means and instruments of mass riots (paint, pyrotechnics, means for inflicting bodily injuries) – 54 %.

The study of forensic practice allowed us to conclude that among the ways

of direct mass riots are: 1) active participation in mass riots (84 %); 2) disturbance of peace of various persons in public places (79 %); 3) resistance to government officials with the use of weapons and other items used as weapons (21 %); 4) infliction of bodily injuries to persons who are in the place of mass riots (employees of institutions, spectators, fans, athletes) (7 %); 5) destruction or destruction of premises (housing, institutions, enterprises, shops, restaurants, kiosks and other objects of various forms of ownership) (32 %).

The most common ways to conceal the commission of mass riots are identified: a) destruction of video surveillance cameras for a certain period of time before the commission of a criminal act – 12 %; b) destruction of traces of crimes and material evidence – 61 %; c) giving false testimony in case of exposure, including making a false alibi – 72 %; d) refusal to testify – 52 %; e) creation of situations when it is impossible to conduct separate investigative (search) actions – 23 %; e) the use of corrupt connections in public authorities and administration – 6 %; f) pressure on conscientious participants in criminal proceedings – 38 %.

Correlations between the subject of the criminal encroachment and the identity of the offender have been identified. It is determined that the rate of committing an illegal act according to the season is slightly different. Thus, in the summer mass riots are committed in 9 % of cases; in autumn – 38 %; in winter – 23 %; in the spring – 30 %. This is due to the seasonality of different types of election campaigns.

Emphasis is placed on the typical situation of committing illegal acts, as well as the types of trace information of a material and personal nature.

Based on the analysis of criminal proceedings, it was determined that mass riots are committed mainly by sane males (97 %). It was found that at the time of the offense, the offenders were aged 14 to 18 years – 9 %, 18-25 years – 35 %, 25-35 years – 27 %, 35-45 years – 19 %, 45 years and older – 10 %.

It is established that the typical structure of a criminal group that commits mass riots is created by the following categories of persons: 1) the organizer; 2) persons who search for issue appropriate means and paraphernalia for carrying

out mass riots (posters, fireworks, loudspeakers, cold steel, firearms); 3) persons who, on a permanent or periodic basis, are active in mass riots; 4) persons whose activities are aimed at attacking actions to seize administrative buildings, persons who protect public order; 5) persons who coordinate the participants of mass riots through social networks (Facebook, Twiter), chats (Viber, WhatsApp, Telegram), using mobile communication by notifying the time and place of their holding, gathering different groups; 6) ordinary citizens with appropriate means (posters, symbols of different parties); 7) event recorders on video recording means; 8) bloggers (persons who disseminate information through various resources); 10) corrupt government officials, law enforcement or government officials.

Separate victimological groups of victims have been identified. Some moral and psychological characteristics of the victims were clarified, in particular: the tendency to drink alcohol is typical for 23 % of people; propensity to use drugs - 1%; the presence of certain mental disorders – 4 %.

It is emphasized that the planning of the investigation of mass riots should be based on the analysis of primary information on illegal actions. It was determined that this aspect is crucial at the initial stage of the pre-trial investigation.

It is determined that the beginning of criminal proceedings of any category requires a careful study of all possible circumstances. During the initial stage of the investigation of mass riots, the authorized person must analyze the primary information and resolve the main question: whether the investigated illegal act was actually committed. After all, his commission has a number of similar features with other illegal acts, in particular, hooliganism.

It is established that after reviewing the initial data, law enforcement officers must immediately carry out a set of procedural actions and measures to ensure maximum efficiency of the investigation. Based on the generalization of forensic practice, the author singled out the circumstances to be established in the investigation of mass riots.

A system of typical investigative situations that arise at the initial stage of

the investigation of mass riots is proposed, in particular: 1) information on mass riots was obtained, material traces of a criminal offense were identified, witnesses and victims were available, 54 % were identified; 2) information on the commission of mass riots by an unidentified person, available information on the nature of the criminal offense, there are witnesses and victims – 32 %; 3) received information about the commission of mass riots from authorized persons, available information on the nature of the criminal offense, there are witnesses – 13 %; 4) the fact of mass riots was revealed, witnesses were absent – 1 %.

A systematic analysis of the organizational and tactical foundations of forensic support for various types of inspections during the investigation of mass riots. It is determined that the solution of its tasks is important when conducting an inspection of the scene. Among them are the following: setting the time of committing an illegal act; establishing the time during which the offender was at the scene; determining the place of commission of an illegal act; identification of the victim and information that characterizes him; identification of persons who committed mass riots; determination of motives and purposes of illegal action; establishing the method and tools of mass riots; identification of ways of approach and departure of offenders from the scene; identification of ways of approach of the victim; identification of possible traces that may have remained on the criminals and their clothes.

It is determined that it is expedient to involve in the composition of the investigative and operative group for this category of criminal proceedings: patrol police officers – to ensure the protection of the scene; SREFC experts – to remove traces of biological origin that may have remained at the scene as a result of the struggle; employees of operational units – to identify and detain criminals on the «hot» tracks.

It is established that among the methods of site inspection the most common is concentric (from the periphery to the center), but it is possible to use the eccentric method (from the center to the periphery) in cases where the center is a fire, pogrom, corpse or explosion.

The list of objects of examination during the investigation of the investigated category of criminal offenses is formulated, in particular: suspects, on the body of which there may be special signs; victims, on the body of which there may be various bodily injuries and traces of a criminal offense.

It is emphasized that at the next stage of investigation of criminal offenses of the studied category it is important to conduct an investigative experiment. After all, its holding in most cases is absolutely necessary to create a general picture of mass riots.

It was found that among the main tasks of the investigative experiment are the following: establishing the exact mechanism of mass riots; verification of advanced investigative versions; identification of reasons and conditions that contributed to or prevented the commission of an illegal act; verification and clarification of factual data obtained as a result of individual investigative (search) actions; obtaining new evidence; establishing and eliminating discrepancies in the testimony of suspects, witnesses and victims; determining the limits of awareness or ignorance of criminals about the event of a criminal offense, etc.

It is determined that the full recognition of the suspect's active participation in the riots or the role of their organizers plays a huge role even when law enforcement agencies have a sufficient body of evidence to interrogate the suspect. It is this confession of the suspect that reduces to a single and inseparable whole the whole set of evidence gathered in the case. It is important not only to confirm the facts that are already known in the criminal proceedings, but also those that the investigation knew nothing about (for example, the place of storage of weapons used in mass riots, other participants in the riots, etc.).

The practical significance of the obtained results is that the theoretical provisions, conclusions and proposals formulated and argued in the dissertation are implemented and can be further used in: scientific activity – to further improve the methodology of investigation of certain types of criminal offenses on the basis of formulated and stated theoretical provisions, conclusions and recommendations (Acts of implementation of Odessa State University of Internal Affairs from

09.04.2021, Kharkiv National University of Internal Affairs from 29.04.2021, Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs from 30.04.2021, University of Customs and Finance from 10.05.2021); educational process – in the teaching of disciplines «Criminology», «Criminal Procedure», «Organization of investigation of criminal offenses», «Forensic tools and methods of investigation of criminal offenses», as well as in the preparation of textbooks, manuals, texts of lectures and teaching materials, conducting seminars and practical classes on criminal procedure, criminology and operational and investigative activities (Acts of implementation of Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs from 28.04.2021, National Academy of Internal Affairs from 30.04.2021, Open International University of Human Development «Ukraine» from 12.05.2021); law enforcement activities – to improve the activities of the prosecutor's office and operational, investigative and expert units of the National Police of Ukraine (Acts of implementation of the Dnepropetrovsk SREFC MIA from 11.05.2021).

A number of specific proposals and recommendations aimed at improving the theoretical and legal foundations of criminal procedure in a particular area, in addition, specified certain scientific categories of criminal procedure and criminology.

***Key words:** mass riots, public order, pre-trial investigation, forensic characteristics, planning, organization, typical investigative situation, interaction, investigative (search) actions, tactics, review, investigative experiment.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал.* 2019. № 4 (101). С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (108). С. 342–346.

4. Лисняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща)

5. Lisnyak Anton Algorithms of law enforcement officers' actions in investigation of mass riots. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs* : Scientific Journal. 2020. Special Issue № 1 (109). P. 275–279.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути*: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. С. 278–282.

7. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. P. 348–349.

8. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 360–361.

9. Lisnyak Anton To the issue of typical investigation situations during the

investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 268–270.

10. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 396–397.

11. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 207–209.

12. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 100–102.

13. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 347–348.

14. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 97–99.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	21
ВСТУП.....	22
 РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....	34
1.1. Генеза наукових поглядів щодо методики розслідування масових заворушень.....	34
1.2. Способи вчинення, знаряддя та предмет безпосереднього посягання як елементи криміналістичної характеристики масових заворушень.....	44
1.3. Обстановка та слідова картина вчинення масових заворушень.....	61
1.4. Характеристика особи злочинця та організованої групи (злочинної організації).....	74
Висновки до розділу 1.....	92
 РОЗДІЛ 2	
НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....	95
2.1. Планування розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні.....	95
2.2. Типові слідчі ситуації та комплекси слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень.....	114
Висновки до розділу 2.....	127

РОЗДІЛ 3**ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ.....129**

3.1. Криміналістичне забезпечення проведення різних видів огляду.....129

3.2. Організація і тактика проведення слідчого експерименту.....141

Висновки до розділу 3.....158

ВИСНОВКИ.....161

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....168

ДОДАТКИ.....190

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП	–	Головне Управління Національної поліції
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
ОМП	–	Огляд місця події
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідчі (розшукові) дії
НСРД	–	Негласні слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, як передбачено у статті 39 Конституції України. Водночас про проведення вказаних заходів необхідно завчасно сповіщати органи виконавчої лади чи органи місцевого самоврядування. Та іноді навіть погоджені й сплановані збори, вже не говорячи про стихійні та спонтанні, можуть перерости у таке негативне явище, як «масові заворушення». В розрізі цього необхідно акцентувати увагу, що на часі, у період становлення України у міжнародній площині як правової держави, важливими залишаються питання протидії та розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Найбільш небезпечними серед них є вчинення масових заворушень, оскільки під час них порушується не лише громадський порядок, а ще й багато інших прав і свобод людини та громадянина. Слід зазначити, що ці протиправні діяння можуть учинятися як через діяльність певних груп (радикальних молодіжних рухів, антиглобалістів, футбольних ультрас), так і у зв'язку з політичними реаліями (виборчий процес різного рівня, політичні мітинги, демонстрації).

Так, відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України, у 2013 р. зареєстровано 5 фактів учинення масових заворушень, тоді як повідомлено про підозру 2 особам, у 2014 р. – 148, повідомлено про підозру – 50 особам, у 2015 р. – 24, повідомлено про підозру – 16 особам, у 2016 р. – 9, повідомлено про підозру – 1 особі, у 2017 р. – 8, повідомлено про підозру – 4 особам, у 2018 р. – 12, повідомлено про підозру – 3 особам, у 2019 р. – 11, повідомлено про підозру – 3 особам, у 2020 р. – 7, повідомлено про підозру – 2 особам, а за перші 5 місяців 2021 р. – 2, але жодній особі не було повідомлено про підозру. Отже, кількість масових заворушень іноді може зростати в десятки разів, а іноді майже зникати. Водночас доказування вини осіб, які їх учинили, завжди викликає труднощі.

Питання кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів протиправних діянь висвітлювали у своїх дослідженнях низка вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Ю. П. Алєнін, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, Г. П. Власова, А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, В. І. Галаган, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, М. В. Даньшин, Л. Я. Драпкін, В. Г. Дрозд, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, О. В. Кириченко, А. М. Кислий, Н. І. Клименко, І. П. Козаченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. П. Корж, М. В. Корнієнко, І. І. Котюк, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, Л. М. Лобойко, В. Г. Лукашевич, І. М. Лузгін, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, С. І. Мінченко, Д. Й. Никифорчук, В. Т. Нор, О. В. Одерій, В. Л. Ортинський, Н. В. Павлова, І. В. Пиріг, М. А. Погорєцький, М. І. Порубов, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський, Д. Б. Сергєєва, С. В. Слїнько, С. М. Стахівський, Р. Л. Степанюк, М. П. Стрельбицький, В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко, О. Ю. Татаров, В. М. Тертишник, В. В. Тіщенко, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова, І. Ф. Харабєрюш, П. В. Цимбал, М. С. Цуцкірїдзе, К. О. Чаплїнський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щєрбаковський, Б. В. Щур, В. В. Юсупов, М. П. Яблоков та ін.

Деякі сторони розслідування досліджуваного виду кримінальних правопорушень, окремі криміналістичні, кримінологічні та кримінально-правові його аспекти були предметом дослідження таких учених, як О. А. Антонюка, В. І. Боярова, М. М. Єфімова, В. І. Захарєвського, В. М. Ісаєнко, Л. В. Капиці, А. О. Крикунова, О. П. Кузьменка, В. М. Махова, Г. І. Пічкальова, А. С. Шаталова, П. В. Шалдирвана та інших. Серед них необхідно виокремити праці, які мали найбільш спеціалізований практичний характер, що стало основою для формулювання мети і завдань нашого дослідження. Зокрема, дисертація М. М. Єфімова на тему «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.) була спрямована на розгляд та аналіз методики розслідування хуліганства у цілому. Водночас А. М. Лазєбний в своєму

дослідженні «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку» (м. Ірпінь, 2016 р.) проаналізував окремий аспект методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень. Найбільш дотичною до нашої роботи є дисертація О. П. Кузьменко «Початковий етап розслідування масових заворушень» (м. Київ, 2017 р.), у якій автор дослідив лише початковий етап розслідування, а також сформулював окремі позиції організації кримінального провадження та криміналістичної характеристики досліджуваної категорії протиправних діянь. А вже А. С. Шевченко в дисертації на тему «Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні» (м. Київ, 2019 р.) та П. Р. Трясун в своїй роботі «Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях» (м. Київ, 2020 р.) дослідили специфіку криміналістичного забезпечення у провадженнях визначеної категорії. Зі свого боку О. А. Антонюк у монографії «Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади» (м. Одеса, 2020 р.) комплексно дослідив розслідування протиправних діянь аналізованої категорії.

Слід зазначити, що перелічені праці вчених-криміналістів відзначаються дуже деталізованим розглядом та дослідженням тематики, яку вони визначили у меті та завданнях своїх робіт, але окремі важливі моменти розслідування масових заворушень у них висвітлені досить поверхнево або взагалі не окреслені. Втім це дисертаційне дослідження спрямоване на розгляд зазначених питань: з'ясування генези наукових поглядів щодо методики розслідування масових заворушень; більш детальний аналіз криміналістичної характеристики з визначенням авторського бачення її структури; систематизація обставин, що підлягають встановленню в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії; висвітлення криміналістичного забезпечення окремих слідчих (розшукових) дій, котрі можуть бути проведені як на початковому, так і на подальшому етапах

розслідування. Вищезазначене характеризує актуальність цієї проблематики, її наукову, теоретичну та практичну цінність, а також зумовило обрання відповідного напрямку дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до Тематики наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454; положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020); Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1023-р/); Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та МВС України щодо обміну інформацією з ЄРДР та інформаційних систем органів внутрішніх справ (спільний наказ ГПУ та МВС України № 115/1046); Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу (рішення Національної академії правових наук України № 3/2019); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, що затверджені на загальних зборах Національної академії правових наук України 03.03.2016 р., а також у межах загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0118U100431).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 23 листопада 2017 р. (протокол № 3) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук НАПрН України (п. 1104, 2017 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення конкретного наукового завдання з розробки методики розслідування масових заворушень. Різновекторність та комплексність мети зумовили необхідність вирішення таких *завдань*:

- визначити генезу наукових поглядів щодо методики розслідування масових заворушень;
- систематизувати способи, знаряддя та предмет безпосереднього посягання як елементи криміналістичної характеристики масових заворушень;
- розкрити зміст обстановки та слідової картини вчинення масових заворушень;
- надати характеристику особи злочинця та організованої групи (злочинної організації);
- виокремити особливості планування розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні;
- сформулювати типові слідчі ситуації та комплекси слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень;
- з'ясувати організаційно-тактичні особливості проведення різних видів огляду;
- конкретизувати криміналістичне забезпечення проведення слідчого експерименту.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів під час розслідування масових заворушень.

Предмет дослідження – криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень.

Методи дослідження. У ході здійснення дослідження застосовувались різноманітні методи наукового пізнання для реалізації та досягнення визначених мети, завдань, об'єкта і предмета. Базисом для цього слугував *діалектичний метод*, оскільки необхідно було аналізувати різноманітні компоненти у їх поєднанні та взаємодії. *Формально-логічні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія та ін.) використовувались при аналізі матеріалів кримінальних справ і проваджень, нормативно-правових актів різного рівня, наукових концепцій для формулювання окремих їхніх

закономірностей у розрізі розслідування визначеної категорії протиправних діянь (розділи 1–3). Застосування *історико-правового методу* зумовлено вивченням особливостей реформування законодавства щодо окремих доміант кримінальних проваджень досліджуваної категорії (підрозділи 1.1, 2.1). *Системно-структурний метод* був застосований при визначенні наповнення криміналістичної характеристики, систематизації способів підготовки, вчинення та приховування масових заворушень, побудові окремих віктимогенних груп осіб, конструюванні системи типових слідчих ситуацій та інших наукових категорій (підрозділи 1.3, 1.4, 2.1, 2.2). *Порівняльно-правовий метод* було використано під час аналізу окремих кримінальних та кримінально-процесуальних норм, нормативно-правових актів (розділи 2, 3). Застосування *статистичного* та *документального методів* було зумовлено потребою детального аналізу та узагальнення результатів анкетування респондентів, дослідження матеріалів кримінальних справ і проваджень, формулювання прогалин і тактичних помилок у криміналістичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій (підрозділи 2.1–2.2, 3.1–3.2). *Метод синтезу* був використаний під час формулювання загальних висновків та пропозицій відповідно до мети дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять результати вивчення судово-слідчої та оперативної практики за 2011–2021 рр. Оброблено матеріали 127-и кримінальних справ та 116-и проваджень із зазначеної проблематики (Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської, Харківської та Херсонської областей, м. Києва) за 2011–2021рр.; дані офіційної статистичної звітності МВС та Генеральної прокуратури України за 2011–2021 рр.; здійснено опрацювання результатів опитування 83-х працівників прокуратури, 311-и слідчих, 345-и працівників оперативних підрозділів та 64-х працівників експертних установ МВС України.

Наукова новизна отриманих результатів окреслюється тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням організаційно-тактичного забезпечення розслідування масових заворушень. Під час наукового опрацювання проблеми встановлено та аргументовано низку домінант, висновків і рекомендацій, котрі відзначаються науковою новизною та мають важливе теоретичне й практичне значення, а саме:

вперше:

– надано авторське визначення криміналістичної характеристики масових заворушень як певної сукупності даних стосовно вчиненого протиправного діяння конкретного виду, котра характеризує та окреслює різноманітні кореляційні зв'язки між найбільш характерними його складовими, а також дозволяє виводити та звіряти окремі версії в ході реалізації кримінальних проваджень стосовно масових заворушень;

– класифіковано місця учинення протиправного діяння, серед яких виокремлено такі: 1) відкрита місцевість (вулиці, парки, проспекти, сквери); 2) будівлі та споруди установ, підприємств, організацій різних форм власності; 3) спортивні комплекси (манежі, стадіони, амфітеатри); 4) заклади культурного відпочинку (театри, кінотеатри); 5) транспортні засоби (маршрутні автобуси, трамваї, тролейбуси); 6) місця проведення політичних акцій, виборів (виборчі дільниці, виборчі комісії);

– виокремлено типову структуру злочинного об'єднання, що вчинює масові заворушення, яку створюють такі категорії осіб: 1) організатор; 2) особи, які підшуковують та видають відповідні засоби та атрибутику для проведення масових заворушень (плакати, фаєри, гучномовці, холодну зброю, вогнепальну зброю); 3) особи, які на постійній чи періодичній основі активно діють у масових заворушеннях; 4) особи, діяльність яких спрямована на атакуючі дії для захоплення адміністративних будівель, на осіб, котрі охороняють громадський порядок; 5) особи, які здійснюють координацію учасників масових заворушень через соцмережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp,

Telegram), з використанням мобільного зв'язку шляхом повідомлення часу та місця їх проведення, збору різних груп; 6) пересічні громадяни з відповідними засобами (плакатами, символікою різних партій); 7) реєстратори подій на відеозаписуючі засоби; 8) блогери (особи, котрі розповсюджують інформації через різноманітні ресурси); 9) корумповані представники влади, працівники правоохоронних органів або органів державного управління;

удосконалено:

– підхід до побудови криміналістичної характеристики досліджуваного протиправного діяння, в якій послідовно охарактеризовано такі складові, як спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення масових заворушень, предмет злочинного посягання, сліди вчинення правопорушення, особу потерпілого, особу правопорушника;

– сукупність способів безпосереднього вчинення масових заворушень, зокрема: 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %); 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %); 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %); 4) нанесення тілесних ушкоджень особам, що перебувають у місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %); 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів будь-якої форми власності) (32 %);

– систему даних щодо обстановки вчинення кримінального правопорушення, з огляду на виділення та окреслення кореляційних зв'язків між окремими її складовими, зокрема місцем учинення, часом учинення, а також умовами, що сприяли його вчиненню;

– сукупність ознак і властивостей особи потерпілого та особи правопорушника, що у своїй сукупності дозволило сформулювати ймовірний портрет особи правопорушника та виокремити відповідні віктимогенні групи потерпілих;

– систему типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому

етапі розслідування масових заворушень, зокрема: 1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники – 54 %; 2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі – 32 %; 3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки – 13 %; 4) виявлено факт учинення масових заворушень, свідки відсутні – 1 %;

– перелік об'єктів освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема: підозрювані, на тілі яких можуть бути особливі прикмети; потерпілі, на тілі яких можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення;

– організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчого експерименту. Зокрема, серед основних завдань слідчого експерименту визначено такі: встановлення точного механізму вчинення масових заворушень; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню протиправного діяння; перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій; отримання нових доказів; встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення тощо;

дістало подальшого розвитку:

– теоретичні домінанти відносно основних кримінально-процесуальних та криміналістичних категорій, котрі застосовувались у дослідженні (криміналістична характеристика; обставини, що підлягають встановленню; версія; типові слідчі ситуації; слідчі (розшукові) дії);

– система відомостей, що оптимізує у своїй сукупності наповнення слідчої картини досліджуваних протиправних діянь через аналіз різних

категорій доказових відомостей;

– сукупність обставин, котрі підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень крізь призму специфіки досліджуваного протиправного діяння;

– криміналістичне забезпечення проведення різних видів огляду під час розслідування масових заворушень. Зокрема, серед завдань, котрі повинні вирішуватись під час їх проведення, визначено такі: встановлення часу вчинення визначеного протиправного діяння; встановлення часу, протягом якого правопорушник перебував на місці події; визначення місця вчинення протиправного діяння; встановлення особи потерпілого і відомостей, які її характеризують; встановлення осіб, які вчинили масові заворушення; визначення мотивів і цілей протиправного діяння; встановлення способу і знарядь учинення масових заворушень; виявлення шляху підходу й відходу правопорушників з місця події; виявлення шляхів підходу потерпілого; встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що визначені та обґрунтовані в дисертаційному дослідженні наукові домінанти, умовиводи та пропозиції були впроваджені, а також в подальшому можуть бути використані у:

– *науковій діяльності* – для чергового покращення методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, з огляду на сформульовані та представлені наукові положення, висновки та рекомендацій (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 09.04.2021, Харківського національного університету внутрішніх справ від 29.04.2021, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 30.04.2021, Університету митної справи та фінансів від 10.05.2021);

– *освітньому процесі* – у процесі викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Організація розслідування кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень» та під час написання підручників,

навчальних посібників, курсів лекцій, інших навчально-методичних матеріалів, а також при проведенні семінарів і практичних занять з кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності (акти впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 28.04.2021, Національної академії внутрішніх справ від 30.04.2021, Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» від 12.05.2021);

– *правозастосовній діяльності* – з метою покращення роботи працівників підрозділів прокуратури, а також слідчих, оперативних та експертних підрозділів Національної поліції України (акти впровадження Дніпропетровського НДЕКЦ МВС від 11.05.2021).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації загалом та окремі її аспекти оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути» (м. Дніпро, 2020 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 2020 р.); «Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (м. Дніпро, 2020 р.); «Сучасний рух науки» (м. Дніпро, 2020 р.); «Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи» (м. Харків, 2020 р.); «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу» (м. Дніпро, 2020 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 2021 р.); «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Львів, 2021 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 208 сторінок, з яких 146 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 214 найменувань і займає 22 сторінки, 4 додатки викладено на 40-а сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

1.1. Генеза наукових поглядів щодо методики розслідування масових заворушень

Діяльність будь-яких підрозділів правоохоронних органів повинна бути побудована в певній послідовності та певному порядку. Ці фактори забезпечать ефективне та швидке виконання будь-яких функцій, передбачених посадовими обов'язками осіб, задіяних у розслідуванні кримінальних правопорушень та запобіганні їм, а також іншій роботі. Безпосередньо для спрощення діяльності в розрізі розслідування протиправних діянь ученими-криміналістами з середини минулого сторіччя здійснюється алгоритмізація цього процесу шляхом розробки окремих методик розслідування кримінальних правопорушень. Ми підтримуємо необхідність розвитку зазначеного розділу криміналістики крізь призму збільшення практичної ефективності кримінальних проваджень будь-яких категорій.

Розглянемо окремі праці науковців стосовно сутності та наповнення методики розслідування окремих протиправних діянь. На разі В. П. Корж акцентує увагу на важливості зазначеної наукової категорії, яка має значення для розкриття та розслідування злочинів. Авторка зазначає, що криміналістичні методики, побудовані лише на основі кримінально-правової класифікації злочинів, мають здебільшого загальний характер і потребують для свого практичного застосування більш конкретизованих (деталізованих) рубрик (підстав) диференціювання. Вона робить висновок, що в літературі є надмірно радикальні думки, що криміналістична класифікація злочинів має будуватися винятково за криміналістичними підставами, зокрема залежно від

способів, часу, місця вчинення злочинів [90, с. 28].

Водночас інші вчені (О. М. Васильєв, М. П. Яблоков) сформулювали її як заключний розділ криміналістики, в якому відбувається накопичення матеріалів узагальнення передової слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення розслідування та підвищення його ефективності. Зазначене зумовило виникнення проблеми підвищення її наукового рівня та практичної корисності як блоку, що синтезує використання засобів криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний, значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього [31, с. 3]. А вже І. І. Когутич наголошує на тому, що залежно від кількості видів злочинів, які охоплюються окремими криміналістичними методиками, існують такі: поєднані криміналістичні методиками (багатовидові), тобто методика розслідування двох або більше взаємозв'язаних злочинів (наприклад, методика розслідування пограбувань і розбійницьких нападів або вбивств, поєднаних із згвалтуванням тощо); одновидові (одинарні), тобто методика розслідування одного виду злочину (вбивства, крадіжки тощо).

Залежно від використаних у розробленні окремої методики видів наукових знань, виділяються: власне криміналістичні методиками, тобто розроблені на основі криміналістичних знань (без кримінально-правової, кримінологічної, оперативно-розшукової характеристики злочину; без наведення й аналізу матеріального закону інших галузей права тощо) та вже згадувані, комплексні, тобто такі, що включають не лише криміналістичні методичні рекомендації, а й інформацію із наук кримінального права, кримінального процесу, судової медицини та психіатрії, теорії ОРД тощо.

Залежно від авторства (авторської належності), виділено такі: офіційні, тобто розроблені посадовими особами підрозділів правоохоронних відомств, і доктринальні, розроблення яких здійснювалось ініціативно спеціалістами у сфері криміналістики. Залежно від форми (тобто за джерелом виразу), існують: методиками у вигляді монографічних рекомендацій; методиками у вигляді дисертаційних досліджень; у підручниках; видові чи групові

методики, які відображені у методичних, інформаційних листах (рекомендаціях) тощо [81, с. 541].

Дійсно, варто погодитись із наведеними тезами учених-криміналістів. Адже безпосередньо розроблення зазначеної наукової категорії можливе лише в комплексному дослідженні як матеріалів судово-слідчої практики, так і в аналізі наукових праць з криміналістики, кримінального процесу, кримінального права та інших суміжних галузей знань.

Окремі науковці [3, с. 244-250; 182, с. 270] роблять висновок з приводу побудови структури методики розслідування окремих кримінальних правопорушень. Автори наголошують на наявності в них таких складових, як криміналістична характеристика (для загальної методики) і окремих видів злочинів (для приватних методик). Крім того, вони в зазначеній структурі виокремлюють обставини, що підлягають встановленню і доказуванню; а також особливості порушення кримінальної справи та інші складові організації розслідування (типові слідчі ситуації; особливості побудови версій; планування розслідування; організація первинного і наступного етапу розслідування). Тобто присутня наявність усталеної структури, що має відповідний набір складових. Звичайно, окремі елементи у зв'язку зі змінами законодавства вже втратили свою актуальність (наприклад, особливості порушення кримінальної справи), а деякі не були відображені.

А вже О. А. Антонюк наголошує на тому, «...що важливим є дослідження наукових розробок з приводу визначення особливостей регулювання кримінально-процесуальних відносин у сфері громадського порядку. Адже будь-яка структура повинна мати основу. На нашу думку, першочерговою основою методики розслідування кримінальних правопорушень є безпосередньо самі протиправні діяння, а також матеріали судово-слідчої практики щодо їх розслідування. Крім того, важливе значення в цьому теоретичному аспекті криміналістики мають різноманітні праці науковців з приводу зазначеної проблематики. Тому їх дослідження, а також вивчення кримінальних справ і проваджень надало змогу з'ясувати сутність і

структуру досліджуваної методики розслідування» [8, с. 249].

Отже, наповнення окремих методик розслідування кримінальних правопорушень з часом змінювалось. Так, І. М. Лузгін у середині минулого сторіччя сформував аналізовану систему так: обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі; особливості порушення кримінальної справи; специфіка первинних слідчих дій і їх поєднання з оперативно-розшуковими заходами; особливості планування і побудови версій у справі; подальші слідчі дії; особливість роботи слідчого на завершальному етапі розслідування; особливості встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину [93, с. 284].

Говорячи про конкретне кримінальне правопорушення (масові заворушення), вважаємо за доцільне розглянути генезу думок науковців безпосередньо з цього приводу. Так, П. В. Шалдирван, досліджуючи методику розслідування масових заворушень на початку ХХІ сторіччя, з'ясував, що вона складається з таких елементів: кримінологічна характеристика масових заворушень; кримінально-правова характеристика масових заворушень; криміналістична характеристика масових заворушень; особливості порушення кримінальної справи; огляд місця події; встановлення та допит свідків і потерпілих; організація взаємодії з органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та використання її результатів; встановлення учасників масових заворушень. допит підозрюваних; підготовка матеріалів та призначення судових експертиз; проведення освідування, обшуків, впізнання, відтворення обстановки та обставин події та інших слідчих дій; дії слідчого на заключному етапі розслідування та деякі питання запобігання масовим заворушенням [201, с. 2-3].

Зі свого боку О. П. Кузьменко розглядав такі елементи методики розслідування масових заворушень: криміналістична характеристика масових заворушень; типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень; організаційно-тактичні засади провадження окремих

процесуальних дій на початковому етапі розслідування масових заворушень; поняття й сутність тактичних завдань і тактичних операцій початкового етапу розслідування масових заворушень; види та зміст тактичних операцій початкового етапу розслідування масових заворушень [108, с. 2-3].

А вже М. М. Єфімов, здійснивши власне дослідження, визначив, що в методиці розслідування окремих видів кримінальних правопорушень наявні такі складові: криміналістична характеристика злочинів; аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження; обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; типові слідчі ситуації розслідування; особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів; особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення; профілактична діяльність слідчого стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; особливості діяльності слідчого на завершальному етапі розслідування [62, с. 13-14].

Водночас А. С. Шевченко визначила такі складові розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні: криміналістична характеристика; аналіз первинної інформації та обставини, що підлягають встановленню в досліджуваній категорії кримінальних проваджень; алгоритми дій працівників правоохоронних органів відповідно до типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування; проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних джерел; проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел [205, с. 19-20].

На підставі проведеного дослідження та вивчення наукових праць низки вчених О. А. Антонюк виокремив основні елементи методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку, як от: криміналістична характеристика; перевірка початкових відомостей та

внесення відомостей до ЄРДР; обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні; типові слідчі ситуації; специфіка взаємодії різних підрозділів правоохоронних органів; особливості проведення процесуальних дій та інших заходів початкового й подальшого етапів розслідування; специфіка застосування спеціальних знань під час розслідування; діяльність уповноважених осіб щодо усунення причин й умов, що сприяли вчиненню правопорушення; специфіка діяльності уповноважених осіб на заключному етапі розслідування [6, с. 59].

Підтримуючи позиції М. М. Єфімова та О. А. Антонюка, зазначимо, що важливе значення у структурі методики розслідування масових заворушень, на наш погляд, має криміналістична характеристика, а також профілактичні дії уповноважених осіб.

Кримінальне правопорушення має велику кількість характеристик, які в криміналістиці систематизуються в такій науковій категорії, як «криміналістична характеристика». Це відносно новий термін в цій науці, адже його запропонували в 60-70-х роках ХХ ст. Водночас за півсторіччя криміналістична характеристика увійшла до методики розслідування кримінальних правопорушень як стабільний елемент. Стосовно вчинення масових заворушень необхідно акцентувати увагу на тому, що розслідування зазначених діянь має важливі особливості, які, зокрема, пов'язані з дослідженням визначеної категорії. Тому актуальність цієї тематики не викликає сумнівів [129, с. 276].

Загалом, як зауважують окремі автори, масові заворушення можна розглядати передусім як один із можливих шляхів розвитку кризових ситуацій у соціальній сфері. А передують заворушенням і фактично є ознаками, які свідчать про можливість початку заворушень такі чинники: наявність конфліктної ситуації в національній, етнічній, релігійній сферах або соціальна напруга у молодіжних колах (переважно у сфері діяльності молодіжних неформальних рухів; футбольних фанатів; представників екстремістських політичних рухів та ін.). У подальшому відбувається

ескалація конфлікту у вигляді проведення мітингів, демонстрацій, пікетування, інших масових акцій (у тому числі – громадянської непокори); поширення чуток; нагнітання обстановки; створення запасів зброї, підготовка та розповсюдження друкованих агітаційних матеріалів (листівок та ін.); висловлювання погроз на адресу представників влади. І все це насамперед має одну мету – створити «обличчя ворога». Потім – використання приводу, навіть незначного, але який може викликати негативну реакцію у населення з наступним використанням скупчення людей (організованого або стихійного), яке завжди може перетворитися на свавільний натовп [201, с. 29].

З приводу визначення криміналістичної характеристики, то, наприклад, О. Н. Колесніченко та В. О. Коновалова зазначали таке: 1. Криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду; 2. Це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмета доказування (кримінально-процесуальне право); 3. Це система відомостей, що включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду; 4. Це система відомостей, яка слугує побудові й перевірці слідчих версій.

З огляду на ці характеристики, було зазначено, що криміналістична характеристика – це система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові й перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів [83, с. 16-20].

Стосовно системи криміналістичної характеристики, то, наприклад, А. Ф. Волобуєв наголошує на тому, що зазначена категорія стосовно розкрадань майна повинна відбивати традиційні елементи їх механізму, але з урахуванням тієї специфіки, яку накладає на них підприємницька діяльність, а також взаємні зв'язки з іншими злочинами, оскільки вони утворюють єдину технологію злочинної діяльності: особливості предмета посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери); обстановка вчинення

злочину (загальноєкономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місцезнаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин тощо); способи підготовки, вчинення і приховування розкрадання (прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, заходи щодо маскуванню розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів); сліди розкрадання (документів та речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном); особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва); особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян) [40, с. 35].

Ми підтримуємо позицію вчених стосовно того, що криміналістична характеристика є важливим елементом розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Водночас автори наголошують на тому, що поняття криміналістичної характеристики як елемента методики, кількість, зміст та значення структурних елементів цієї наукової категорії залишаються невизначеними та суперечливими. Більше того, останнім часом гостро постало питання щодо доцільності існування криміналістичної характеристики як наукової категорії загалом. Тому необхідно пам'ятати, що значення криміналістичної характеристики злочинів можна розділити на практичне й теоретичне. Для працівників поліції, які безпосередньо займаються розслідуванням, найбільш важливим є практичне застосування того чи іншого засобу, що допоможе в процесі розслідування. Тобто дійсна цінність криміналістичної характеристики того чи іншого виду злочину – це можливість її практичного застосування, можливість вирішити певні питання з огляду на неї і, звичайно, можливість, спираючись на неї, зробити розслідування певної категорії злочинів більш швидким та ефективним [62, с. 14].

З іншого боку, ми підтримуємо позицію А. Ф. Волобуєва, який визначає криміналістичну характеристику як систему відомостей (знань) про елементи механізму скоєння злочинів окремого виду або групи, в яких відображаються закономірні зв'язки між цими елементами і які використовуються для побудови і перевірки версій під час розслідування конкретних злочинів [39, с. 24].

Підсумовуючи, зазначимо, що криміналістична характеристика масових заворушень – це певна сукупність даних стосовно вчиненого протиправного діяння конкретного виду, котра характеризує та окреслює різноманітні кореляційні зв'язки між найбільш характерними його складовими, а також дозволяє висувати та звіряти окремі версії в ході реалізації кримінальних проваджень стосовно масових заворушень.

Стосовно поєднання елементів у структурі криміналістичної характеристики, Г. А. Матусовський вказує на те, що їхній взаємозв'язок необхідно розуміти як накопичення і джерело відомостей про певні види злочинів, і, виконуючи інформаційну функцію, він становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними. У цьому розумінні всі елементи системи теоретично рівнозначні і поділяти їх на основні та другорядні недоцільно. Водночас використання такої інформаційної системи вимагає в кожному конкретному випадку виокремлення ключового елемента, через який можна здійснити «вхід» у систему з метою одержання необхідної інформації. Виокремлення ключового елемента для конкретного випадку залежить від слідчої ситуації, що склалася на даному етапі розслідування, а також від того, які вихідні дані має слідчий і які з них необхідно встановити. Аналіз кримінальних справ щодо злочинів різних категорій показує, що значна частина їх учиняється способами, ознаки яких не завжди очевидні. Тому їх виявлення й пояснення вимагають насамперед знань і використання систематизованого опису способів учинення злочинів [138, с. 149].

Інша група науковців (В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко) до системи криміналістичної характеристики відносять такі елементи: предмет безпосереднього злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження); спосіб учинення злочинів в його широкому розумінні (обставини приготування, вчинення і приховування злочину, спосіб дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети); типову «слідову картину» злочину в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину); особу злочинця (опис людини як соціально-біологічної системи, властивості та ознаки якої відображуються у матеріальному середовищі); особу потерпілого (для окремих видів чи груп злочинів: демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо) [113, с. 253].

З приводу досліджуваного протиправного діяння, то, наприклад, М. В. Салтевський серед елементів криміналістичної характеристики хуліганства виділяв такі: безпосередній предмет злочинного посягання, типову «слідову картину», спосіб учинення злочину та особу злочинця [158, с. 16].

Відносно криміналістичної характеристики масових заворушень, то її систему, наприклад, М. М. Єфімов, визначав так: спосіб учинення злочину; предмет злочинної діяльності; обстановка вчинення злочинних дій; «слідова картина» вчинення злочину; особа потерпілого; особа злочинця [62, с. 31].

Зі свого боку, П. В. Шалдирван виділяв у зазначеній науковій категорії такі складові: події, які передували масовим заворушенням; інформацію про типові жертви цих суспільно-небезпечних подій; інформації про спосіб учинення; місця вчинення злочинів; час учинення злочинів; типові об'єкти нападу під час масових заворушень; речові докази [199, с. 58].

А вже О. В. Антонюк, у зв'язку зі специфікою свого дослідження, зазначила, що серед елементів структури криміналістичної характеристики

досліджуваної категорії правопорушень повинні бути такі: спосіб учинення злочину; знаряддя злочину; обстановка його вчинення; «слідова картина»; особа потерпілого; особа злочинця [10, с. 23].

Зі свого боку, О. П. Кузьменко наводить такий перелік елементів криміналістичної характеристики масових заворушень: обстановка та спосіб учинення масових заворушень; типова «слідова картина» масових заворушень; особа злочинця та особа потерпілого [112, с. 163].

На підставі аналізу наукових джерел, дослідження матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А], проведення опитування респондентів [Додаток Б] нами було визначено, що система криміналістичної характеристики масових заворушень включає такі елементи:

- спосіб учинення кримінального правопорушення;
- предмет безпосереднього посягання;
- знаряддя вчинення протиправного посягання;
- обстановка вчинення масових заворушень;
- слідова картина вчинення масових заворушень;
- особа правопорушника;
- організована група (злочинна організація).

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що розслідування масових заворушень пов'язане з зібранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Дана інформація у своїй суті утворює криміналістичну характеристику масових заворушень [121, с. 397].

Загалом, криміналістична характеристика – це певна сукупність даних стосовно вчиненого протиправного діяння конкретного виду, котра характеризує та окреслює різноманітні кореляційні зв'язки між найбільш характерними його складовими, а також дозволяє висувати та звіряти окремі версії в ході реалізації кримінальних проваджень стосовно масових заворушень. До системи криміналістичної характеристики масових заворушень віднесено низку елементів, які мають розшукове значення.

1.2. Способи вчинення, знаряддя та предмет безпосереднього посягання як елементи криміналістичної характеристики масових заворушень

Будь-яке кримінальне правопорушення має свою специфіку способу вчинення. Це залежить від низки факторів: кримінально-правового складу протиправного діяння, окремих обставин вчинення діяння, кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики. Слід зазначити, що ми вважаємо спосіб учинення масових заворушень центральним елементом у криміналістичній характеристиці досліджуваних діянь. З огляду на особливості визначеної складової буде відповідна слідова картина. Крім того, визначення ознак особи злочинця та особи потерпілого можливе завдяки дослідженню конкретних способів учинення масових заворушень. Тому вивчення цього елемента криміналістичної характеристики має важливе значення для кримінальних проваджень визначеної категорії [123, с. 111].

Доречно Г. Г. Зуйков наголошує на тому, що спосіб учинення злочину є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [69, с. 12]. Водночас І. В. Гора акцентує увагу на тому, що багато юридичних наук включають до предмета свого дослідження не лише об'єктивну сторону злочину, а й способи його вчинення, приховування, механізми злочину. Авторка зазначає, що криміналістика вивчає більш тривалий проміжок діяльності винуватого у підготовці, вчиненні й приховуванні злочину, ніж це необхідно для кримінально-правової оцінки, оскільки її найчастіше цікавлять джерела зародження протиправних намірів, дії з підготовки знарядь і засобів учинення злочину, а також із вивчення злочинцем майбутньої жертви і

властивостей предмета посягання. Криміналістів, як зазначає І. В. Гора, цікавить, як підшукувалися знаряддя злочину і співучасники, як планувалося знищення слідів злочину і приховування викраденого майна, якими прийомами і методами можна «вирахувати» характеристики злочинної діяльності винуватого, дій потерпілого та інших випадкових учасників злочинної події. Також указується, що практична значимість криміналістичного аспекту злочинної діяльності вбачається ще й у використанні під час розслідування даних про ті елементи поведінки суб'єкта, які, хоча й не мають власне злочинних характеристик, але пов'язані з учиненням злочину [46, с. 37]. Отже, спосіб учинення кримінального правопорушення визначається науковцями як важлива його складова як у кримінологічному, так і кримінально-правовому та криміналістичному плані.

Зі свого боку, М. В. Салтевський сформулював спосіб учинення злочину як явище об'єктивної дійсності, його правове і наукове поняття є предметом досліджень кількох правових наук. У науці кримінального права склалося уявлення про спосіб учинення злочину як про неодмінну частину кожного злочину [157, с. 424]. А вже С. І. Ожегов зазначив, що вказана наукова категорія – це дія або система дій, які застосовуються при виконанні будь-якої роботи, при здійсненні будь-чого [144, с. 658]. Ми підтримуємо групу вчених (В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов та В. В. Пясковський), які вважають, що спосіб учинення злочину – це спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів [34, с. 27].

Необхідно зауважити, що наповнення способу вчинення кримінального правопорушення відповідними діями науковці визначають по-різному. Зокрема, В. В. Тищенко до його змісту відносить комплекс діянь злочинця з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного діяння, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на

матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси особи злочинця [181, с. 18]. Втім О. Л. Мусієнко зазначає, що структуру способу злочину утворюють дії з підготовки, вчинення й приховування злочину, що становлять взаємозалежний комплекс дій [141, с. 151]. А вже В. П. Колмаков указує на наявність таких складових, як спосіб учинення злочину та спосіб його приховування, який, на думку автора, розглядається як дії злочинця, спрямовані на маскуванню факту злочину і його ліквідацію [86, с. 193-201]. Зі свого боку, Н. Ф. Кузнецова формулює досліджувану наукову категорію як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу [105, с. 50]. Виходячи із зазначених позицій, розглядатимемо саме способи підготовки, вчинення та приховування масових заворушень.

Ми підтримуємо позицію М. С. Уткіна з приводу того, що існують такі види способів: повноструктурні, або найбільш кваліфіковані, які включають підготовку, вчинення й приховування злочинів; менш кваліфіковані, або відсічені, першого типу (включають учинення та приховування злочинів); менш кваліфіковані, або відсічені, другого типу (включають підготовку та вчинення злочинів); некваліфіковані, або спрощені, які складаються лише з дій щодо вчинення злочинів [187, с. 6]. З огляду на перспективу застосування тих чи інших відомостей у досудовому розслідуванні, найбільш важливе значення, на нашу думку, мають повноструктурні способи.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами було з'ясовано, що при вчиненні досліджуваної категорії протиправних діянь має місце повноструктурний склад кримінального правопорушення, адже в більшості випадків (91 %) наявні елементи підготовки та приховування. Зокрема, підготовка до вчинення масових заворушень мала місце у 92 % випадків від їх загальної кількості [124, с. 207].

Щодо підготовки до вчинення масових заворушень, зазначимо, що окремі науковці, з огляду на конкретні склади кримінальних правопорушень, вирізняють різні підготовчі заходи. Зокрема, М. М. Єфімов акцентує увагу на тому, що підготовка до вчинення хуліганства полягає у реалізації таких дій: розробці плану злочину, що здійснювалося 100 % злочинців; виборі об'єкта посягання – 83 %; відшукуванні, пристосуванні і підготовці знарядь злочину – 62 %; розподілі ролей між співучасниками – 42 %; підборі співучасників – 51 % [63, с. 208].

А вже П. В. Трясун за результатами проведеного дослідження виокремив такі типові способи підготовки до вчинення хуліганства: а) створення злочинної групи (близько 11 % вивчених кримінальних проваджень); б) пошук знарядь, предметів, пристосувань для пошкодження або знищення майна, нанесення тілесних ушкоджень або створення іншої загрози заподіяння таких (10 %); в) пошук транспортного засобу, вивчення режиму роботи громадського транспорту для проїзду до місця вчинення злочину і видалення з нього (2 %); г) пошук сприятливої обстановки для вчинення хуліганства (наприклад, відвідування барів, нічних клубів тощо) (1 %). В інших (майже 75 %) випадках підготовчі дії злочинцями не проводились. Автор зазначив, що ступінь ймовірності найбільш характерних взаємозв'язків способів учинення хуліганства у публічних місцях, із застосуванням зброї або предметів, що використовуються в якості зброї, з особою злочинця-хулігана [184, с. 9].

Водночас О. П. Кузьменко встановив, що способами організації масових заворушень є: підшукування людей для участі у масових заворушеннях, оплата їх участі у масових заворушеннях; здійснення заходів із транспортування цих осіб із різних регіонів (областей, районів) держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо); розробка планів зі збурювання натовпу, розподіл ролей між окремими активними учасниками масових заворушень; виступи на мітингах, оголошення

різноманітних звернень з метою зібрати натовп для вчинення масових заворушень, у тому числі заклики, поширення інформації, що перекручує дії представників влади; підбурювання натовпу, що зібрався для проведення мітингу або інших мирних акцій, до насильства, погромів, підпалів, захоплення будівель або споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади; вчинення провокаційних дій з метою сформувавши відповідну поведінку великих груп людей, спонукати їх до вчинення масових заворушень; керівництво натовпом чи окремими його групами при вчиненні масових заворушень та інші [108, с. 33].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що серед заходів підготовки до вчинення масових заворушень правопорушники здійснювали такі дії:

- 1) складання плану дій під час учинення масового заворушення – 87 %;
- 2) вибір об'єкта злочинного посягання (місця проведення мітингів, спортивно-масових свят) – 82 %;
- 3) підбір співучасників правопорушення – 56 %;
- 4) здійснення заходів із транспортування співучасників із різних регіонів держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо) – 27 %;
- 5) розподіл ролей між співучасниками – 47 %.
- 6) підбір засобів та знарядь учинення масового заворушення (фарба, піротехнічні засоби, засоби для нанесення тілесних ушкоджень) – 54 %.

Так, 27-28 березня 2014 року гр. У., перебуваючи на території АР Крим, діючи умисно, з метою дестабілізації соціально-політичної обстановки в Україні, вступив у попередню змову із невстановленими особами щодо організації у квітні 2014 року масових заворушень на території Харківської області, які планувалось супроводжувати насильством над особами, захопленням будівель та споруд, опором представникам влади із

застосуванням зброї та інших предметів, які використовуватимуться як зброя. На виконання вищевказаної злочинної змови, наприкінці березня – на початку квітня 2014 року гр. У. та інші невстановлені особи створили групу радикально налаштованих осіб з числа мешканців Харківської області, котрі вчинятимуть дії насильницького характеру, спрямовані проти чинних представників органів державної влади, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, мирних учасників мітингів та пересічних громадян, з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки у східних областях України, а також підшукали зброю та предмети, які мали використовуватися як зброя, визначивши при цьому об'єкти (будівлі та споруди, тощо), які планувалося захопити. Діючи умисно, на виконання злочинної змови, у квітні поточного року гр. У., перебуваючи на території м. Красноград Харківської області, отримав від невстановленої особи завдання щодо організації та проведення масових заворушень на території зазначеної області, які мали супроводжуватися блокуванням військових частин, захопленням будівель та споруд, насильством над особами, опором представникам влади та правоохоронних органів із застосуванням зброї, вибухових речовин та інших предметів, що використовуватимуться як зброя [168].

Досліджуючи безпосереднє вчинення масових заворушень, слід відмітити, що спосіб кримінального правопорушення є сукупністю прийомів та методів, що використовуються при його вчиненні. При вчиненні будь-якого протиправного діяння важливе місце, про що наголошує С. М. Зав'ялов, посідає реалізація сформованого злочинного наміру, що втілюється в окремих практичних діях суб'єкта. Здійснюючи злочинний намір, він вивчає та аналізує низку обставин, за яких має діяти, зважає на можливості осіб, з якими планує вчинити злочин. Як правило, на цьому етапі суб'єкт окреслює план своїх дій, обмірковує послідовність виконання деяких з них, готує знаряддя й засоби вчинення злочину, обирає спосіб їх застосування, обмірковує усунення певних перешкод, способи маскування слідів злочину [67, с. 37].

Знову звернемося до думок вчених стосовно способів вчинення протиправних діянь проти громадського порядку. Зокрема, окрема група науковців (П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко) систематизували способи вчинення хуліганства так: а) спрямовані проти громадського порядку; б) спрямовані як проти громадського порядку, так й інших суспільних відносин. Першу групу складають дії, які: а) грубо порушують спокій громадян, нормальний режим праці підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зрив масових заходів); б) публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи); в) опоганення громадських місць (цинічні, нецензурні написи); г) спричиняють афективні стани та невинуватого тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких і т. ін.); д) спричиняють перешкоди радіозв'язку та порушення правил радіопередач (вихід в ефір без дозволу тощо). До другої групи можуть бути віднесені дії, пов'язані переважно з посяганням на честь, гідність та недоторканність особи: публічні образи; нанесення побоїв; нацькування собак; обмеження свободи (зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування засобів вуличного освітлення тощо) [101, с. 428-430].

Зі свого боку М. М. Єфімов дещо по-іншому класифікував способи вчинення хуліганства відповідно до кваліфікуючих ознак, а саме: 1) за ознакою особливої зухвалості: насильство із нанесенням потерпілій особі побоїв; заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень; знущання над потерпілим; знищення майна; пошкодження майна; зрив масового заходу; тимчасове припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації; припиненням руху громадського транспорту та інші. 2) за ознакою виняткового цинізму: демонстративна зневага до загальноприйнятих норм моралі; прояв безсоромності чи грубої непристойності; знущання над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані [55, с. 37].

А на думку П. В. Шалдирвана, аналіз інформації про спосіб учинення масових заворушень свідчить, що він залежить від ситуативних факторів і, звичайно, не має добре виражених ознак попереднього готування, ретельного планування, колективного виконання з розподілом ролей, належного технічного забезпечення і високого професіоналізму в діях виконавців. Про це може свідчити використання натовпом різного роду предметів, які вони знайшли вже під час погромів. Але якщо масові заворушення ретельно готувалися або продовжувалися довгий час, лише тоді більшість активних учасників заворушень можуть мати спеціально підготовлену зброю, яку використовують як під час знищення та пошкодження майна, так і здійснення опору працівникам правоохоронних органів. Автор зазначає, що досліджувані протиправні діяння відбуваються шляхом дій, спрямованих на знищення, пошкодження майна, спричинення тілесних ушкоджень. При цьому використовується вогнепальна зброя, саморобні вибухові пристрої, запалювальні засоби, холодна зброя, а також інші речі, які використовують як зброю, необхідну для знищення, пошкодження майна, здійснення збройного опору представникам влади [201, с. 57].

Дослідження судово-слідчої практики [Додаток А] дозволило зробити висновок, що серед способів безпосереднього вчинення масових заворушень мають місце такі:

- 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %);
- 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %);
- 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %);
- 4) нанесення тілесних ушкоджень особам, що перебувають у місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %);
- 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів будь-якої форми власності) (32 %).

Так, 06 квітня 2014 року у період часу з 12-00 години до 15-00 години гр. О. перебував на вул. Сумській в м. Харкові біля пам'ятника Т. Г. Шевченка. В той час там відбувалися заходи на підтримання євроінтеграції України. Гр. О. зажадав завадити проведенню цих заходів, шляхом активної участі у масових заворушеннях, спрямованих на насильство відносно учасників цієї акції. Під час ходи біля будинку № 25 по вул. Сумській в м. Харкові в напрямку площі Конституції гр. О. разом із невстановленими особами, маючи намір на здійснення насильницьких дій щодо особи, в районі перехрестя з провулком Грабовського заблокував прихильникам євроінтеграції прохід по вулиці Сумській. У подальшому гр. О. разом із невстановленими особами почали вигукувати образи та погрози застосування фізичного насильства, а також кидати в прихильників євроінтеграції шматки землі, каміння. З метою запобігання протиправним діям працівники міліції створили «коридор» для безперешкодного проходу прихильників євроінтеграції, проте о 16.00 годині агресивно налаштовані особи намагалися прорватися через цей коридор та заподіяти тілесні ушкодження прихильникам євроінтеграції України. Під час цих подій гр. О. вчиняв дії, відштовхуючи працівників міліції та завдаючи удари руками і ногами громадянам, а саме, діючи умисно, з особливою зухвалістю, безпричинно, з метою активної участі в масових заворушеннях, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи свою неповагу до суспільства, став наносити рукою удари пластиковою пляшкою із водою гр. Ж. по голові, при цьому принижуючи його людську гідність і честь. Крім цього потерпілого правопорушник наносив удари й іншим особам [170].

Останньою складовою способу вчинення кримінального правопорушення, як було вже визначено необхідно вважати приховування. З приводу його визначення П. В. Малишкін зазначає, що в результаті здійснення злочинцем комплексу дій для приховування злочину в обстановці злочину відображаються основні властивості ознак обраного ним способу вчинення злочину. З інформації, отриманої зі слідів, які особа залишила на

місті події під час здійснення дій з приховування злочину, стає можливим визначити спосіб їх учинення, дії злочинця, вчинені з цією метою, розпізнати спосіб приховування [136, с. 22]. А вже інша група науковців називає спосіб приховування комплексом дій злочинця, які той виконує з метою ухилення від відповідальності за вчинене [30, с. 31].

Водночас І. М. Лузгін та В. П. Лавров спосіб приховування злочину розглядають як ситуаційне, повторюване явище, детерміноване низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, найважливішим із яких є умисел та пов'язані з ним мотив і мета [115, с. 31]. На думку М. В. Салтевського, ця складова має місце тоді, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період учинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюється пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності [157, с. 426].

Зі свого боку В. О. Коновалова акцентує увагу на тому, що психічна напруженість при застосуванні різних способів приховування і наявність об'єктивних чинників, що створюють певні, непередбачені перешкоди, порушують навіть ретельно продуману логіку приховування і створюють для злочинця можливість допущення безлічі прорахунків, з одного боку, і одержання важливої інформації для слідчого – з іншого [87, с. 21]. Ми вважаємо найбільш влучним визначення, надане М. В. Даньшиним, який зазначив, що спосіб приховування злочину розуміється як заснований на реалізації системи об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, що приховує злочин до, в момент або після вчинення злочину [48, с. 10].

Як і при дослідженні попередніх складових, так і при визначенні характеристик способу приховування масових заворушень, розглянемо думки вчених щодо криміналістичної характеристики протиправних діянь

проти громадського порядку. Зокрема, М. А. Очеретяний виявив такі заходи приховування хуліганства: зникнення з місця злочину мало місце у 82 % вчинення хуліганства, в тому числі з використанням автотранспорту (9 %); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь (45 %); знищення знарядь злочину (66 %); знищення одягу, взуття (59 %); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (73 %); відмова від давання показань (47 %) [148, с. 473].

А вже П. В. Шалдирван зазначає, що у випадках, коли йдеться про ретельну підготовку погромів, то елементи приховування можуть бути заплановані і передбачені (наприклад, алібі) заздалегідь розробленим планом проведення злочинних дій (нападів, погромів, знищення майна та ін.). Окрім знищення слідів злочинів та речових доказів (з метою протидії розслідуванню), можливе також перешкоджання діяльності слідчо-оперативній групі у розкритті та розслідуванні злочину в інших формах: зокрема, створення ситуацій, коли неможливим є проведення окремих слідчих дій (наприклад, неможливість проведення огляду місця події відразу після закінчення заворушень – у зв'язку із загрозою життю та здоров'ю слідчих з боку учасників безпорядків), а також масова “обробка” свідків (насамперед очевидців) і потерпілих шляхом створення атмосфери неминучої помсти з боку викритих ними осіб та ін. [201, с. 59].

На підставі аналізу матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] нами визначено найбільш розповсюджені способи приховування вчинення масових заворушень:

- а) знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення діяння – 12 %;
- б) знищення слідів злочинів та речових доказів – 61 %;
- в) надання неправдивих показань у разі викриття, у тому числі висунення алібі – 72 %;
- г) відмова від давання показань – 52 %;
- д) створення ситуацій, коли неможливо проведення окремих слідчих

(розшукових) дій – 23 %;

д) застосування корумпованих зв'язків у державних органах – 6 %;

е) тиск на сумлінних учасників процесу – 38 %.

Так, упродовж листопада 2013 - лютого 2014 року на території України відбулися масові акції протестів проти свавілля чинної на той час влади, внаслідок яких колишній Президент України, його найближче оточення, а також керівництво правоохоронних і силових органів країни залишили країну, щоб уникнути кримінальної відповідальності за вчинені злочини проти її громадян. Не бажаючи миритися із втратою влади та можливості збагачення у незаконний спосіб, використовуючи повноваження посадовців вищого рівня, представники колишньої державної влади, перебуваючи за межами країни, з метою повернення своїх посад вирішили вести антидержавну, підривну та диверсійну діяльність, пов'язану з поширенням ідей сепаратизму, розбрату, ксенофобії, спрямовану на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації, порушення функціонування державних та громадських структур. Також наслідком такої діяльності повинно було стати падіння рівня життя громадян, зростання невдоволення керівництвом держави та його курсом на євроінтеграцію, що надасть змогу розвинути нав'язану ззовні ідею федералізації і, як наслідок, призведе до втрати країною державності і сприятиме виникненню окремих автономних територій, на які вони зможуть повернутися та продовжити перебування при владі.

Для втілення в дію своїх злочинних намірів колишні представники влади та силових структур України вирішили залучили раніше судимих осіб, колишніх працівників правоохоронних органів, яких звільнено зі служби за негативними мотивами, представників маргінальних прошарків суспільства, членів політичних партій та організацій проросійської спрямованості, які за грошову винагороду та за сприяння деяких діючих працівників правоохоронних органів мали безпосередньо вчиняти дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі серед мешканців Одеської області. Проводити систематичну та цілеспрямовану діяльність для нав'язування

антиукраїнських поглядів шляхом поширення неправдивої інформації про приїзд до Одеської та інших південно-східних областей радикально налаштованих націоналістичних груп із західного регіону країни, які, начебто, мають на меті силові акції проти російськомовної частини населення для нав'язування своїх поглядів, спрямованих на боротьбу із Росією і всіма, хто підтримує ідеї входження України до Митного союзу в складі колишніх республік СРСР, що не відповідало дійсності [167].

Підбиваючи підсумок зазначимо, що розслідування масових заворушень пов'язане з зібранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Дослідження судово-слідчої практики дозволило зробити висновок, що серед способів безпосереднього вчинення масових заворушень мають місце такі: 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %); 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %); 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %); 4) заподіяння тілесних ушкоджень особам, що перебувають в місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %); 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів будь-якої форми власності) (32 %). Визначено заходи підготовки та приховування масових заворушень.

З приводу знарядь вчинення масових заворушень зазначимо, що ними можуть бути усі спеціально виготовлені або пристосовані предмети оточуючого середовища, зброя тощо, за допомогою яких реалізується обраний учасниками масових заворушень спосіб їх учинення.

На думку О. П. Кузьменко, основними видами знарядь учинення масових заворушень є: 1) зброя –засоби, що за своєю природою призначені для ураження живої цілі. Це може бути як вогнепальна зброя (пістолети, автомати, обрізи тощо), так і холодна зброя різного виду: ножі, кинджали (клинкова); кастети, нунчаку, ципки (неклинкова, ударно-роздроблювальної

дії) кастети-ножі (змішана, атипова) тощо; 2) інші предмети, що використовуються як зброя. Це будь-які предмети, що використовуються для насильства над особою, погромів, підпалів, знищення майна, опору представникам влади (металеві пруття, каміння, дерев'яні та гумові палиці тощо): а) знаряддя спеціально виготовлені чи пристосовані, що приносяться учасниками масових заворушень на місце події, наприклад: металеві пруття; гумові чи дерев'яні палиці; бейсбольні бити (у тому числі саморобні); каміння; пляшки із запалювальною рідиною («коктейль Молотова»); хімічні та інші небезпечні речовини (засоби активної самооборони – газові балончики; перцева суміш; лак для волосся тощо); обрізки металевих труб (у тому числі й спеціально обладнані рукояткою для зручності тримання, а також з виготовленими рваними краями, металевими шарами, з прикрученими ланцюгами тощо); багри для виривання щитів у міліціонерів та військовослужбовців; б) знаряддя, обладнання та інші предмети обстановки, що використовуються для вчинення масових заворушень, наприклад, держак від прапорів, плакатів, транспарантів тощо; лавки з парків, площ; урни для сміття; секції огорожі для тарану заслону правоохоронців тощо; каміння, підібрані на місці події; автотранспорт, який використовується для тарану тощо; в) знаряддя, відібране під час сутичок у працівників правоохоронних органів (гумові кийки, щити, вогнепальна зброя, лопати, багри, ломи тощо)» [109, с. 254].

Водночас М. В. Салтевський акцентує увагу на тому, що знаряддя вчинення злочину – це засоби «праці» злочинця, до яких належать не лише матеріальні предмети, а й нематеріальні діяння, слова, мімічні рухи тощо. Вони бувають пристосованими предметами та приладами, за допомогою яких виконується певна робота або ж дія (машина, інструмент, транспорт і т. ін.), і непристосованими (палиця, камінь тощо). Пристосовані засоби вчинення злочину на зорі криміналістики називали «зłodійськими інструментами», на відміну від інструментів столярних, слюсарних, які, проте, можуть використовуватись для вчинення злочину, але які не можна назвати

знаряддям учинення злочину [157, с. 40-41].

А вже П. В. Шалдирван вказує на те, що у випадках, коли йдеться про ситуативний (випадковий) вибух негативних емоцій (наприклад, дії футбольних фанатів після програшу їх команди), то використовуються переважно підручні засоби, які підшукуються вже в процесі заворушень в місцях перших погромів. Для останніх найбільш часто використовують такі речі, які можна застосувати як металеві снаряди: каміння, тротуарна плитка, цегла, пусті скляні пляшки, різного роду металеві речі (болти, гайки, фрагменти вуличних урн для сміття, огорожа (турнікети), сидіння зі стадіонів і таке ін.). При їх знайденні під час огляду місця події можна зробити висновок про ситуативний, випадковий характер масових заворушень, для яких не є характерним ретельне готування. На перелічених речах можна знайти відбитки пальців рук, сліди пально-мастильних речовин та ін., що має велике значення для встановлення та подальшого викриття винних [200, с. 16].

Зі свого боку О. В. Антонюк в ході дисертаційного дослідження виокремила такі види спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень та заздалегідь заготовлених предметів: ножі, які не належать до холодної зброї – 9 %; гумові кийки – 3 %; газові пістолети – 3 %; газові балончики – 4 %; пневматична зброя – 4 %; сигнальні та стартові пістолети – 2 %; вибухові пакети – 13 %; імітаційно-піротехнічні засоби – 15 %; бейсбольні бити – 3 %; інше – 4 % [11, с. 221].

Доречною є думка групи авторів (М. А. Погорецького, О. Ю. Татарова, Д. Б. Сергєєвої), які вказують на те, що результати пошуку і фіксації знарядь вчинення масових заворушень у ході оперативного документування та огляду місця події надають підстави для висунення криміналістичних версій про: ретельність підготовки знарядь, що підтверджує сплановану підготовку до вчинення масових заворушень та умисел їхніх учасників; запланований спосіб учинення злочину та ступінь організованості дій натовпу (форми співучасті); можливі об'єкти пошуку під

час проведення обшуків (особистих, житла чи іншого володіння громадян): подібні знаряддя; матеріали та інструмент для виготовлення знарядь тощо; щодо характерних слідів використання знарядь, у тому числі в ході освідування підозрюваної особи: розташування мозолів, синців від кастету, сліди запалювальної речовини (керосину, бензину, пороху) на руках та одязі. Однорідність матеріалів і видів знарядь у різних учасників масових заворушень, зокрема, ще не встановлених, дозволяє організувати роботу з виявлення цих знарядь та їхніх власників, звузивши коло підозрюваних [155, с. 17].

Отже, знаряддя вчинення масових заворушень відіграють важливу роль у структурі криміналістичної характеристики цих діянь з огляду на їхнє доказове значення під час проведення окремих процесуальних дій.

Розглядаючи предмет злочинного посягання, необхідно зазначити, що він відіграє важливу роль у з'ясуванні характеру вчиненого злочину. Його властивості нерідко дозволяють відмежувати злочин від адміністративного чи іншого правопорушення, оскільки оцінка багатьох дій значно залежить від характеристики саме предмета злочину (зокрема, встановлення ознак предмета посягання є необхідною передумовою для з'ясування поняття продовжуваного злочину [91, с. 24].

Так, окремі автори вказують на те, що предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокomплексну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим законодавець у низці випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на стадії порушення кримінальної справи. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є. Водночас застосування деяких з них (приміром, вогнепальної і холодної зброї) при вчиненні злочину, передбаченого ст. 296 КК України, як

зазначалося вище, є кваліфікуючою ознакою, а їх виготовлення, зберігання та збування є самостійним складом злочину [55, с. 45].

Зі свого боку П. В. Шалдирван вказує на те, що найбільш поширеними діями кримінального натовпу під час заворушень (в тому числі і за аналогічними подіями в Україні) є знищення або пошкодження державного майна (коли натовп політизований, наприклад, заворушення на ґрунті міжнаціонального конфлікту) або майна громадян, юридичних осіб (частіше за все йдеться про комерційні структури), коли основним мотивом дій активних учасників безпорядків може бути явна неповага до суспільства або негативне ставлення до конкретних груп осіб, котрі асоціюють у натовпу з обличчям ворога (іноземці, іммігранти, роми (цигани); футбольні фанати команди-суперника, та ін.).

Закінчення масових заворушень, як правило, супроводжується вчиненням збройного опору представникам влади. Знищення або пошкодження майна вчиняється шляхом підпалу, вибуху або дій натовпу з використанням як зброї засобів, що могли бути заздалегідь підготовлені для використання під час заворушень або які активні учасники безпорядків отримали вже під час погромів. Йдеться про таку криміналістично значиму ознаку, як рівень готування до масових заворушень: якщо їхні організатори очікували вибуху емоцій, що обов'язково призведе до кримінальних дій натовпу або умисно провокували, підбурювали до їх учинення, то найчастіше заздалегідь підбираються об'єкти погромів з готуванням відповідної зброї і засобів, за допомогою яких можна знищити або пошкодити ці об'єкти [201, с. 62].

Хоча М. Й. Коржанський предмет злочину і формулює як конкретний матеріальний об'єкт, у якому виявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), впливом фізичної або психічної дії, на який заподіюється суспільно-небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин, а також визначає хуліганство як безпредметний склад злочину [89, с. 122], проте, на нашу думку, слід розуміти, що предмет

злочинного посягання в криміналістичному розумінні не є беззаперечним об'єктом посягання.

На думку О. А. Антонюка, предмет посягання також може залежати від особи потерпілого. Наприклад, під час проведення футбольних матчів та й, узагалі, при сутичках фанатів різних клубів часто мають місце пошкодження речей, що є символами клубів (прапори, одяг, форма, шарфи тощо). Також можуть бути пошкоджені транспортні засоби (автобуси тощо) та інший інвентар футбольного клубу. Пошкодження можуть завдаватися різними предметами, в тому числі й вибуховими пристроями [6, с. 112].

На основі аналізу судово-слідчої практики [Додаток А] нами з'ясовано окремі кореляційні зв'язки між предметом злочинного посягання та правопорушником. Так, під час пошкодження фарбою чи іншими матеріалами сітілайтів, стендів, білбордів правопорушник був із символікою певної партії (31 %), перебував у стані сп'яніння (15 %), раніше притягався до кримінальної відповідальності (31 %).

Як підсумок зазначимо, що предмет посягання при вчиненні масових заворушень у криміналістичному змісті зводиться до матеріальної обстановки, котра була пошкоджена внаслідок вчинення протиправного діяння.

1.3. Обстановка та слідова картина вчинення масових заворушень

Під час аналізу криміналістичної характеристики будь-якого протиправного діяння неможливо уникнути питання обстановки його вчинення. Адже цей елемент важливий як у криміналістичному (можливі орієнтири для висунення версій), так і в кримінально-правовому розрізі (для кваліфікації діяння). Тому система даних щодо обстановки вчинення масових заворушень повинна бути розглянута з огляду на виділення та окреслення кореляційних зв'язків між окремими її складовими, зокрема місцем, часом

вчинення, а також умовами, що сприяли його вчиненню.

Загалом, про що говорить А. В. Старушкевич, однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження саме криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності. Невипадково слідчі одностайно зазначають, що наявні у їхньому розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому обсязі інформації, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває зазначену багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. До цих досліджень і слід віднести роботи, пов'язані з розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики; формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинів і їх використання для оптимізації досудового слідства, підвищення його ефективності» [175, с. 3-4].

Інші автори акцентують увагу на тому, що для з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка злочину, що переконливо доводиться в юридичній літературі, потрібно, по-перше: виключити у неї просторово-часові характеристики вчиненого діяння, оскільки вони охоплюються самостійними ознаками місця, часу вчинення злочину; по-друге, необхідно обмежити спектр зовнішніх умов учинення злочинів лише тими, які безпосередньо визначають суспільну небезпечність злочину» [153, с. 117-118].

В свою чергу О. О. Андреев робить загальний висновок з приводу того, що більшість науковців «...під обстановкою вчинення злочину розуміють систему взаємозалежних і взаємодіючих об'єктів, процесів і явищ, які характеризують умови місця і часу, речові, метеорологічні, фізико-хімічні та інші фактори, особливості поведінки учасників події та інші обставини об'єктивної дійсності, що впливають на спосіб і механізм учинення злочинного діяння» [5, с. 43]. А вже О. В. Шлегель досліджувану наукову категорію визначає як поєднання механізму вчинення злочину та кримінальної ситуації, що формують взаємозв'язки, які розкривають

місцезнаходження, стан і роль елементів такого механізму, взятих за певних умов місця й часу (у просторово-часових межах) [208, с. 28].

Доречною вважаємо думку В. М. Кудрявцева, який зазначає, що обстановку вчинення злочину необхідно розуміти у вузькому та широкому значеннях. У вузькому розумінні ця обстановка обмежується комплексом речей, явищ і процесів, які відбуваються у зовнішньому світі; у більш широкому розумінні – включає місце, час та інші конкретні умови його вчинення [104, с. 22]. Зі свого боку, інша група вчених акцентує увагу на тому, що під час огляду місця події перед слідчим постає завдання встановити початковий стан цієї структури з метою з'ясування початкових змін в обстановці, які відбулися в результаті вчинення злочину (це свого роду розумове, з допомогою логічного мислення, проникнення у механізм злочину по матеріальній обстановці, яке можливе за уважного і цілеспрямованого вивчення обставин події) [73, с. 9].

Зокрема, М. А. Очеретяний зазначає, що обстановка місця вчинення злочину – це широке поняття, що включає низку елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно-небезпечне діяння. Поміж них обов'язково необхідно виділяти час, місце і умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження. На нашу думку, їх послідовний розгляд в розрізі вивчення хуліганства, вчиненого групою осіб, допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики [147, с. 39]. У руслі зазначеного доречно навести позицію В. О. Образцова, який визначає цю категорію як територіальну, кліматичну, демографічну та іншу специфіку регіону, в якому вчинено злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови та інші особливості цієї життєвої ситуації [143, с. 94].

Зі свого боку, інші науковці під обстановкою вчинення злочину розуміють обмежену просторово-часовими рамками вчиненого злочину взаємодію людини, матеріальних предметів, природо-кліматичних та інших факторів, що справляють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого

діяння і які набувають у зв'язку з цим кримінально-правового значення. Основна фактична властивість обстановки полягає в її здатності впливати на процес вчинення злочинного діяння: на його основі визначається і кримінально-правове значення цієї ознаки, яка проявляється в здатності обстановки змінювати суспільну небезпечність вчиненого в її умовах діяння. До обстановки вчинення злочину вчений відносить місце, час учинення злочину, людину, матеріальні предмети, природно-кліматичні та інші фактори [27, с. 8-9].

А вже О. О. Астахова зазначає, що для фахівця-криміналіста ця наукова категорія є важливим джерелом, яке важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу злочинця, яка його вчинила. Для кримінолога вона є вихідним матеріалом для розробки і запровадження профілактичних заходів та запобігання злочинам. Для особи, яка застосовує закон, становить інтерес: з позиції загальної теорії складу злочину; в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння; в розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення; в розмежуванні суміжних злочинів; для з'ясування умов кримінальної відповідальності; з позиції необхідності характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного діяння; з позиції характеристики умов учинення суспільно небезпечного діяння (тобто в яких умовах відбувається суспільно небезпечне діяння)» [14, с. 90].

Інша група науковців (О. Н. Васильєв, М. П. Яблоков) формулює обстановку вчинення злочину як сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або з волі учасників) на момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що надають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину [33,

с. 125].

Ми підтримуємо позицію вчених-криміналістів, які визначають досліджувану категорію як систему різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, фізико-хімічні, метеорологічні умови, виробничі фактори, особливості поведінки учасників події та інші умови об'єктивної реальності, що склалися в момент події злочину, і в сукупності такі, що впливають на спосіб його вчинення і механізм, який проявляється у різного роду слідах, що дозволяє судити про особливості цієї системи [210, с. 39]. В розрізі цього вважаємо доречним такий перелік елементів, які в сукупності наповнюють обстановку вчинення кримінального правопорушення: місце, час, об'єкт, предмет вчинення посягання, склад співучасників та характер їх взаємовідносин із потерпілим та іншими особами, а також матеріальні елементи оточуючого середовища [26, с. 7]. Тобто, досліджуючи ці елементи, ми зможемо охарактеризувати відповідний елемент криміналістичної характеристики масових заворушень.

Стосовно місця вчинення, то, наприклад, М. А. Очеретяний зазначає, що географія злочинної діяльності характеризується тим, що групи хуліганів, як правило, вчиняють досліджувані кримінально карані діяння в районі свого проживання та відпочинку. Безпосереднє місце вчинення хуліганства групою осіб, у свою чергу, є частиною події. Воно поєднує вагомий обсяг інформації щодо різних елементів криміналістичної характеристики (способу вчинення злочину, слідової картини, особи злочинця). Дослідження місця вчинення злочину надає змогу працівникам правоохоронних органів висунути версії стосовно осіб, які могли чути або спостерігати подію, а також можуть повідомити певні відомості [147, с. 82].

Зі свого боку, М. М. Єфімов класифікував місця вчинення хуліганства так: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання

населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі [56, с. 573].

Водночас К. В. Бахчев на основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень дійшов висновку, що здебільшого неповнолітні вчинюють хуліганство у таких місцях: місця відпочинку (парки – 29 %, павільйони – 8 %) – 37 %; розважальні заклади (нічні клуби – 14 %, дискотеки – 7 %) – 21 %; спортивні комплекси (стадіони – 10 %, спортивні майданчики – 6 %, спортивні зали – 2 %) – 18 %; місця громадського значення (вулиці – 7 %, сквери – 3 %, площі – 4 %) – 14 %; громадський транспорт (трамваї – 2 %, автобуси – 1 %, тролейбуси – 1 %) – 4 %; інші місця (навчальні заклади, підприємства, установи тощо) – 6 % [17, с. 57].

А вже П. В. Шалдирван указав, що в межах встановлення обставин виникнення масових заворушень, з метою з'ясування криміналістичної значущої інформації пропонується розглядати: що було приводом для концентрації (скупчення) людей у великі групи; дії окремих осіб у вигляді закликів до подальших дій (заклики до погромів, захоплення будівель органів влади); провокація натовпу на безпорядки (перетворення звичайного скупчення людей на розлючений натовп) [201, с. 53-54].

На підставі вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] нами було вирішено запропонувати таку класифікацію місць учинення протиправного діяння:

- 1) відкрита місцевість (вулиці, парки, проспекти, сквери);
- 2) будівлі та споруди установ, підприємств, організацій різних форм власності;
- 3) спортивні комплекси (манежі, стадіони, амфітеатри);
- 4) заклади культурного відпочинку (театри, кінотеатри);
- 5) транспортні засоби (маршрутні автобуси, трамваї, тролейбуси);
- 6) місця проведення політичних акцій, виборів (виборчі дільниці, виборчі комісії).

Стосовно часу вчинення масових заворушень зазначимо, що місце і час вчинення протиправного діяння мають значення для з'ясування обстановки, виходячи із розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати одне без одного. Це судження знаходить підтримку в юридичній літературі, а також з аналізу кримінальних справ, із 20 % вивчених справ і свідчить, що в одних випадках вони дозволяють виділити значиму саме у кримінально-правовому відношенні ділянку обстановки, в інших вони утворюють просторово-часові межі, в яких існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення [28, с. 16].

Зокрема, О. П. Кузьменко головною ознакою відмежування обстановки вчинення масових заворушень як сукупності обставин, умов, що склалися на початку вчинення злочину, від способів підготовки до їх учинення визначає мотиви, мету цих дій, а також суб'єктів їх учинення. Автор зазначає, що обставини, умови вчинення масових заворушень є «зовнішніми» чинниками для масових заворушень, які лише можуть їх спровокувати, а підшукання, концентрація знарядь учинення злочинів є елементом підготовки до їх учинення. Підсумовуючи, О. П. Кузьменко робить висновок, що правильне розуміння цих положень сприяє правильній кваліфікації дій, що передували масовим заворушенням (як підготовка до їх учинення; як закінчений злочин або як дії, що провокують масові заворушення, проте не містять ознак злочину) [107, с. 28].

Слід зазначити, що окрема група вчених (В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель) влучно зазначала, що врахування впливу часового чинника в процесі розслідування надає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій та ін. Водночас дії злочинців характеризуються певною вибірковістю в часі [100, с. 277]. В руслі цього слід зазначити, що визначення проміжку часу, що витрачається правопорушниками на вчинення досліджуваного діяння, є вагомою

характеристикою обстановки. Адже визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності – осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності [23, с. 3].

На основі дослідження матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] нами визначено, що, відповідно до часу доби, вчинення масових заворушень характеризується так: вранці (з 6 до 12 години) вчинюється 15 % випадків; вдень (з 12 до 18 години) – 45 %; ввечері (з 18 до 24 години) – 29%, вночі (з 24 до 6 години) – 11 %. Відповідно до критерію дня тижня досліджувані дії вчинювалися: у будні – 43 % випадків, у вихідні – 57 %.

Водночас П. В. Шалдирван на основі власного дослідження визначив, що час учинення зазначених злочинів: як правило, удень, з 11.00 до 18.00 год. (близько 70% всіх справ). При цьому кримінальний натовп може діяти від кількох годин (наприклад, події в Києві 9 березня 2001 року) до кількох днів (за часів СРСР заворушення у Ферганській області Узбекистану тривали протягом тижня, у Новочеркаську – 2 дні, в Криму в 1995 році фактично протягом трьох днів – 23-25 червня). Інколи важливе значення може мати дата вчинення заворушень – її можуть приурочити якійсь даті (події) в історії (як правило, таким заворушенням не передують якійсь конфлікт). Це дозволяє шукати організаторів і активних учасників безпорядків серед, наприклад, послідовників ідей окремих історичних осіб» [199, с. 61-62].

Зі свого боку, доречною є думка О. П. Кузьменка, який акцентує увагу на тому, що «...менш поширеним на сьогодні чинником, що провокує масові заворушення в Україні, є спортивні та культурні масові заходи, а саме футбольні матчі, що проводяться на території України, проведення в країні державних, релігійних та спортивно-масових заходів, серед яких: футбольні

матчі, святкування комуністичних та інших свят (1-го травня, Дня Незалежності України тощо), паломництво євреїв-хасидів до м. Умані, відзначення річниць певних подій, у тому числі й резонансних (річниця масових заворушень й масової загибелі людей 2 травня 2014 р. в м. Одесі; «річниця Майдану» тощо)» [112, с. 28].

На основі проведеного дослідження [Додаток А] нами було визначено, що показник вчинення протиправного діяння відповідно до пори року є дещо різним. Так, улітку масові заворушення вчинюються у 9 % випадків; восени – 38%; взимку – 23 %; навесні – 30 %. Зазначене зумовлене сезонністю проведення різних видів виборчих кампаній.

Так, гр. А., дізнавшись про проведення на пл. Свободи в м. Харкові 13.04.2014 року масових заходів на підтримку Європейської інтеграції України, вирішив завадити їх проведенню шляхом активної участі в масових заворушеннях. З цією метою він 13.04.2014 року в період часу з 12.00 год. до 15.00 час прибув на пл. Свободи, об'єднався із іншими невстановленими співучасниками, за невстановлених обставин придбав дерев'яну палицю, яку в подальшому мав намір використати для спричинення тілесних ушкоджень активістам руху на підтримку Євроінтеграції. Маючи намір на активну участь в масових заворушеннях, гр. А. близько 15.00 год. прибув до будинку №37/1 по вул. Сумській, після чого разом із іншими невстановленими особами спустився в підземний тунель станції метро «Університет», де в той час перебували прихильники Європейської інтеграції України. Приблизно о 15.00 год. гр. А., перебуваючи у цьому місці, разом із іншими особами почали застосовувати насильство проти групи людей, які на своєму одязі носили українські державні символи. Так, особисто гр. А., перебуваючи у громадському місці на сходах виходу зі станції метро «Університет», з метою приниження особистості потерпілого, завдав не менше 2 ударів ногою по тулубу гр. О., який на той час після отримання тілесних ушкоджень від інших учасників масових заворушень, намагався піднятися зі сходів. Далі гр. А., продовжуючи свої протиправні дії, два рази ударив у спину

потерпілого дерев'яною палицею. Після цього на місце події прибули представники «Червоного хреста» та завадили гр. А. продовжити застосовувати насильство до потерпілого [169].

На завершення слід зазначити, що обстановка вчинення масових заворушень характеризується наявністю окремих елементів, зокрема місця та часу вчинення. Ці відомості будуть мати важливе значення на подальшому етапі розслідування.

Також важливим елементом криміналістичної характеристики, який ми означили та розглядатимемо, є слідова картина протиправного діяння. З приводу її визначення, наприклад, Ф. П. Сова зазначає, що слідова картина – це сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміна обстановки, пов'язана з появою або зникненням предмета; зміна стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін. [164, с. 77]. Також доречною вважаємо думку В. Я. Колдіна, який зауважував, що слідова картина відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування і є сукупним слідом цієї події. Матеріальна обстановка є потенційним слідоносієм, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації [82, с. 242].

А вже інші вчені наголошують на тому, що матеріальні сліди злочину у структуру криміналістичної характеристики злочинів включати не потрібно, оскільки у її поняття включаються способи вчинення та приховання злочину, що полягають не лише у описанні злочинних дій чи бездіяльності, але й залишають певні сліди. Але автор припускає альтернативне вирішення цього питання: голе описання способу вчинення злочину не досягає мети, його треба виконувати або від слідів застосування, або до слідів застосування певного способу, щоб, знаючи його, зуміти виявити докази вчиненого злочину та встановити особу злочинця [20, с. 191]. Натомість інша група

науковців зазначають, що сліди злочину – це будь-які зміни середовища, що виникли внаслідок вчинення злочину [100, с. 279].

Загалом, типова «слідова картина» масових заворушень залежить від того, чи були вони заздалегідь спланованими, чи виникли хаотично. Зокрема, О. П. Кузьменко наголошує на тому, що організованість, тобто наявність організаторів масових заворушень, яких необхідно встановити в ході розслідування масових заворушень, свідчить наявність у слідовій картині не лише об'єктів, що підшуковуються вже у процесі заворушень (каміння, тротуарна плитка, цегла, пусті скляні пляшки, урни для сміття, фрагменти огорожі, вуличних, паркових лавок, сидіння, турнікети, перила зі стадіонів і т. ін.), але й заздалегідь підготовлених, а також слідів їх застосування. Такими об'єктами є: вогнепальна зброя (автомати, мисливські рушниці, карабіни, обрізи, пістолети тощо) та набой до неї; холодна зброя, частіше ударно-роздроблювального та метального типу; засоби, що використовуються як холодна зброя, але за призначенням не є такою (туристичні або господарські ножі, сокири, молотки тощо, бейсбольні бити, обрізки труб, металеві прутки тощо); вибухові пристрої або їхні частини, у тому числі саморобні; запальні суміші (наприклад, коктейлі «Молотова», пляшки з нітрофарбою); паливно-мастильні речовини; засоби маскування зовнішності активних учасників масових заворушень (лижні шапки, так звані «балаклави», шарфи, рукавички (шкіряні або текстильні) тощо); засоби індивідуального захисту (протигази, респіратори, каски, капи тощо); сигнальні засоби (пов'язки для позначення «своїх» у натовпі, ракетниці для позначення місця, вчинення певних дій) та інші [108, с. 46-47].

Зі свого боку В. О. Малярова наводить таку класифікацію слідів протиправних діянь: за формою відображення події злочину: а) сліди матеріальні й б) ідеальні (сліди пам'яті); а видом змін, що сталися в результаті дій злочинця існують два підвиди слідів: 1) сліди як результат зміни речової обстановки місця події в цілому: а) зникнення раніше існуючих предметів; б) поява сторонніх об'єктів; в) зміна місцезнаходження та

розташування об'єктів; 2) сліди як результат зміни власних властивостей окремих предметів, що сталися в результаті дій злочинця (сліди у вузькому або трасологічному значенні): а) зміна зовнішніх (морфологічних) властивостей, що виявляється в зруйнуванні й остаточній деформації, в тому числі виникненні об'ємних слідів-відображень на поверхні; б) зміна внутрішніх субстанціональних (склад, структура) властивостей; в) зміна функціональних властивостей; за відображенням окремих властивостей злочинця: а) сліди-відбитки особи (сліди у вузькому або трасологічному значенні: сліди рук, ніг, зубів, інших частин тіла); б) сліди-відображення інших властивостей особи: усного та письмового мовлення, голосу, ходи тощо; за агрегатним станом матеріальних слідів злочину: а) тверді, в тому числі одиничні (монолітні), множинні (сипкі), складні; б) рідкі; в) газоподібні, в тому числі – «сліди запаху»; за розміром слідів злочину, згідно з якими всі тверді й рідкі сліди можуть бути розділені на макрооб'єкти і мікрооб'єкти (мікрочастки, мікрокількість речей, мікрівідбитки зовнішньої будови предметів) [137, с. 60-61].

Водночас П. В. Шалдирван указував, що значну кількість речових доказів, які несуть інформацію, в отриманні якої зацікавлене слідство, можна знайти на проїжджій частині вулиці (і тротуару) по шляху спрямування натовпу: плакати, транспаранти, прапори (з відповідною символікою), листівки, газети. Це можуть бути написи на стінах, аерозольні ємкості від фарби (за допомогою якої зроблено напис) та ін. Побутова радіо-, теле-, відеотехніка, яку раніше було викрадено під час погромів, та ін. Речі випадкових перехожих, які потрапили до натовпу та залишили їх (сумки, документи та ін.). Автор наголошував, що найбільшу кількість речових доказів вилучають в місцях спроби припинення дій кримінального натовпу (таких спроб може бути декілька) або в місцях розсіяння натовпу правоохоронними органами: одяг потерпілих та учасників масових заворушень (у тому числі захисні каски, щити, гумові палиці), стріляні гільзі та кулі (як результат застосування зброї працівниками міліції), інші сліди

застосування спецзасобів (гумові кулі, аерозольні балончики з-під сльозогінного газу та ін.); вогнепальна та холодна зброя, металеві пруття, плакати, транспаранти; речі, що були вкрадені під час погромів; пляшки зі спиртними напоями, саморобні вибухові пристрої, невикористані пляшки із запалювальною сумішшю та ін. [201, с. 64-65].

А вже М. М. Єфімов наводить таку класифікацію матеріальних слідів, що були виявлені після вчинення хуліганських дій, відносно об'єкта їх знаходження: тілесні ушкодження у потерпілого – у 46 %; тілесні ушкодження у злочинця – 21 %; пошкодження предметів обстановки (меблі тощо) – 62 %; інші (банкомати, громадський транспорт і т. ін.) – 23 % [57, с. 77].

Інша група науковців (М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, Д. Б. Сергєєва) вбачають, що типову слідову картину вчинення масових заворушень складають: «...а) сліди на тілі учасників масових заворушень і потерпілих у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а також інші сліди (пошкодження одягу, сліди-нашарування речовин, що застосовувалися в процесі вчинення заворушень), що мають встановлюватися з прив'язкою до причин і часу виникнення; б) сліди у пам'яті очевидців, потерпілих, учасників масових заворушень, які можуть бути допитані відповідно їх процесуального статусу; в) знаряддя нападу (металеві пруття, гумові та дерев'яні палиці, каміння), використані та невикористані пляшки, каністри та інший посуд із запалювальною сумішшю, упакування знарядь нападу (сумки, пакети, газети) тощо; г) залишки на місці події агітаційних матеріалів та інших засобів: листівки, плакати, написи гасел на стінах будівель, споруд, партійна символіка, прапори тощо; д) залишені, загублені або забуті на місці події учасниками масових заворушень особисті речі: документи чи їхні фрагменти, одяг, взуття чи їхні фрагменти тощо; є) сліди завданої майнової шкоди: знищені чи пошкоджені будівлі, споруди, огорожі, системи відеоспостереження, автотранспорт та інша техніка, відео-, телеобладнання кореспондентів,

обмундирування правоохоронців, військовослужбовців, потерпілих тощо [155, с. 17].

А. С. Шевченко наголошує на тому, що вузловими ділянками, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, можуть бути такі місця: а) об'єкт, який було пошкоджено (білборди, сітілайти); б) особа потерпілого (тілесні ушкодження, пошкодження одягу, особистих речей); в) особа, яка була задіяна у вчиненні хуліганських дій; г) предмети обстановки (вітрини, вікна, скриньки для голосування) [206, с. 66].

Констатуючи вищезазначене, можна стверджувати, що дослідження слідової картини масових заворушень відіграє важливу роль на різних етапах кримінального провадження.

1.4. Характеристика особи злочинця та організованої групи (злочинної організації)

Важливим елементом криміналістичної характеристики масових заворушень є особа правопорушника. Це пояснюється низкою факторів. Зокрема, безпосередніми ознаками осіб, які переважно вчиняють досліджувані протиправні діяння – вони є досить характерними і сталими. Крім того, кореляційними зв'язками, котрі має ця складова з іншими елементами криміналістичної характеристики, адже вони досить вагомі. Також вивчення особи правопорушника має вагоме значення для проведення слідчих (розшукових) дій як початкового, так і подальших етапів розслідування. З огляду на означені фактори й дослідимо цю складову крізь призму її найбільш важливих характеристик.

У руслі зазначеного доречно навести думки вчених-криміналістів, які акцентують увагу на тому, що до криміналістичного вивчення особи необхідно віднести низку положень. Серед них автори виокремлюють такі: встановлення криміналістично значимої інформації про злочинця, жертву злочину, про обвинуваченого, про потерпілого та інших учасників процесу

розслідування. Подібна інформація повинна містити дані про притаманні їм анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин картини злочину у процесі його розкриття та розслідування, а також для використання отриманої інформації у криміналістичній профілактиці [134, с. 44]. Отже, обов'язковими ознаками, котрі необхідно досліджувати в визначеній категорії кримінальних проваджень під час характеристики особи правопорушника, будуть її специфічні риси та особливості.

З іншого боку, група авторів робить акцент на тому, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено факт учинення нею злочину. Одна сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає одночасно, після чи під час учинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються на нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Автори роблять висновок, що риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця» [114, с. 239-240]. Тобто повинні досліджуватись ті риси, котрі є беззаперечно необхідними під час дослідження особи правопорушника, який вчинив масові заворушення.

Зі свого боку, М. М. Демідов говорить про те, що значущі психофізичні властивості та якості, мотиваційні установки, емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відбилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також у поведінці після вчинення

злочину, мають досить важливе значення для розслідування будь-якого кримінального правопорушення [50, с. 13]. Доречною вважаємо позицію вчених, які говорять про те, що «...у криміналістичному сенсі важливими є такі дані про особистість особи злочинця, які вказують на закономірні зв'язки між особою злочинця та вчиненим злочином, що виявляються ззовні у різних наслідках вчиненого. У цьому плані особистість треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [41, с. 197].

З огляду на зазначене також вважаємо досить точною думку В. Ф. Єрмоловича, який наголошує на тому, що відомості про особу злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочину, складають ті дані, які можуть допомогти для визначення ефективного шляху розшуку та викриття підозрюваного й виконання інших завдань, пов'язаних із розслідуванням [53, с. 194]. Інакше кажучи, відомості про досліджуваний елемент криміналістичної характеристики масових заворушень будуть стосуватися підозрюваного та орієнтувати уповноважених осіб на вивчення відповідних обставин протиправного діяння під час проведення за його участю окремих процесуальних дій.

А вже інша група вчених-криміналістів акцентує увагу стосовно того, що в коло обставин, що підлягають доказуванню в будь-якій кримінальній справі, входять відомості про особу злочинця, а тому включаються в орбіту кримінального процесу. Не вивчивши глибоко особистість, яка притягається до кримінальної відповідальності, не можна правильно вирішити такі кримінально-процесуальні питання, як обрання відносно підозрюваного (обвинуваченого) запобіжного заходу, дотримання прав і законних інтересів його як учасника слідчих дій, забезпечення повноти та об'єктивності розслідування. Науковці вказують на те, що дані про особу можуть мати важливе значення при оцінці доказів. У разі недостатньо повного, всебічного й об'єктивного вивчення особистості обвинуваченого прокурор і суд вправі повернути справу на додаткове розслідування [95, с. 204].

Ми погоджуємося з думкою М. В. Даньшина, який доречно вказує, що сьогодні, не знаючи злочинця з його складним психологічним світом і мотивацією поведінки, практично неможливо виконувати головне завдання криміналістики – сприяти правоохоронним органам у протидії злочинності. Необхідні конкретні знання, насамперед з урахуванням злочинної спеціалізації. Інакше криміналістика може істотно відстати від потреб практики [49, с. 206-207]. Зі свого боку, А. Ф. Зелінський робить загальний висновок, що особу злочинця необхідно визначати як людину, яка винна у вчиненні злочину, яка вчинила одне чи кілька умисних, цілеспрямованих, передбачених законом про кримінальну відповідальність дій щодо реалізації загального для неї мотиву [68, с. 22-23]. Отже, автори вказують на окремі обставини – мотив учинення протиправного діяння, умисел, кількість кримінальних правопорушень.

Водночас О. В. Попович під час власного дослідження вказав на існування таких злочинних типів: за ступенем соціальної дезадаптації виділено два типи особистості злочинця: антисоціальний тип (особи, які неодноразово скоїли злочини на основі стійкої антисоціальної спрямованості, – тип «злісного» злочинця); асоціальний тип (особи, які вперше скоїли злочин на основі загальної асоціальної спрямованості, – несоціалізований, «менш злісний» тип злочинця). Це особи, які не зуміли протистояти криміногенній ситуації; їх особистісною рисою є низький рівень самоконтролю, ситуативна зумовленість поведінки). Крім того, автором були розглянуті такі групи злочинців: 1) злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю (корисливо-господарська підгрупа злочинців: злодії, шахраї); 2) злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю (особи з корисливими посяганнями, поєднаними з насильством над особистістю); 3) злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю (особи із вкрай зневажливим ставленням до життя, здоров'я і особистої гідності інших людей)» [152].

А вже В. А. Жванков указує, що психологічну структуру особи злочинця потрібно розглядати як складову чотирьох підструктур: 1) спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2) досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3) охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4) біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [66, с. 128-129].

З приводу цих відомостей інші вчені вказують на те, що класифікація відомостей про особу злочинця повинна мати такий вигляд: «...1) біографічні дані: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність, громадянство, місце проживання, освіта, спеціальність, стаж роботи; сімейний стан, склад родини; попередня судимість; 2) дані про матеріальний стан: загальний дохід і житлові умови сім'ї (для неповнолітніх) тощо; відомості про стан здоров'я й психологічні особливості: загальний стан здоров'я; фізичні вади; наявність стійкої хвороби, групи інвалідності; дані про характер, темперамент, вольові та емоційні властивості; 3) суспільно-виробнича характеристика: термін роботи або навчання в певному місці; ставлення до такої діяльності, товаришів по роботі (навчанню); участь у громадському житті; наявність дисциплінарних або громадських стягнень та заохочень; 4) суспільно-політична характеристика: членство у політичній партії, молодіжній, громадській організації; участь у виборчих кампаніях, збройних конфліктах; наявність нагород та почесних звань; 5) суспільно-побутова характеристика: взаємовідносини в родині; спосіб життя й коло знайомих; вживання алкоголю; відносини із сусідами; участь у громадській роботі за місцем проживання; наявність адміністративних або громадських стягнень; 6) ставлення до скоєного та поведінка в ході слідства; ціннісні

орієнтири особистості; мотиви та мета скоєння злочину; наявність сп'яніння при вчиненні злочину тощо [131, с. 116-118].

Тобто практично на рівні уточнення та розробки окремих криміналістичних методик потрібно говорити про конкретні ознаки особи правопорушника. Зокрема, М. І. Якимов указує на те, що вивчати особу злочинця, його звички, лінію поведінки, психологічні особливості тощо необхідно з урахуванням його злочинної спеціалізації. Подібне вивчення необхідне не для підвищення рівня ерудиції вчених і практиків, а для подальшого формулювання рекомендацій з виявлення слідів-наслідків злочинної діяльності [211, с. 207]. А вже К. Є Ігошев наголошує на тому, що в досліджуваному понятті поєднується складний комплекс негативних властивостей, якостей, станів, їхньої структури і співвідношення, соціальні і психологічні характеристики, які в поєднанні з конкретними об'єктивними обставинами зумовлюють вибір злочинного варіанта поведінки [70, с. 20].

Доречною вважаємо групофікацію ознак особи злочинця, який вчинює кримінальні правопорушення проти громадського порядку, наведену О. А. Антонюком. Він визнав за доцільне досліджувати особу злочинця, що вчинив кримінальне правопорушення проти громадського порядку, через групи таких ознак та властивостей, як: а) фізичні; б) соціально-демографічні; в) морально-психологічні» [7, с. 142]. В такому ж розрізі М. А. Селіванов акцентував на тому, що характеристика особи злочинця повинна включати такі відомості: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія і т.д.; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент і т.д.; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші [160, с. 132]. З огляду на зазначені групи, ми також спробуємо розкрити ознаки особи правопорушника, який вчинює масові заворушення.

Слід наголосити на тому, що фізичні та біологічні властивості особи правопорушника мають значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Тому, як доречно вказує

М. М. Єфімов, саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (наприклад, при нанесенні тілесних ушкоджень або знищення майна в кафе) чи володіти певними біологічними ознаками. Водночас однозначно назвати дані ознаки постійними не можна» [58, с. 221].

А вже А. О. Крикунов говорить про те, що під час вчинення хуліганства неповнолітнім необхідно досліджувати та вивчати дещо інші, специфічні обставини. Серед них автор виокремлює такі: його найближче оточення; обстановку в сім'ї та у колективі, де він навчається або працює; які обставини вплинули на його негативне виховання; чи немає в нього ознак розумової відсталості; чи міг він цілком усвідомити значення своїх дій і керувати ними. Якщо хуліганство вчинене групою осіб, то встановлюються ступінь її організованості, наявність лідера, роль кожного з учасників, стосунки між ними; з'ясовується, які підготовчі дії були розпочаті учасниками злочину [92, с. 14]. Інакше кажучи, обов'язковими характеристиками особи правопорушника потрібно визначати його вік та стать.

З приводу цього доречною вважаємо думку О. П. Кузьменка, який акцентує увагу на тому, що кількісний склад натовпу для кваліфікації зазначеного злочину суттєвого значення не має, він може коливатися від кількох десятків до кількох тисяч осіб. Натовп може діяти дуже короткий час, особливо коли йдеться про екстремістські дії молоді. Тому важливе криміналістичне значення мають процеси у натовпі: об'єднання людей у натовп; створення в ньому тимчасових органів (центрів) влади; подальший поділ натовпу на окремі групи (колони), які виконують визначені для них дії

(погроми на паралельних руху натовпу вулицях або одночасні з «основним» натовпом дії в іншому населеному пункті, у зв'язку із попередньою координацією дій у колонах). При цьому у відокремлених групах (колонах) можуть бути свої організатори, керівники; розсіювання натовпу [110, с. 123].

Аналіз судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив зробити висновок, що масові заворушення вчиняють переважно осудні особи чоловічої статі (97 %). Крім того, слід зазначити, що на момент учинення протиправних дій правопорушники мали вік від 14 до 18 років – 9 %, 18-25 років – 35 %, 25-35 років – 27 %, 35-45 років – 19 %, 45 років і старші – 10 %.

Також вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що окрема група науковців указує на те, що вкрай важливе значення в цьому плані має виявлення неповнолітніх осіб, яких втягнули у вчинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку. Автори зазначають, що нерідко створює байдуже ставлення з боку громадськості, іноді мовчазне заохочування «підліткового бешкетництва», часом позиція невтручання, яку займають офіційні особи або окремі громадяни. Далеко не завжди належним чином поводяться також і потерпілі особи, стосовно яких правопорушники чинять хуліганські дії, іноді їхня поведінка буває провокативною, сприяючи вчиненню хуліганства» [139, с. 33-34].

Аналіз судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив зробити висновок, що рівень освіти особи правопорушника позначається такими ознаками: середню освіту має 15 % осіб, середню спеціальну – 20 %, базову вищу – 45 %, вищу – 19 %, іншу – 1 %. Правопорушники переважно є місцевими мешканцями (71 %).

Слід зазначити, що відомості про особу злочинця, як доречно наголошує В. А. Жванков, є важливими не лише для вибору тактичних прийомів розслідування, наприклад, для використання їх на допитах. Автор зазначає, що деякі властивості особи мають ще й інше значення під час розслідування злочинів: знання особливостей відображення властивостей особи під час підготовки, вчинення та приховування нею злочинів, знання

системи слідів, що відображають їх, та інших джерел інформації, – дозволяють найбільш ефективно збирати, досліджувати, оцінювати й використовувати інформацію не лише про особу злочинця, але й про спосіб учинення нею протиправних дій, встановлення зв'язків між соціальними, психологічними й біологічними властивостями особи [66, с. 46]. Отже, важливість соціальних зв'язків зумовлена ще й кореляцією з психологічними та біологічними характеристиками особи.

Крім того, аналіз судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив зробити висновок, що особи без постійного місця роботи вчиняють 59 % масових заворушень, здобувачі освіти (учні, студенти) – 27 %, працюючі – 14 %.

У зв'язку з цим доречною вбачається думка О. П. Кузьменко, який говорить про те, що на практиці найбільш складним завданням правоохоронних та судових органів є виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб – організаторів масових заворушень. Проте саме на вирішення цього завдання повинні бути спрямовані зусилля як правоохоронців, так і науковців, що розробляють криміналістичні рекомендації для розкриття й розслідування масових заворушень». Автор зазначає, що мотивація дій активних учасників або організаторів масових заворушень інколи може мати значення для встановлення інших злочинів та інших учасників заворушень [108, с. 56].

На основі вивчення судово-слідчої практики нами визначено [Додаток А], що особи, які вчинили масові заворушення, були раніше засудженими в 14 % від загальної кількості, з них 4 % відбували покарання за вчинення протиправних діянь проти громадського порядку та громадської безпеки. Звідси, необхідно зазначити, що із рецидивістів у наш час активно формується нове покоління професіоналів кримінального світу. Деякі статистичні дані є прямим свідченням того, як недоліки в діяльності правоохоронних органів, зокрема не виправдана гуманізація ставлення до окремих злочинців, їх безкарність впливають на негативні тенденції в

рецидивній злочинності. Так, недосконалою є й відомча система обліку рівня рецидиву серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих інспекціях. Зрозуміло, що аналіз стану рецидивної злочинності є одним із найважливіших показників оцінки ефективності конкретного виду покарання. Показники рівня рецидиву, які розраховуються за матеріалами статистичних форм звітності і широко використовуються в аналітичних матеріалах та офіційних документах, не відображають дійсну рецидивонебезпечність осіб, які відбувають альтернативні покарання. Наявність спеціальних видів статистичної звітності показників стану рецидивної злочинності й характеристики особи злочинця-рецидивіста, засудженого до альтернативних видів покарань, дозволить здійснити аналіз рецидивної злочинності осіб, засуджених без ізоляції від суспільства, всебічно і науково обґрунтовано [197, с. 68].

Аналіз судово-слідчої практики [Додаток А] вказує на те, що 72 % осіб на момент учинення ними злочину не перебували у шлюбі. 21 % осіб, засуджених за вчинення масових заворушень, скоїли їх, перебуваючи у стані сп'яніння.

Як підсумок вважаємо за необхідне сформулювати «ймовірний портрет» особи правопорушника: це осудні особи чоловічої статі, віком 18-25 років, які не працюють (можуть навчатися), є місцевими мешканцями та мають базову вищу освіту, можуть бути раніше засудженими. Під час учинення ними масових заворушень часто перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

В межах дослідження особи правопорушника вважаємо за потрібне розглянути і наповнення злочинних груп. Так, зазначимо, що останнім часом збільшується кількість радикальних угруповань, які за винагороду здійснюють різноманітні протиправні дії, що можуть перерости і в масові заворушення. Крім того, необхідно пам'ятати і про пересічні заворушення під час футбольних матчів. Дійсно, останнє, з огляду на пандемію коронавірусу на сьогодні вчинюються досить рідко, адже існують певні

обмеження. Тому радикальні групи наповнюються і футбольними ультрас. Ці утворення можуть вчиняти різноманітні протиправні дії: від простих пікетів до побиття неформальних груп громадян (трансгендерів, представників інших політичних сил, осіб нетрадиційної орієнтації) під час мітингів та демонстрацій.

Загалом під організованою злочинністю, наприклад, С. Єфремова визначає систему злочинів, вчинених на певній території за певний період у межах організованої злочинної діяльності злочинних організацій або організованих груп – стійких злочинних об'єднань, створюваних особами з метою задоволення протиправним шляхом своїх корисливих чи інших інтересів [64, с. 91]. Основною особливістю злочинних груп є їхня структура, що варіюється залежно від конкретного складу злочинів, які вона здебільшого вчиняє.

Окрема група науковців (Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков) наголошує на тому, що бути злочинцем стає економічно вигідним, а отже, злочинність стає елементом способу життя певної частини населення. Організована злочинність максимально використовує цю ситуацію, вбирає в себе всі інші види злочинності й реорганізує їх для одержання надприбутків. Водночас вона розширює відтворення злочинності, впливаючи на масову свідомість і поширюючи, як стверджують американські кримінологи, так звану гангстерську культуру, тобто сприйняття злочинності як нормального й неминучого явища [2, с. 256].

Стосовно наповнення структури злочинної групи, то, наприклад, Є. В. Горенська вирізняє серед них такі:

- організатор (організатори) та помічники організатора;
- керівники підрозділів, розвідка і контррозвідка та технічне забезпечення;
- виконавці, охорона керівного ядра та ін. [47, с. 275].

Водночас інші вчені-криміналісти вказують на таке наповнення загальної структури організованої групи: лідери (організатори) організованих

груп чи злочинних організацій; аналітичний блок (радники і консультанти); блок безпеки (розвідка і контррозвідка); блок прикриття (захисту), що складається із корумпованих чиновників і представників правоохоронних органів, а також з адвокатів, які обслуговують злочинні групи, та утримувача єдиної «каси»; активні члени: бойовики, безпосередні виконавці, охоронці, навідники та ін.» [194, с. 48-49].

А вже О. П. Кузьменко з приводу груп осіб, які вчинюють масові заворушення, наголошує на тому, що таке зібрання може бути як цілеспрямованим, так і стихійним, число якого може розростатися під впливом різних чинників як організованого, так і стихійного характеру. Для натовпу, як правило, характерне зростання негативних емоцій, що зумовлюються певними діями організаторів та активних учасників масових заворушень, що призводять до незаконних дій, передбачених ст. 294 КК України. Учасники натовпу можуть мати політичні, соціально-економічні, релігійні цілі, проте наслідками цих дій можуть бути насильства над особою, в тому числі із заподіянням тілесних ушкоджень і навіть смерті, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницькі виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя [108, с. 53].

З огляду на діяльність конкретних членів певної злочинної групи з'являються нові види слідів (мікросліди, одорологічні, звукові сліди та ін.), які необхідно збирати під час розслідування кримінальних правопорушень. Їх дослідження надає певні можливості у встановленні тих чи інших фактів. Останнім часом трактування слідів-відображень втрачає свій універсальний характер. Нею не охоплюються, наприклад, сліди запису, сліди змін внутрішньої структури або властивостей відображувального об'єкта, сліди усної мови, яка відобразилась у фонозаписі. Усі ці сліди є матеріальними за своєю природою, як і ті сліди, за якими встановлюється виконавець чи автор документа, та ін. Але відображають вони не просторову форму об'єкта, а інші його властивості або форму руху [18, с. 61].

Ми підтримуємо думку вчених, які наголошують на тому, що на практиці найбільш складним завданням правоохоронних та судових органів є виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб – організаторів масових заворушень. Проте саме на вирішення цього завдання повинні бути спрямовані зусилля як правоохоронців, так і науковців, що розробляють криміналістичні рекомендації щодо розкриття й розслідування масових заворушень. Мотивація дій активних учасників або організаторів масових заворушень інколи може мати значення для встановлення інших злочинів та інших учасників заворушень [111, с. 39].

А вже Л. І. Аркуша констатує, що у кожній злочинній групі, яка складається з кількох десятків активних учасників, найчастіше можна виділити кілька структурних ланок різного рівня: на нижньому рівні – виконавські ланки; на середньому рівні – організаційно-контрольні ланки і групи безпеки; на верхньому рівні – керівні ланки (група лідерів, елітарна група) [12, с. 42].

На основі дослідження матеріалів судово-слідчої практики нами встановлено, що типову структуру злочинного угруповання, що вчинює масові заворушення, утворюють такі категорії осіб:

- 1) організатор;
- 2) особи, які підшують та постачають відповідні засоби й атрибутику для проведення масових заворушень (плакати, флаєри, гучномовці, холодну та вогнепальну зброю);
- 3) особи, які на постійній чи періодичній основі активно діють в масових заворушеннях;
- 4) особи, діяльність яких спрямована на атакуючі дії для захоплення адміністративних будівель, на осіб, котрі охороняють громадський порядок;
- 5) особи, які здійснюють координацію учасників масових заворушень через соціальні мережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp, Telegram), з використанням мобільного зв'язку шляхом повідомлення часу та місця їх проведення, збору різних груп;

- б) пересічні громадяни з відповідними засобами (плакатами, символікою різних партій);
- 7) реєстратори подій на засоби відеозапису;
- 8) блогери (особи, котрі розповсюджують інформацію через різноманітні ресурси);
- 9) корумповані представники влади, працівники правоохоронних органів або органів державного управління.

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що діяльність злочинних угруповань під час вчинення масових заворушень впливає на загальну ситуацію в державі, з одного боку, але з іншого – масові заворушення є виявом окремих соціальних або політичних процесів в Україні.

Останнім елементом, про який необхідно згадати в ході нашого дослідження, є особа потерпілого. З приводу досліджуваної цієї наукової категорії ми підтримуємо позицію М. В. Сенаторова, який багатоаспектно дослідив її та зробив висновок, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітке посилення на потерпілого та пов'язані з ним обставини дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу переважної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак складу; враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення осіб від кримінальної відповідальності та відбування ними покарання [161, с. 3]. Інакше кажучи, визначене правопорушення вимагає від конкретної уповноваженої особи висновків стосовно того чи іншого факту.

Тобто, значущими є відомості про особу потерпілого, тобто людини, що перебувала у сфері дії натовпу (в т.ч. особи, які припиняли дії натовпу) або власники майна, яке постраждало (пошкоджено, знищено або

зруйновано) під час заворушень, а також особи, яких у результаті дій організаторів заворушень асоціюють у більшості населення з «обличчям ворога» і нібито причетні до стану, у якому опинилося більшість населення) [201, с. 58]. А вже Є. О. Центров, формуючи криміналістичне вчення про потерпілого, акцентував увагу на тому, що особа потерпілого від злочину здавна привертала до себе увагу криміналістів, оскільки доволі часто, особливо на початковому етапі розслідування, жертва виступає у ролі одного з особливих джерел отримання суттєвої для встановлення істини інформації. Саме потерпілий від злочину нерідко повідомляє перші, вихідні, інколи дуже важливі для організації і проведення подальшого розслідування злочину фактичні відомості про подію, що відбулася [192, с. 8].

Водночас О. П. Кузьменко вказує, що, оскільки масові заворушення супроводжуються насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, то потерпілими від цього злочину можуть бути будь-які особи (особи, які випадково виявилися на місці події, перехожі, працівники установ, торговельних майданчиків, що виявилися поруч чи в епіцентрі масових заворушень, представники влади та ін.), яким завдано моральну шкоду, а також відносно яких здійснено будь-які насильницькі дії (затримання, тілесні ушкодження будь-якого ступеня тощо), власники знищеного майна (автомобілів, кіосків, лотків з товарами, вітрин та вікон магазинів й інших будівель тощо), захоплених будівель або споруд [106, с. 57].

А вже В. П. Пономарьов, здійснивши дослідження з приводу можливості запобігання масовим заворушенням, виокремив такі категорії типових потерпілих від вчинення зазначених протиправних дій: 1. Працівники міліції, інших правоохоронних органів, які запобігали злочинам; військовослужбовці, що були задіяні під час припинення масових заворушень (наприклад, у справі про масові заворушення 9 березня 2001 р. в

Києві визнано потерпілими 72-х працівників органів внутрішніх справ, які брали участь у приборканні розлюченого натовпу. Вони отримують тілесні ушкодження, піддається пошкодженню їхнє майно (одяг) та ін. Це також можуть бути працівники правоохоронних органів, які правомірно застосовували зброю для запобігання злочину, затримували осіб за скоєння суспільно-небезпечних дій ще до початку масових заворушень (стосовно них досить часто також застосовують насильство; вони можуть утримуватися як заручники або з помсти їх житло піддається погромам та ін.). 2. Працівники підприємств, організацій, установ, комерційних структур (в т. ч. їхні керівники або власники), які перебували на шляху натовпу і були піддані погромам; володільці автомобілів, які потрапили до сфери діяльності натовпу і також були пошкоджені або знищені. При цьому необхідно зазначити, що для України це не є характерним, але знищення або пошкодження автомашин шляхом підпалу під час масових заворушень – досить розповсюджено в інших країнах. 3. Мешканці будинків, розташованих у сфері діяльності натовпу (підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, розбиття шибок у вікнах та ін.). 4. Особи, які випадково потрапили до натовпу, не маючи на меті участь у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, малолітні). 5. Представники національних меншин у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному (міжетнічному) ґрунті в місцях їх компактного проживання (їх насильницьке виселення з місць проживання або створення для цього відповідних умов; знищення майна, спричинення тілесних ушкоджень, погрози вчинення таких дій та ін.) [151, с. 31-32].

Зі свого боку С. С. Герасимчук виокремив віктимогенні групи потерпілих та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку. Так, I категорія: а) відпочивальники в місцях загального користування; б) учасники спортивних чи культурно-масових заходів; в) представники неформальних угруповань; II категорія: а) особи, які здійснюють патрулювання (патрульні поліцейські, національні дружини);

б) особи, які задіяні для охорони громадського порядку при проведенні спортивних чи культурно-масових заходів (стюарди, охоронці, працівники різних підрозділів поліції); в) особи, які припиняють хуліганські дії. З приводу I категорії слід наголосити на тому, що вона була відповідно досліджена в окремих класифікаціях вищезазначеними науковцями. Водночас II категорія є новою і її ніхто не розглядав. Тому охарактеризуємо ці віктимогенні групи [43, с. 52].

На думку О. П. Кузьменка, потерпілих від масових заворушень можна згрупувати так: працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, які були задіяні для охорони правопорядку під час проведення масових заходів до початку масових заворушень та (або) брали участь у стримуванні натовпу; особи, на яких спрямована основна агресія натовпу: керівники чи власники установ, підприємств та організацій, представники національних меншин, інших віросповідань у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному, міжетнічному, релігійному ґрунті в місцях їх компактного проживання чи перебування, вболівальники команди-суперника тощо; особи, які перебували на території вчинення масових заворушень: працівники, керівники та власники підприємств, організацій, установ, комерційних структур, які знаходилися на шляху натовпу і були піддані погромам; мешканці будівель, розташованих на шляху натовпу, який вчинює підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, побиття шибок у вікнах та ін.; особи, які випадково потрапили до натовпу, не переслідуючи мету участі у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, жінки, малолітні), а також власники автомобілів, що перебували на території, де проходили масові заворушення» [108, с. 57-58].

Водночас М. М. Єфімов виокремлює три основні віктимогенні групи під час вчинення хуліганства. Автор зазначає, що першу групу становлять ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого мають провокаційний характер, тобто в них самих є привід для вчинення хуліганства. Звичайно, вони можуть проявлятися у формі аморальної поведінки потерпілої особи

(наприклад, у вихвалюванні певними своїми рисами тощо). У цьому випадку доречно говорити про конфронтацію різних неформальних угруповань або расові протиріччя. У першому випадку найбільш яскраво виділяється віктимна роль такого молодіжного угруповання, як емо (від англ. «emotion» – емоції, переживання), оскільки одним із його гасел є страждання, і навіть це викликає у певних неформальних груп жорстокого спрямування (наприклад, скінхеди) хвилі насильства стосовно їх. Другу групу становлять випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства. Серед даних ситуацій найбільш яскравими є ті, коли на перше місце виходять відсутність протидії злочинцю. Така ситуація може розвиватися на сімейному або товариському ґрунті. Причинами цієї поведінки осіб можуть бути як страх перед розправою, так і жаль до даної особи. Третю групу складають ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій [59, с. 237-238].

На основі вивчення судово-слідчої практики [Додаток А] нами виокремлено такі віктимогенні групи потерпілих у кримінальних провадженнях за фактом вчинення масових заворушень:

- 1) особи, які реалізують функції з охорони громадського порядку;
- 2) особи, поведінка яких спричиняє виникнення негативних ситуацій для вчинення протиправних дій;
- 3) особи, які перебувають в місцях проведення масових заходів.

Як підсумок зазначимо, що особа потерпілого в багатьох випадках є тим елементом криміналістичної характеристики, який указує на мотиви вчинення масових заворушень.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи зазначене у розділі, можемо дійти таких висновків.

На основі системного аналізу аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики масових заворушень, відповідно до якого в

її структурі виокремлено такі елементи: спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення масових заворушень, предмет злочинного посягання, сліди вчинення правопорушення, особу потерпілого, особу правопорушника.

Акцентовано увагу на тому, що розслідування масових заворушень пов'язане зі збиранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Визначено, що криміналістична характеристика – це певна сукупність даних стосовно вчиненого протиправного діяння конкретного виду, котра характеризує та окреслює різноманітні кореляційні зв'язки між найбільш характерними його складовими, а також дозволяє висувати та звіряти окремі версії в ході реалізації кримінальних проваджень стосовно масових заворушень.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що при вчиненні цих протиправних діянь має місце повноструктурний склад кримінального правопорушення, оскільки у переважній більшості випадків (92 %) наявні складові підготовки та приховування. Зокрема, підготовка до вчинення протиправного діяння мала місце у 90 % від їх загальної кількості.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив дійти висновку, що серед заходів підготовки до вчинення масових заворушень правопорушники здійснювали такі дії: 1) складання плану дій під час вчинення масового заворушення – 87 %; 2) вибір об'єкта злочинного посягання (місця проведення мітингів, спортивно-масових заходів) – 82 %; 3) підбір співучасників правопорушення – 56 %; 4) здійснення заходів із транспортування співучасників із різних регіонів держави до місця, де заплановано масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо) – 27 %; 5) розподіл ролей між співучасниками – 47 %. 6) підбір засобів й знарядь учинення масового заворушення (фарба, піротехнічні засоби, засоби для нанесення тілесних

ушкоджень) – 54 %.

Дослідження судово-слідчої практики дозволило зробити висновок, що серед способів безпосереднього вчинення масових заворушень мають місце такі: 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %); 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %); 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %); 4) нанесення тілесних ушкоджень особам, що перебувають у місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %); 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів різних форм власності) (32 %).

Визначено найбільш поширені способи приховування вчинення масових заворушень: а) знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення злочинного діяння – 12 %; б) знищення слідів злочинів та речових доказів – 61 %; в) надання неправдивих показань у разі викриття, у тому числі висунення неправдивого алібі – 72 %; г) відмова від давання показань – 52 %; д) створення ситуацій, коли неможливо проведення окремих слідчих (розшукових) дій – 23 %; е) застосування корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління – 6 %; є) тиск на сумлінних учасників кримінального процесу – 38 %.

Визначено кореляційні зв'язки між предметом злочинного посягання та особою правопорушника. З'ясовано, що показник учинення протиправного діяння відповідно до пори року є дещо різним. Так, улітку масові заворушення вчинюються у 9 % випадків; восени – 38%; взимку – 23 %; навесні – 30 %. Зазначене зумовлене сезонністю проведення різних видів виборчих кампаній.

Акцентовано увагу на типовій обстановці учинення протиправних діянь, а також видах слідової інформації матеріального та особистісного характеру.

На підставі аналізу кримінальних проваджень визначено, що масові

заворушення вчиняють переважно осудні особи чоловічої статі (97 %). З'ясовано, що на момент учинення протиправних дій правопорушники мали вік: від 14 до 18 років – 9 %, 18-25 років – 35 %, 25-35 років – 27 %, 35-45 років – 19 %, 45 років і старші – 10 %.

Встановлено, що типову структуру злочинного угруповання, що вчинює масові заворушення, створюють такі категорії осіб: 1) організатор; 2) особи, які підшукують та видають відповідні засоби й атрибутику для проведення масових заворушень (плакати, флаєри, гучномовці, холодну, вогнепальну зброю); 3) особи, які на постійній чи періодичній основі активно діють в масових заворушеннях; 4) особи, діяльність яких спрямована на атакуючі дії для захоплення адміністративних будівель, на осіб, котрі охороняють громадський порядок; 5) особи, які здійснюють координацію учасників масових заворушень через соціальні мережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp, Telegram), з використанням мобільного зв'язку шляхом повідомлення часу та місця їх проведення, збору різних груп; 6) пересічні громадяни з відповідними засобами (плакатами, символікою різних партій); 7) реєстратори подій на відеозаписуючі засоби; 8) блогери (особи, котрі розповсюджують інформацію через різноманітні ресурси); 10) корумповані представники влади, працівники правоохоронних органів або органів державного управління.

Визначено окремі віктимологічні групи потерпілих. З'ясовано окремі морально-психологічні властивості потерпілих, а саме: схильність до вживання алкоголю є характерною для 23 % осіб; схильність до вживання наркотичних засобів – 1 %; наявність певних психічних відхилень – 4 %.

Основні результати розділу опубліковано у працях [121; 123; 124; 129].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

2.1. Планування розслідування та обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні

Початок кримінального провадження будь-якої категорії потребує ретельного дослідження усіх можливих обставин. Розслідування масових заворушень не є винятком, адже в ході аналізу первинної інформації слідчий повинен вирішити головне питання: яке кримінальне правопорушення вчинено. Водночас досліджуване кримінально каране діяння характеризується тяжкістю в кваліфікації, адже має низку схожих ознак з іншими діяннями, зокрема хуліганством [125, с. 100].

Доречною в цьому плані є думка О. П. Кузьменка, який акцентує увагу на тому, що виконання завдань кримінального провадження, зокрема зазначених у ст. 2 КПК України у частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, залежить від своєчасності початку досудового розслідування, ефективності першочергових слідчих (розшукових) дій, у тому числі й проведених працівниками СОГ на місці події. У зв'язку з цим у криміналістичній літературі неодноразово наголошується на великому практичному значенні дослідження та розробки проблематики саме початкового етапу розслідування різних видів злочинів [108, с. 66].

Ми не можемо повністю підтримати позицію П. В. Шалдирвана, який зазначає, що масові заворушення, як правило, є достатньо очевидними злочинами. Автор, з огляду на чинний тоді КПК, зазначав, що кримінальні

справи порушуються безпосередньо після отримання інформації про факти погромів, підпалів, спричинення тілесних ушкоджень, надання опору представникам влади та інших злочинних дій – без проведення попередньої (дослідчої) детальної перевірки. Але у зв'язку з очевидністю злочину, одним із найпоширеніших приводів до порушення кримінальних справ цієї категорії є безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим або прокурором ознак злочину. Після отримання відповідної інформації або під час огляду місця події, тобто в процесі здійснення своїх повноважень органом дізнання, слідчим або прокурором, вони самі безпосередньо виявляють злочин. При цьому будь-яких інших перевірочних заходів для ухвалення рішення про порушення кримінальної справи, окрім огляду місця події, не потрібно. Лише у разі, коли заворушення можуть тривати протягом двох-трьох днів, огляд місця події (у населеному пункті, де діє кримінальний натовп), зрозуміло, проводиться, як правило, лише після закінчення заворушень [201, с. 75-76]. Втім на сьогодні для внесення відомостей до ЄРДР необхідно зібрати достатню кількість інформації.

Тому ми підтримуємо позицію М. М. Єфімова, який наголошує на таких аспектах. Так, автор зазначає, що коли надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо, чи це групове хуліганство чи масові заворушення, необхідно перевірити, чи є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Також необхідно зрозуміти, чи є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Обов'язково з'ясовуються дані про конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за скоєння адміністративних правопорушень або за підозрою в участі у заворушеннях немає). Зазначена ситуація характерна для масових заворушень – хуліганських дій молоді, які виникають ситуативно і тривають недовго, після чого натовп розпадається без особливого силового впливу на нього з боку правоохоронних органів [62, с. 43].

Точною є теза В. Г. Дрозд, яка наголошує на тому, що специфічною

ознакою досудового розслідування як першої та самостійної стадії кримінального процесу України є передбачені чіткі строки досудового розслідування [52, с. 189]. З приводу цього необхідно зазначити, що ми поділяємо позицію К. Ю Назаренко, відповідно до якої аналіз та оцінка слідчої ситуації мають істотне значення, оскільки дозволяють: зорієнтуватися у всьому різноманітті фактів і явищ, які відносяться до особи злочинця на даний момент розслідування; усвідомити наукові знання (рекомендації криміналістики) щодо типових матеріальних джерел (слідів), у яких відбувається подія злочину; опанувати методики та практики пошуку таких джерел, отримати від них належну інформацію, її фіксація та подальше збереження; виконувати практичну роботу з цими джерелами інформації; зіставляти отриману інформацію з даними оперативних і криміналістичних обліків; висунути відповідні версії про місцезнаходження і сліди, що містять інформацію про властивості особи злочинця; визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, рекомендації, комбінації зі збирання слідів і встановлення злочинця; обрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби і методи для цих цілей; обрати найбільш ефективні форми використання спеціальних знань і взаємодії з органами дізнання з метою одержання криміналістично значущої інформації про особу злочинця; вивести висновки з версій слідства; спланувати початковий етап розслідування [142, с. 82].

З огляду на позицію В. В. Тищенка, зазначимо перелік завдань початкового етапу розслідування масових заходів: 1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах». 2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація. 3. З'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації. 4. Виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин. 5. Визначення напрямку розслідування і розробка плану розслідування. 6. Обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу. 7. Пошук та одержання інформації про

механізм і обстановку вчиненого злочину. 8. Збирання й вивчення відомостей про особистість потерпілого. 9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук і затримання [183, с. 137].

Як підсумок зазначимо, що розслідування масових заворушень пов'язане з збиранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. У ході аналізу первинної інформації слідчий повинен вирішити головне питання: яке кримінальне правопорушення вчинено. Водночас, досліджуване кримінально каране діяння характеризується складністю кваліфікації, адже має низку схожих ознак з іншими діяннями, зокрема з хуліганством [125, с. 102].

Завдяки вивченню судово-слідчої практики [Додаток А] нами визначено джерела, що стали підставою для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом учинення масових заворушень, зокрема:

- а) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян (77 %);
- б) повідомлення працівників інших установ й організацій (12 %);
- в) матеріали розслідування, виділені з інших кримінальних проваджень (9 %);
- г) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів (2 %).

З приводу початкових дій уповноважених осіб під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень існують різноманітні позиції авторів. Зокрема, Ю. М. Черноус акцентує увагу на тому, що під час вирішення конкретних практичних завдань кримінального провадження вказана діяльність виражається у: фіксації ходу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залученні спеціальних знань до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних

слідчих (розшукових) дій; залученні експертів та проведенні судових експертиз та ін. [198, с. 221].

Вважаємо доречною позицію Р. С. Белкіна, який формулює організацію розслідування як збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм. Автор вказує, що воно містить чотири рівні. Перший, вищий рівень організації розслідування, – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення цілей. Єдність системи обумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Об'єктом першого рівня організації розслідування є розслідування злочинів, як специфічна форма діяльності всіх компетентних органів держави, тобто органів дізнання і досудового слідства. Другий рівень організації розслідування – управлінський. Це комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалення її засобів і методів. Організація розслідування в цьому випадку виступає як основна функція одного відомства. Третій рівень, методичний, – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів з метою створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний. Це організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-технічних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування у певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [19, с. 147-148].

Водночас В. І. Лунгу, формулюючи дефініцію «початковий етап розслідування» вказує на те, що це система взаємопов'язаних початкових невідкладних та інших слідчих дій, обумовлених вимогами невідкладності та

процесуальної економії, які спрямовані на з'ясування обставин учиненого суспільно небезпечного діяння, як правило, по «гарячих» слідах, виявлення і закріплення слідів злочинів, установлення та затримання (за наявності підстав) осіб, причетних до його вчинення, забезпечення подальшого всебічного, повного та об'єктивного розслідування для того, щоб вжити заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь [133, с. 12]. Ми підтримуємо думку авторів, які вказують на те, що попередню перевірку не можна вважати самостійним етапом розслідування, оскільки слідства як такого не було, процесуальні засоби виявлення обставин події не використовувалися. Вказана перевірка повинна розглядатися лише в якості підготовчої стадії до початку судового провадження [41, с. 304].

Інша група науковців наголошує на тому, що такий фактор, як незначна кількість слідчих СБ України (до речі, аналогічне становище було і у слідчих підрозділах КДБ СРСР), які в силу цього не можуть оперативної і якісно розслідувати багатоепізодні справи зазначеної категорії. До такого висновку прийшли ще за часів СРСР, коли слідчий апарат КДБ СРСР, в компетенції якого було проведення досудового (у той час – попереднього) слідства у справах про масові заворушення, виявився не готовим до розслідування таких злочинів [189, с. 59]. Як бачимо, на ефективну та швидку реалізацію владних повноважень щодо розслідування масових заворушень впливають такі фактори як підслідність і наповненість відповідних підрозділів правоохоронних органів фаховими спеціалістами.

Зі свого боку, О. О. Волобуєва акцентує увагу на важливості збору інформації про особу, що скоїла злочин, визначенні основних джерел інформації про особу, що скоїла злочин, а також побудові шляхів реалізації їх інформаційно-доказового потенціалу в контексті взаємодії слідчого з фахівцями [38, с. 4]. В свою чергу, В. В. Пясковський зазначає, що «...безпосереднє планування першочергових дій має здійснювати слідчий, який перебуває на добовому чергуванні у складі слідчо-оперативної групи.

Члени цієї групи, отримавши інформацію про факт насильницького правопорушення, вчиненого щодо неповнолітньої особи, і виїхавши на місце події, вживають всіх зусиль, щоб зібрати максимальний обсяг початкової інформації. З урахуванням зібраної інформації слідчий складає план дій на найближчу добу. Як правило, серед заходів щодо факту насильницького злочинного посягання планують такі заходи: – встановлення свідків-очевидців події, що відбулася; – доведення факту події до відома громадськості; – орієнтування особового складу інших міськрайлінорганів внутрішніх справ міста та області на розшук підозрюваної особи; – перевірка неповнолітніх, які не мають постійного місця проживання; – перевірка осіб, які, на думку дільничних інспекторів міліції, схильні до вчинення таких насильницьких діянь; – перевірка на причетність до вчиненого насильницького діяння осіб, які проживають у прилеглих будинках і були раніше засуджені за аналогічні злочини; – проведення поквартирного обходу з метою одержання криміналістично важливої інформації; – витребування записів камер відеоспостереження (якщо вони є) тощо» [154, с. 54]. Тобто обов'язково під час дослідження кримінальних проваджень стосовно масових заворушень необхідно визначити першочергові процесуальні дії для збору орієнтуючої інформації.

Доречною є думка В. Г. Дрозд з приводу того, що початок досудового розслідування загалом характеризується низкою особливостей. Серед них авторка виокремлює такі: «порядок внесення відомостей про злочин до ЄРДР, визначення послідовності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, встановлення підозрюваної особи, оголошення їй про підозру та порядок затримання» [51, с. 119]. В розрізі цього вважаємо за потрібне наголосити, що ряд науковців вказує на те, що після отримання цієї інформації починається попередня її перевірка, яка і закінчується або внесенням відомостей до ЄРДР або висновком про відсутність в діянні кримінального правопорушення. Тобто початковий етап розслідування характеризується невизначеністю, пов'язаною з браком

інформації та її неповнотою, тому домінуючим напрямом діяльності слідчого на цьому етапі є «виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). Це завдання вирішується з урахуванням слідчої ситуації, що складається, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних і організаційних дій. Найчастіше підставою для провадження слідчих дій є криміналістична версія. Основним завданням початкового етапу, як правило, є встановлення особи, причетної до вчинення злочину. Тому збирання інформації про неї розпочинається з ретроспективного вивчення слідів, залишених на місці злочину, у пам'яті очевидців, тощо. Отримана інформація використовується для висунення версій про суб'єкта злочину, визначення напрямку його пошуку [186]. Як бачимо, є ряд обов'язкових дій, які необхідно реалізовувати працівникам правоохоронних органів.

Окрема група науковців (Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк) зазначає, що початковий етап розслідування передбачає збирання та оцінювання первинної інформації, встановлення наявності чи відсутності ознак кримінального правопорушення у діянні особи (осіб) чи в події (факті), яка сталася; ухвалення рішення про внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування; проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій; вжиття заходів щодо розкриття кримінального правопорушення по «гарячих слідах»; визначення напрямів розслідування; формулювання первинних версій [102, с. 511]. Попри все, планування розслідування масових заворушень, на нашу думку, повинне базуватися на ситуаційному підході. З цього приводу ми підтримуємо думку О. С. Шаталова, який вказував, що ситуаційний підхід до організації розслідування надає можливість практичним працівникам бути значно підготовленими до вирішення багатьох завдань розслідування, а також для досягнення поставлених перед ними цілей [202, с. 103]. На основі дослідження судово-слідчої практики нами було з'ясовано, що окремі дані щодо масових заворушень на стадії реєстрації матеріалів в ЄРДР збираються та акумулюються через проведення заходів збору первинної інформації:

- огляд місця вчинення масових заворушень (збору осіб, їх пересування, місця вчинення активних дій);
- перевірку та збір записів з камер зовнішнього спостереження;
- відпрацювання прилеглої території;
- встановлення відомостей осіб, які вчинили масові заворушення, та їх розшук;
- встановлення очевидців і свідків масових заворушень, а також відбір у них пояснень з приводу вказаної події.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз первинної інформації стосовно масових заворушень є визначальним аспектом на початковому етапі розслідування.

Починаючи розгляд обставин, котрі підлягають встановленню під час розслідування масових заворушень, необхідно визначити загальне наповнення визначеної категорії. Зокрема, В. Д. Берназ серед складових доказування обставин вчинення кримінальних правопорушень вказував на такі: «...аналіз первинної інформації; внесення даних до ЄРДР; висунення версій та визначення напрямків розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій; виявлення, фіксація, збирання, вилучення, перевірка, оцінка та закріплення фактичних даних та формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження» [22, с. 178].

Слід зазначити, що розв'язання питання про достатність наявних даних для внесення відомостей в ЄРДР, необхідність проведення їхньої перевірки належить до кримінального процесу. Проте вихідні дані, за якими розпочато кримінальне провадження, є об'єктом і специфічної криміналістичної оцінки, що дозволяє взяти до уваги які-небудь із типових версій, характерних саме для даної сукупності ознак кримінального правопорушення, за якими розпочато розслідування. Тому ми підтримуємо позицію О. Н. Колесніченка, який акцентував увагу на тому, що у такому плані розгляд питання про порушення справи в методиці розслідування є цілком виправданим [84].

А вже А. П. Рижаков під предметом доказування формулює загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. Він зауважує, що в ході розслідування можуть бути встановлені й інші обставини, але це не є обов'язковим для органів розслідування [156, с. 30]. З приводу наповнення окремих криміналістичних методик окремими методичними рекомендаціями з планування розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, включаючи визначення найбільш раціональної послідовності слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших передбачених законом заходів, доречним вбачаємо роздуми О. І. Іпатової. Авторка зазначила, що оптимальні плани або програми розслідування, що спираються на криміналістичні знання і отримали перевірку в боротьбі зі злочинністю, будуються поетапно, особливо докладно – для початкового етапу, починаючи з моменту отримання первинної інформації про виявлення злочину і вирішення питання про порушення кримінальної справи, з урахуванням типових слідчих ситуацій і типових слідчих версій в кожному з цих етапів. Найчастіше в криміналістичній методичній літературі містяться програми розслідування для наступних типових слідчих ситуацій: злочинець не встановлений; злочинець затриманий на місці злочину; кримінальна справа порушується за даними, встановленим в процесі оперативно-розшукової діяльності; є явка з повинною; кримінальна справа порушується за офіційними матеріалами, в тому числі за даними ревізії [74, с. 80-81]. Тобто є ряд можливих варіантів розвитку переліку обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 91 КПК України обставинами, котрі підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, є такі: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої

кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [103]. Цілком ясно, що визначені законодавцем обставини є умовною категорією, з огляду на яку уповноважена особа повинна будувати конкретне кримінальне провадження чи збагачуючи, чи обмежуючи їх перелік.

Доречною також вважаємо позицію Є. І. Макаренка, який пропонував обсяг обставин, які підлягають доказуванню, групувати залежно від таких чинників: предмета доказування (обставин, що підлягають встановленню); меж доказування у кримінальній справі, визначених в законі; ознак злочину, що розглядається, які мають місце в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу; обставин, що визначаються своєрідністю кожного окремо взятого злочину [135, с. 76].

Інша група науковців (Є. П. Іщенко, О. О. Топорков) зазначає, що ознаки, загальні для всіх однорідних злочинів, об'єднують їх в групи. Останні є різні за обсягом, наприклад, взагалі крадіжки, квартирні крадіжки, крадіжки

з дачних будинків. Ознаки, загальні для групи, якщо вони відповідним чином систематизовані і типізовані, складають інформаційну модель даного роду, виду або навіть підвиду злочинів. Вона – своєрідний узагальнений «портрет» злочину, наукова абстракція, яка акумулює то загальне, що об'єднує безліч конкретних злочинів. Нерідко її називають криміналістичної характеристикою злочину, модель являє собою відображення типового, немає і не може бути моделі конкретного злочину. Модель, яка акумулює всі без винятку суттєві ознаки, буде описом конкретного злочину і не може бути поширена на інші подібні злочини саме в силу своєї індивідуальності. На основі узагальнення описів значної кількості злочинів і розробляється їх інформаційна модель, що відображає саме типове для всього масиву розслідуваних деліктів. Інформаційна модель злочину обов'язково повинна включати: 1) типові вихідні відомості; 2) дані про типові способи вчинення і приховування цього виду злочинів і типових наслідки їх застосування; 3) відомості про особу ймовірного злочинця, ймовірних мотиви і цілі вчиненого; 4) дані про особу вірогідною жертви злочину і про типовий посягання; 5) відомості про типові обставини скоєння кримінального правопорушення (місце, час, обстановка). У наведеній структурі акумульовані всі важливі обставини предмета доказування, які необхідно встановити по даній категорії кримінальних справ. Завдання слідчого полягають в їх конкретизації і деталізації стосовно специфіці розслідуваного протиправного діяння [76, с. 489].

Зі свого боку, Ф. Н. Фаткуллін виділяє такі групи обставин: ті, що знаходяться в межах конструктивних обов'язкових ознак того чи іншого складу злочину; ті, що мають юридичне значення у справі; встановлення яких має доказове значення [188, с. 57]. З приводу співвідношення предмета доказування і меж доказування доречна позиція вчених, які його характеризують у вигляді системи координат, на одній вісі якої знаходиться предмет доказування, а на іншій – межі доказування. Чим далі просуватися по вісі меж доказування, тим більше глибоко і детально будуть

встановлюватися елементи предмета доказування, тим більше доказів буде зібрано під час досудового розслідування, тим більш буде їх значущість [77, с. 262].

Водночас М. С. Строгович указує на те, що інформація про структурні елементи предмета доказування, її обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування. Предмет доказування також зумовлює вибір слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування конкретного злочину під час досудового розслідування. У науці кримінального процесу предмет доказування визначається як система обставин, які виражають властивості та зв'язки події, що досліджується, важливі для правильного вирішення кримінальної справи та прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі, а також для реалізації у кожному конкретному випадку завдань судочинства [179, с. 152]. З іншого боку, О. П. Кузьменко говорить про те, що «також властивим для масових заворушень є поєднання другого, «кримінального» й третього, «криміналістичного» періоду, оскільки часто досудове розслідування масових заворушень починається ще до повного їх припинення. Запропонований поділ кримінального й криміналістичного періоду властивий насамперед закінченим злочинам з матеріальним складом. Початок криміналістичного періоду, пошуково-пізнавальної діяльності правоохоронних органів, що ототожнюються учасниками масових заворушень із чинною в країні владою, часто призводить до другої (наступної) хвилі масових заворушень, особливо тих, що виникли на ґрунті невдоволеності населення діями (політикою) влади» [109, с. 253].

З огляду на наведені позиції вважаємо за потрібне навести міркування Д. Б. Сергєєвої, яка формулює суттєвий недолік нового КПК України. На думку авторки, це закріплення у ч. 2 ст. 91 структури процесу доказування у вигляді традиційних збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, адже схема доказування, яка складається лише з одних традиційних

компонентів, не має універсального характеру, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. Адже розглядаючи як перший елемент збирання доказів, законодавець допускає гносеологічну і правову помилку: нібито до початку кримінально-процесуальної діяльності, до того як уповноважена особа здійснить відповідне дослідження виявлених на місці події слідів злочину, вони вже апріорі є доказами. Якщо слідувати такою логікою, то в ході доказування збираються, надаються чи подаються докази, які існують об'єктивно в готовому вигляді ще до того, як вони у встановленій процесуальній формі будуть отримані й визнані такими суб'єктом доказування [162, с. 299]. Погоджуючись із наведеною тезою, ще раз наголосимо на тому, що визначені в ст. 91 КПК України обставини є орієнтиром для уповноваженої особи, яка розслідує конкретний випадок вчинення масових заворушень.

А вже інші науковці вказують на те, що на самому початку розслідування доцільно користуватися формулою із семи питань: хто, що, де, із чиєю допомогою, чому, яким чином і коли. Надалі ж обставини потрібно встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне в розслідуванні – це встановлення наявності або відсутності складу злочину в діянні особи [32, с. 148]. В даному ракурсі вважається доречною буде думка П. А. Лупинської, яка зазначає, що визначення сутності предмету доказування повинно базуватися на юридично значимих фактичних обставинах, передбачених в кримінальному та кримінальному процесуальному законі, й підлягають встановленню за допомогою доказів з метою прийняття рішення у справі в цілому або з окремих правових питань [185, с. 294]. Як бачимо, автори наголошують на важливості репрезентативності обставин доказування з фактичними даними кримінального провадження (в нашому випадку – під час розслідування масових заворушень).

Зі свого боку, М. С. Бушкевич щодо предмета доказування при

розслідуванні хуліганства говорить, що він являє собою систему взаємопов'язаних елементів, і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. До принципів побудови даної системи він виділив: необхідність встановлення всіх ознак злочину, передбачених кримінальним кодексом; з'ясування та конкретизація елементів кримінально-правової характеристики через його криміналістичну характеристику з урахуванням типових для даного злочину закономірностей і зв'язків; відповідність обставинам, передбачених нормами кримінально-процесуального кодексу [25, с.11-12].

Водночас М. С. Строгович серед обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень, виділяв такі: подію (факт) злочину; відповідність його ознакам складу злочину, передбачених статтею Кримінального кодексу; вчинення злочину обвинуваченим; наявність вини; обставини, що пом'якшують чи обтяжують вину; обставини, що характеризують особу обвинуваченого [178, с. 363-369]. Інша група авторів (Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк) визначили такі обставини, що підлягають встановленню під час розслідування хуліганства: «...чи справді було вчинено хуліганські дії, в чому вони виражалися; час і місце вчинення хуліганства; злочин було вчинено однією особою чи групою осіб (хто є співучасником); чи притягувалася раніше така особа до кримінальної (чи адміністративної) відповідальності за вчинення хуліганства; які мотиви та мета злочину; які саме дії було вчинено конкретно обвинуваченою особою; чи завдано матеріальної шкоди, кому саме та її розмір; чи спричинено потерпілій особі тілесні ушкодження, їхня тяжкість; чи не спровоковано хуліганських дій самим потерпілим; які обставини сприяли вчиненню злочину [99, с. 385].

Здійснивши дисертаційне дослідження стосовно окремих аспектів методики розслідування хуліганства, М. М. Єфімов серед обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганств, а вирізняв такі: «...чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали; час

учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, при якій відбувалися хуліганські дії; ким вчинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника; винність обвинувачуваного у вчиненні правопорушення; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного; конкретні наслідки діяння; чи не спровокували потерпілі хуліганські дії; причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву; в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість; чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини; обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила хуліганські дії; мотиви наявної поведінки особи злочинця; які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства» [54, с. 92].

Зі свого боку, О. О. Левендаренко вказує на те, що при розслідуванні протиправних діянь, що вчинені неповнолітніми особами, існує низка обставин, котрі необхідно досліджувати в ході кримінального провадження. Серед них автор визначає такі: обставини, що підлягають доказуванню в усіх кримінальних провадженнях (ст. 91 КПК України); обставини, що деталізуються в інших статтях кримінального процесуального закону і підлягають доказуванню в окремих категоріях кримінальних проваджень (ст. 485 КПК України); обставини, що мають юридично значущі якості, які безпосередньо впливають на вирішення питання про наявність необхідних передумов для кримінальної відповідальності та покарання винуватої особи (обставини, що за чинним законодавством дають підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; процесуальні обставини, що виключають провадження); інші обставини, встановлення яких має доказове значення у справі [118, с. 66-67].

З огляду на специфіку свого дослідження (вчинення хуліганських дій під час виборчого процесу в Україні), на підставі узагальнення судово-слідчої практики виокремила такі обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні вказаного протиправного діяння: «...а) чи дійсно були

вчинені хуліганські дії і у чому саме вони полягали; б) яка тривалість та час вчинення хуліганських дій; в) місце їх учинення; г) умови, за яких відбувалися хуліганські дії; д) які дані характеризують правопорушника; е) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності підозрюваного; є) які були знаряддя та засоби вчинення хуліганських дій; ж) чи впливали хуліганські дії на волевиявлення громадян під час виборчого процесу; з) конкретні наслідки діяння; и) чи не спровокували потерпілі хуліганські дії; і) причини і умови, що сприяли злочину; к) у чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особливу зухвалість; л) чи не було під час хуліганства вчинено інших правопорушень; м) обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, що вчинила хуліганські дії; н) чи мала місце діяльність злочинної групи; о) якщо так, то яка структура злочинної групи; п) особливості розподілу злочинних ролей всередині групи» [204, с. 113-114].

Зі свого боку, приблизно в той же період Н. О. Кононенко, досліджуючи особливості розслідування хуліганства під час проведення спортивно-масових заходів, сформулювала такі обставини, що підлягають доказуванню: «...чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали; час, місце та обстановка учинення хуліганських дій; характеристика особи, що вчинила хуліганство; результати діяння; причини та умови, що сприяли хуліганському прояву; чи не спровокували потерпілі хуліганські дії; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; мотиви та мета вчинення хуліганських дій; які знаряддя використовувались для вчинення хуліганських дій; чи не було в процесі правопорушення вчинено інші кримінальні правопорушення» [88, с. 16].

Окрема група вчених (О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк, Є. В. Пряхін) також виокремила типові слідчі версії, які виникають в процесі

розслідування хуліганства, як от: 1. Подія, що сталася, є хуліганством. 2. Відбулося не хуліганство, а дрібне хуліганство. 3. Був учинений інший злочин (наприклад, погроза вбивством, заподіяння тілесних ушкоджень тощо). 4. Злочину не було вчинено (трапилася помилка або умисна обмова певної особи). 5. Злочин учинено однією особою (чи групою осіб). 6. Злочин учинено особою, раніше судимою за вчинення хуліганства. 7. Злочин учинено особою з психічними розладами. 8. Злочин учинено особою, яка проживає неподалік від місця, де його було виявлено. 9. Злочин учинено особами, які постійно збираються в цьому місці. Разом із типовими слідчими версіями, під час розслідування хуліганства можуть висуватися і часткові (окремі) версії: про мотиви хуліганства, про джерела отримання знарядь для вчинення злочину, про окремі обставини злочину тощо [102, с. 835-836].

Серед останніх досліджень необхідно зазначити монографію О. А. Антонюка, який на підставі узагальнення судово-слідчої практики виокремив обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку: чи дійсно були вчинені протиправні дії й у чому вони полягали; час учинення протиправних дій; місце їх учинення; обстановка, при якій вони відбувалися; ким вчинено протиправні дії; винність особи у вчиненні правопорушення; які відомості характеризують особу злочинця; мотиви наявної поведінки особи злочинця; обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності злочинця; в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість; чи не спровокували потерпілі протиправні дії; причини й умови, що сприяли конкретному протиправного прояву; конкретні наслідки діяння; чи не було в процесі протиправного діяння вчинено інші кримінальні правопорушення; обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила протиправні дії; які знаряддя використовувались для вчинення протиправних дій [6, с. 140].

А, наприклад, К. В. Бахчев на основі власного дослідження серед обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства,

вчиненого неповнолітніми, виділив такі: «...неповнолітній насправді вчинив хуліганські дії чи, можливо, має місце інший склад кримінально караного діяння; які дії неповнолітнього несли хуліганський характер; які знаряддя та засоби він застосовував для вчинення хуліганства; безпосереднє місце та час їх учинення; умови, які характеризують момент вчинення хуліганських дій; характеристика неповнолітнього, який вчинив хуліганські дії; обставини, що визначають особливості вини неповнолітнього у вчиненому діянні; дії потерпілого в розрізі взаємин з неповнолітнім: провокував хуліганські дії, здійснював правозахисні дії, опинився випадково на місці події; реальні результати хуліганських дій; причини й умови, які підштовхнули неповнолітнього на вчинення правопорушення; мотиви хуліганської поведінки неповнолітнього; наявність інших суспільно небезпечних діянь, вчинених неповнолітнім під час хуліганських дій» [17, с. 102].

На підставі аналізу матеріалів кримінальних справ та проваджень, а також вищенаведеної наукової літератури нами виокремлено обставини, котрі підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень:

- а) чи дійсно мали місце масові заворушення;
- б) який способи підготовки до масових заворушень мали місце (складання плану дій, підбір співучасників, підготовка знарядь для нанесення тілесних ушкоджень чи пошкодження окремих об'єктів та інші);
- в) які способи безпосереднього вчинення масових заворушень (порушення спокою різних осіб у громадських місцях, нанесення тілесних ушкоджень особам, що знаходяться в місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) та інші);
- г) які способи приховування масових заворушень (знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення злочинного діяння, знищення слідів протиправного діяння та речових доказів, застосування корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління тощо);
- г) яка тривалість масових заворушень, а також час та місце їх учинення;

- д) які відомості характеризують правопорушника та особу потерпілого;
- е) в яких умовах відбувалися протиправні дії;
- є) які були знаряддя вчинення масових заворушень;
- ж) чи не спровокували потерпілі протиправні дії;
- з) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності підозрюваного;
- и) причини та умови, що сприяли вчиненню протиправних дій;
- і) чи не було під час масових заворушень вчинено інших правопорушень;
- к) чи мала місце діяльність злочинної групи;
- л) якщо так, то яка структура злочинної групи;
- м) який розподіл злочинних ролей всередині групи.

Констатуючи вищенаведене, варто наголосити на тому, що важливе значення під час розслідування масових заворушень мають обставини, що підлягають встановленню під час його проведення. Адже надання конкретного їх переліку уповноваженій особі дозволяє більш ефективно організувати процес кримінального провадження.

2.2. Типові слідчі ситуації та комплекси слідчих (розшукових) дій під час розслідування масових заворушень

Типові слідчі ситуації є однією з основоположних наукових категорій, необхідних для практичної реалізації криміналістичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень. Тому в переважній більшості методик розслідування зазначена категорія максимально характеризується. Крім того, виходячи з її основних положень виділяються окремі алгоритми дій працівників правоохоронних органів стосовно вирішення окремих завдань кримінального провадження. Розслідування масових заворушень також потребує певної алгоритмізації з огляду на умови сучасності та зміни

законодавства [130, с. 342].

Послідовність заходів під час здійснення будь-якої діяльності забезпечує її ефективність та можливість досягнення бажаного результату. Процес розслідування кримінальних правопорушень не є виключенням. Розслідування масових заворушень на початковому етапі кримінального провадження може мати певні складнощі організаційного та доказового характеру. Тому, на нашу думку, цей процес потребує певної алгоритмізації з огляду на умови сучасності та зміни законодавства.

Стосовно визначення поняття досліджуваної наукової категорії слід зазначити, що ряд науковців досить по різному до цього підходили. Зокрема, одні автори вважали, слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину, та акцентує увагу на дослідженні питань аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) та оцінки слідчої ситуації [94, с. 337-346]. А вже А. В. Іщенко акцентує увагу на тому, вивчення їх як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Автор зазначає, що теоретичне значення розроблення цієї проблеми в загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення в тому, що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі [75, с. 57].

Водночас М. І. Скригонюк наголошує на тому, що слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її. Науковець

формулює поняття визначеної криміналістичної категорії як сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочин, інших обставин, що склалися в ході провадження слідчих дій, офіційно і неофіційно встановлених, можливо навіть у сукупності із загостренням суперечностей між учасниками, суб'єктами криміналістичної діяльності та іншими особами [163, с. 68], що ми підтримуємо.

Важливою для розуміння сутності слідчої ситуації є твердження М. С. Качковського, який наголошує на такому: типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними [79].

В. К. Гавло виокремив такі основні положення типової слідчої ситуації, що необхідно враховувати під час її практичного застосування для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування: 1) типова слідча ситуація – це наукове поняття відносно прояву загальних меж ходу і стану розслідування до визначеного його моменту; 2) вона є найбільш вірогідною, зразковою для заданих умов обстановкою розслідування; 3) в основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характеристики окремих видів (груп) злочинів і умови їх

розслідування; 4) типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак (про хід і стан розслідування), система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними, раніше названими, положеннями [41, с. 243-244].

Наявність типових слідчих ситуацій, як зазначають окремі автори, дозволяє розробляти напрями щодо їх розв'язання, робить роботу слідчого цілеспрямованою [213, с. 348]. Урахування типового та індивідуального при розслідуванні кожного конкретного кримінального провадження робить цей процес більш ефективним. Роль і значення слідчих ситуацій обумовлені, перш за все, тим, що вони є моделлю для з'ясування невідомих елементів конкретної ситуації; їх виокремлення та врахування дозволяє під час практичної діяльності істотно економити час для визначення доцільності проведення тих або інших заходів при розслідуванні злочинів. У розроблених криміналістами типових вихідних слідчих ситуаціях окремих видів злочинів зосереджені дані, що дозволяють виробити наукові рекомендації з найбільш ефективного висунення загальних та окремих версій у ході слідчої діяльності. Тому типізація саме вихідних слідчих ситуацій є надзвичайно важливим завданням, що сприятиме розробці ефективних методик розслідування масових заворушень, а також ефективній практичній діяльності із розслідування злочинів цього виду [108, с. 77].

А вже В. П. Шалдирван, зазначаючи про те, що процес розслідування масових заворушень безпосередньо залежить від правильного визначення слідством конкретних слідчих ситуацій на різних етапах розслідування, виокремлює такі типові слідчі ситуації: 1. Надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо, чи це групове хуліганство, чи масові заворушення. Є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Є постраждалі – випадкові особи та працівники органів внутрішніх справ. Невідомими є мотиви скоєного. Відсутні дані щодо конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за скоєння адміністративних правопорушень, або за підозрою в участі у

заворушеннях немає). Зазначена ситуація характерна для масових заворушень – хуліганських дій молоді, які виникають ситуативно і продовжуються недовгий час, після чого натовп розпадається без особливого силового впливу на нього з боку правоохоронних органів. 2. Надійшло повідомлення про групові злочинні дії натовпу, які ще продовжуються. Є дані про погроми, пожежі. Є постраждалі в результаті дій розлюченого натовпу (повідомлення із лікарень). Недостатня інформація щодо масштабів групових дій, їх наслідків, а також про мотиви скоєного. Дані щодо активних учасників та організаторів подій неповні. Неможливо почати проведення оглядів, інших слідчих дій у зв'язку із небезпекою з боку активних учасників групових подій або є підстави вважати, що ці дії можуть ініціювати ескалацію заворушень (у першу чергу – у разі затримання підозрюваних). Різновидом цієї ситуації може бути переміщення безчинствующого натовпу до іншого населеного пункту, іншого району де заворушення продовжуються. У цьому разі у подальшому потрібно вирішувати питання щодо об'єднання кримінальних справ про скоєння масових заворушень за організацією одних і тих же осіб в різних населених пунктах. 3. Наявне кримінальне провадження про вбивство, завдання тілесних ушкоджень, зґвалтування, інші злочини. Вбачається зволікання з розслідуванням та притягненням винуватих осіб до відповідальності або вбачаються зловживання з боку працівників правоохоронних органів. Це призводить до групових злочинних дій, спрямованих на представників влади, на групу населення (причетну до злочинної діяльності, об'єднану на етнічній або національній підставі та ін.): захоплення заручників, погроми у родичів осіб, яких підозрюють у вчиненні злочинів або правоохоронців, які нібито допомагають злочинцям. Відомі мотиви вчиненого (вимога негайного покарання винних, помста та ін.), організатори та частково – активні учасники подій, але їх місце знаходження є невідомим. 4. Вчинені масові заворушення. Відомі організатори і активні учасники заворушень. Частина з них затримана за вчинення суспільно-небезпечних дій, частина знаходиться у

розшуку. 5. Групові злочинні дії в установах Державного департаменту України з питань виконання покарань. Є постраждалі, знищене або пошкоджене майно, скоєні погроми. Справа може бути порушена у зв'язку із діями, які дезорганізують роботу установи або групове хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень, знищення майна та ін. (хоча фактично, наприклад, мале місце не дезорганізація, а повна або часткова паралізація діяльності такої установи). 6. Отримане повідомлення про заворушення та застосування зброї працівниками органів внутрішніх справ під час нібито зупинення безчинств кримінального натовпу. Справа може бути порушена за перевищення влади та службових повноважень, спричинення тілесних ушкоджень, загибель в результаті застосування вогнепальної зброї або спецзасобів та ін. Вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень [201, с. 98-102].

Зазначені ситуації змінюються в залежності від наявності або відсутності певних чинників. Окремі автори до об'єктивних чинників відносять: наявність доказової та орієнтуючої інформації; об'єктивне існування джерел доказової інформації і можливість їх встановлення, а також отримання від них доказової інформації; об'єктивні чинники, пов'язані зі зникненням доказів; сили та засоби для виявлення та фіксації доказів, і орієнтуючої інформації, гласними та негласними методами, що безпосередньо задіяні в цьому процесі, так і ті, залучення яких є реально можливим; чинник протидії розслідуванню; кримінально-правова і громадська оцінка розслідуваної події, яка існує на даний момент. До суб'єктивних відносяться: рівень підготовки слідчого та інших співробітників, їх практичний досвід; психологічний стан; можливість приймати рішення, цілеспрямовано і методично проводити розслідування, здійснювати слідчі дії, оперативно-розшукові заходи та експертні дослідження, постійно змінюючи ситуацію на краще; здібність до реальної оцінки ситуації, до виявлення і подолання чинників протидії розслідуванню; наслідки помилкових дій слідчого і співробітників органу дізнання [36, с. 73].

Водночас О. П. Кузьменко типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень класифікує за такими критеріями: за характером та завершеністю масових заворушень, за масштабністю події та за небезпечністю знарядь та засобів, що використовуються в ході масових заворушень. В першій групі автор виокремлює такі ситуації: 1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні. 2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, інші матеріальну шкоду. 3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою. 4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень. В другій групі виокремлює такі групи: масові заворушення вчиняються в умовах великого міста, участь у масових заворушеннях беруть понад тис. осіб та масові заворушення вчиняються в умовах невеликого міста, участь у масових заворушеннях беруть менше за тисячу осіб. А в третій: в ході масових заворушень учасниками використовується вогнепальна зброя, вибухові пристрої або учасники масових заворушень мають при собі вогнепальну зброя, вибухові пристрої, висловлюють погрози їх застосування; в ході масових заворушень учасники використовують інші знаряддя й засоби [108, с. 80-81].

Зазначена типізація вбачається досить цікавою та актуальною. Адже вирішує окремі завдання в кримінальних провадженнях цієї категорії. Тобто початковий етап розслідування масових заворушень структурується завдяки визначеним ситуаціям.

Доречною в цьому змісті вбачається думка М. М. Єфімова, який наголошує на тому, що розслідування масових заворушень фактично завжди проводиться в умовах загострення ситуації в місті, районі, регіоні;

протистояння учасників масових заворушень із місцевою владою, впливовими комерційними структурами або кримінальними формуваннями суттєво впливає на обстановку розслідування, оскільки це може її паралізувати внаслідок протидії слідству у формі залякування свідків, потерпілих, підозрюваних, а інколи і фактичного саботажу з боку місцевої влади і навіть правоохоронних органів [62, с. 41].

Провівши аналіз наведених ситуацій, а також матеріалів кримінальних проваджень, нами визначені такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень:

1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники – 54 %;

2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі – 32 %;

3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки – 13 %;

4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні – 1 %.

Охарактеризуємо зазначені типові слідчі ситуації та спробуємо їх алгоритмізувати, а саме визначити можливі дії правоохоронців та їхню послідовність. В першій ситуації основна робота покладається на злагоджену діяльність правоохоронців на початковому етапі розслідування. У цій ситуації слідчому необхідно провести огляд місця події, освідування, встановити свідків, провести допит потерпілих і свідків. Вчасне проведення цих дій забезпечить достатню доказову базу для повідомлення злочинцю про підозру [122, с. 361].

Так, 07.04.2014 р. близько 22:00 год. гр. Д., перебуваючи на майдані у м. Харкові, де він приймав активну участь у мітингу за дружні відносини з Російською Федерацією та розширення повноважень регіонів України,

піддавшись на заклики осіб, діючи усвідомлено, з метою грубого порушення громадського порядку, порядку управління державної установи – Харківської обласної державної адміністрації та Харківської обласної ради, а також з метою дестабілізації обстановки у Харківській області, вирішив прийняти активну участь у масових заворушеннях. Гр. Д. не припиняючи свої протиправні дії, направлені на вчинення масових заворушень та захоплення будівлі, у якій розташовані Харківська обласна державна адміністрація та Харківська обласна рада, увірвався з іншими особами на перший поверх будівлі, де вони стали кидати каміння, дошки, світло-шумові гранати, вибухові пакети та робити постріли з невстановленої травматичної зброї у бік співробітників правоохоронних органів, які виконували службові обов'язки з охорони зазначеної будівлі. Продовжуючи свої протиправні дії, учасники масових заворушень, особи яких не встановлено, з метою подолання опору співробітників правоохоронних органів, запалили перед входом до вказаної будівлі автомобільні покривки та, кинувши декілька пляшок із запальною сумішшю, підпалили розміщені у вказаному будинку чотири кабінети. В ході вчинення зазначених дій були нанесені різні тілесні ушкодження працівникам правоохоронних органів та іншим особам [173].

Зокрема, ми підтримуємо М. І. Порубова, який серед можливих процесуальних дій та заходів в наведеній ситуації визначив такі:

- 1) припинення протиправних дій;
- 2) затримання особи правопорушника;
- 3) особистий огляд правопорушника, огляд його одягу та місця події;
- 4) встановлення відомостей про особу затриманого, встановлення ознак протиправного діяння в його діях;

4) виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук по місцю проживання [97, с. 244].

Друга слідча ситуація характеризується тим, що отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою. Водночас є

відомості щодо характеру кримінального правопорушення, а також свідків та потерпілих [212, с. 276].

Так, 31.08.2015 року близько 08:00 години, поруч із будівлею Верховної Ради України, за адресою м. Київ, вул. Грушевського, 5, низка осіб, серед яких був гр. Ж., маючи на меті спровокувати натовп до масових заворушень, у разі ухвалення Верховною Радою України у першому читанні проекту змін до Конституції України, заздалегідь підшукали пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, які мали намір використати у якості зброї для протидії працівникам правоохоронних органів, та які принесли з собою на площу поруч із будівлею Верховної Ради України. Після зібрання, гр. Ж., маючи при собі дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, розташувалися навпроти кордонів з працівників правоохоронних органів, які виконували покладені на них обов'язки з охорони громадського порядку під час роботи Верховної Ради України. Дізнавшись про результати голосування та прийняття в першому читанні проекту змін до Конституції України, близько 13:30 години спровокований невстановленими особами натовп, серед якого був гр. Ж. поруч із будівлею Верховної Ради та готелем «Київ» здійснив активну фізичну протидію та опір працівникам правоохоронних органів та військовослужбовцям Національної Гвардії України, які є представниками влади, супроводжуючи свої дії застосуванням у якості зброї предметів, спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень. Зокрема, гр. Ж., приймаючи активну участь у масових заворушеннях разом з іншими особами нападав на працівників правоохоронних органів – співробітників роти Спеціального призначення ГУМВС України в місті Києві та військовослужбовців Національної Гвардії України, не виконував їхні законні вимоги щодо припинення порушення громадського порядку, намагався нанести їм тілесні ушкодження, кидав в них різні предмети, штовхав їх та спеціально пристосованою для заподіяння тілесних ушкоджень пластиковою палицею, завдав декілька ударів в обличчя

співробітнику роти Спеціального призначення ГУМВС України в місті Києві [166]. Гр. Ж. було затримано завдяки злагодженій діяльності на початковому етапі працівників правоохоронних органів.

В цей час оперативний працівник правоохоронних органів паралельно з оглядом місця події проводить оперативно-розшукові заходи, вирішуючи такі завдання: виявлення та опитування осіб – очевидців злочину, які можуть бути допитані в якості свідків; виявлення осіб, які можуть упізнати виявлені на місці події предмети, залишені підозрюваним; переслідування злочинця, що зник з місця події; організація загороджувальних заходів; перевірка місць можливої появи злочинця; збір інформації про суспільно-небезпечне діяння, особу злочинця та потерпілого тощо [13, с. 181].

Починаючи планування вирішення поставлених задач досліджуваної ситуації, слідчий повинен, передусім, з'ясувати такі моменти:

- обставини, що не були встановлені на початку розслідування;
- слідчі (розшукові) дії та оперативно розшукові заходи, що не були проведені чи були проведені поверхнево;
- джерела, які необхідно додатково виявити і ввести в процес доказування (встановлення можливих місць направлення запитів, знаходження нових свідків) [214, с. 269].

Ми підтримуємо позицію В. О. Малярової, яка акцентує увагу на тому, що алгоритм пошуку злочинця включає послідовне рішення таких завдань:

- виявлення джерел інформації про ознаки шуканого злочинця;
- побудова гіпотетичної моделі злочинця (шуканої особи) та встановлення його належності до: – широкої сукупності (класу) осіб за загальними ознаками; – вузької сукупності (групи) осіб за окремими ознаками;
- встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються;
- встановлення особи, що перевіряється, тобто особи, яка згідно обставинам кримінального провадження може бути шуканим злочинцем, та

при необхідності отримання від неї зразків для експертизи, згідно ст. 245 КПК України;

- ідентифікація конкретної особи;
- встановлення шуканого злочинця [137, с. 131].

У третій ситуації бачимо ще складнішу картину: отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки. Зазначена ситуація відзначається тим, що крім вищенаведених дій важливо якнайшвидше встановити особу правопорушника за «гарячими» слідами. Тому необхідно точно скласти його фоторобот зі слів очевидців та потерпілого, здійснити відповідні оперативні пошукові заходи (зокрема, спецоперація «Спіраль»). В конкретній слідчій ситуації необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії та інші заходи:

- огляд місця події
- допит потерпілих та свідків
- розшук правопорушника по «гарячих» слідах;
- освідування потерпілих та свідків;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак правопорушника [212, с. 277].

Так, гр. О. 01 березня 2014 року в період часу з 11 год. 00 хв. по 13 год. 00 хв., діючи спільно з іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами, прибув на майдан Свободи в м. Харкові та перебував біля будівлі Харківської обласної державної адміністрації. Приблизно о 13 год. 00 хв. 01 березня 2014 року з метою активної участі у масових заворушеннях, що супроводжувалися протиправним захопленням будівлі Харківської обласної державної адміністрації та дестабілізації обстановки у м. Харкові, гр. О., діючи спільно з невстановленими особами, прийняв активну участь у протиправних діях, які були направлені на захоплення будівлі Харківської обласної державної адміністрації. Під час вказаних протиправних дій гр. О.,

бажаючи продемонструвати своє явне нехтування всіма діючими правилами та нормами суспільства, діючи спільно з невстановленими особами, демонструючи оточуючим свій намір на застосування насильства до інших осіб, тримаючи у руці палку, через центральний вхід самовільно зайшов до будівлі, тим самим прийняв активу участь у масових заворушеннях, які виразились в захопленні будівлі Харківської обласної державної адміністрації [171].

План тактичної операції «Розшук і затримання правопорушників» передбачає такі заходи: огляд місця події, допит свідків, потерпілих, обшук, впізнання, а також проведення оперативно-розшукових заходів (переслідування по «гарячих» слідах, організація спостереження за місцями ймовірної появи злочинця, блокування парків відпочинку та інших місць, де ймовірніше за все він може переховуватися; використання для розшуку криміналістичних обліків та інформаційно-довідникових систем органів внутрішніх справ; залучення до розшуку громадськості) [37, с. 27].

Четверта слідча ситуація ускладнюється тим, що просто виявлено факт вчинення хуліганства масових заворушень, а свідки та будь-яка інформація відсутні. У зв'язку з цим потрібно збільшити доказову базу шляхом проведення відповідних процесуальних дій. У зазначеній ситуації обов'язково мають проводитись такі дії:

- огляд місця події з метою виявлення слідів масових заворушень;
- встановлення та допит свідків;
- орієнтування працівників правоохоронних органів на встановлення осіб, які можуть бути очевидцями діяння, а потім їх допит в якості свідків;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення.
- розшук правопорушників.

Як підсумок зазначимо, що при розслідуванні масових заворушень кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення слідчих (розшукових) дій та інших заходів, досить значна. Нами

визначено такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень: 1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники; 2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі; 3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки; 4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні. Типові слідчі ситуації розслідування дають змогу його ефективно спланувати, проводити відповідні слідчі (розшукові) дії та інші заходи. Тому на початковому етапі кримінального провадження бажано алгоритмізувати дії працівників правоохоронних органів завдяки побудові конкретних типових ситуацій розслідування.

Висновки до розділу 2

На підставі викладеного в цьому розділі можемо дійти таких висновків.

Планування розслідування масових заворушень повинно плавно виходити з аналізу первинної інформації щодо протиправних дій. Визначено, що вказаний аспект є вирішальним на початковому етапі досудового розслідування.

Початок кримінального провадження будь-якої категорії потребує ретельного дослідження усіх можливих обставин. В ході початкового етапу розслідування масових заворушень уповноважена особа повинна здійснювати аналіз первинної інформації та вирішити головне питання: чи дійсно вчинено досліджуване протиправне діяння. Адже його вчинення має ряд схожих ознак з іншими протиправними діяннями, зокрема, хуліганством.

Після ознайомлення з вихідними даними працівники правоохоронних

органів повинні одразу провести комплекс процесуальних дій та заходів для забезпечення максимальної ефективності розслідування. На підставі узагальнення судово-слідчої практики автором виокремлено обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень.

Запропоновано систему типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування масових заворушень, зокрема: 1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники – 54 %; 2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі – 32 %; 3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки – 13 %; 4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні – 1 %.

Основні результати розділу опубліковано у працях [122; 125; 130; 212; 213; 214].

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

3.1. Організаційно-тактичні особливості проведення різних видів огляду

Механізм учинення більшості кримінальних правопорушень має в своєму складі такий елемент як сліди злочинної діяльності. З огляду на це, працівники правоохоронних органів здійснюють ряд заходів та дій для збирання слідів вчинення суспільно-небезпечних діянь. На початковому етапі розслідування важливе значення для отримання доказової інформації мають різні види оглядів. Загалом, огляд є первинною і невідкладною СРД. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первинному, незміненому стані, бо будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів та зміну слідової картини. При розслідуванні масових заворушень кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення оглядів різних категорій, досить значна. Тому особливості їх здійснення є обов'язковою умовою дослідження методики розслідування визначених кримінальних правопорушень [127, с. 257].

Варто зазначити, що К. О. Чаплинський на підставі вивчення 1270 кримінальних справ зробив висновок, що під час розслідування злочинів проти особи слідчі огляди було проведено у 100 % випадків [195, с. 22]. Інші науковці зазначають, що у справах у зв'язку з неможливістю своєчасного виїзду СОГ для огляду з поважних причин (масові заворушення ще продовжуються або відсутня достатня кількість слідчих, оперативних працівників та спеціалістів для включення до складу кількох груп) це негативно відображається на результатах його проведення. Інколи це

призводило до крадіжок майна з приміщень будівель, які були об'єктом нападу натовпу, та до інших негативних наслідків [203, с. 49].

З приводу визначення поняття огляду, то, наприклад, О. М. Васильєв вказує, що це слідча дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим чи дізнавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації, вилученні слідів і речових доказів для встановлення в можливих межах характеру й обставин події і винних осіб [96, с. 253]. В свою чергу, інша група науковців, формулюють його як процес безпосереднього виявлення, сприйняття і дослідження слідчим об'єктів, що мають значення для справи, їхніх ознак, властивостей, стану та взаємного розташування [99, с. 156]. Доречною в цьому розрізі є думка Н. В. Павлової, яка акцентує увагу на тому, що «...керівними ж положеннями для закріплення завдань кримінального судочинства, побудови його стадій, окремих проваджень, інститутів є засади, що визначені статтею 7 КПК України. Саме вони є запорукою захисту прав і свобод людини та громадянина, а також врегулювання діяльності органів, які ведуть кримінальне провадження. Втім, іноді трапляється порушення цих засад, а завдання кримінального судочинства не завжди співпадають з інтересами всіх сторін провадження. Суб'єкти можуть перешкоджати досягненню визначених законом завдань шляхом невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання наданими правами, що зумовлює необхідність у здійсненні правоохоронними органами ряду правових обмежень задля досягнення цілей кримінального судочинства» [149, с. 285]. Тобто обов'язковою умовою проведення будь-якої процесуальної дії (тим більше, огляду) є дотримання положень КПК України.

Прийняття чинного КПК України внесло відповідні зміни до об'єктів, що можуть оглядатися. Так, відповідно до ст. 237 КПК України визначено такі види огляду: огляд місцевості, помешкання, предметів і документів [103]. Тобто в законі прописано відповідний їх перелік. Хоча

більшість вчених-криміналістів завжди визначали дещо ширший перелік об'єктів огляду:

- місце події (місцевість або приміщення);
- місцевість або приміщення, що не є місцем події;
- живі особи;
- предмети (знаряддя і сліди злочину чи злочинця);
- труп;
- документи;
- тварини або їхні трупи [99, с. 156].

З огляду на означену класифікацію й розглянемо окремі з них. Огляд місця події М. П. Хилобок визначає як невідкладну слідчу дію, що полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим місця події з метою вивчення, фіксації, вилучення й дослідження слідів злочину та інших речових доказів, висунення й перевірки версій про подію злочину, його механізм, учасників, а також для вирішення питань, що можуть мати значення для справи [190, с. 251]. Загалом, огляд місця події при розслідуванні масових заворушень із значною кількістю учасників має певні особливості. Як правило, учасники заворушень об'єднані у натовпі спільною метою. Але під час скоєння суспільно небезпечних дій у процесі масових заворушень неможливо всьому натовпу брати активну участь у погромі одного об'єкта. Авангард натовпу починає погром чергового об'єкта, але більшість з натовпу не може брати участь у ньому у зв'язку з високою скупченістю їх учасників. Тому в погромах конкретних об'єктів беруть участь окремі, найбільш активні групи осіб з натовпу (хоча такі групи можуть бути досить великими за кількістю). Тому для слідства дуже важливо отримати повну (якщо це можливо) інформацію стосовно маршрутів руху натовпу і погромів по шляху його слідування, груп з окремими цілями, іншими маршрутами й об'єктами нападів. Інколи для огляду значних територій (майдани, вулиці, великі ділянки місцевості) після вчинення масштабних заворушень треба використовувати гелікоптер. Складання протоколу огляду у такому разі важливо у першу чергу для

отримання інформації, яка надає загальне уявлення про наслідки заворушень у населеному пункті або регіоні. При цьому виправдано використання відео- та фотозйомки. А результатом такого огляду може бути отримання повної схеми місць подій, які вже потребують детального огляду (залишені автомашины, трупи, місця пожеж і т. ін.). Застосування відеозапису дозволить оперативно вже після закінчення об'їзду з оглядом місць погромів продемонструвати відеозапис іншим учасникам наступних оглядів. Це надасть їм необхідне уявлення про місця погромів, які вони будуть оглядати [146, с. 34].

Важливе значення під час проведення огляду місця події має вирішення його завдань. Серед них окремі науковці визначають такі:

- встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події;
- визначення місця вчинення злочину;
- встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу;
- встановлення осіб, які вчинили хуліганство;
- визначення мотивів і цілей злочину;
- встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства;
- встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);
- виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події;
- виявлення шляхів підходу потерпілого;
- встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях [145, с. 165].

Відповідно до визначених завдань виконуються певні підготовчі заходи. Серед них В. В. Степанов окреслює такі:

- встановлення меж місця події, в процесі якого виявляється характер вчинених дій;
- з врахуванням характеру місцевості та інших факторів, визначається порядок просторового охоплення місця події і пересування учасників огляду;
- вирішується питання про організацію роботи учасників огляду,

розподілу їх обов'язків;

- проведення заходів, спрямованих на збереження слідів на місці події;

- вирішення питання про застосування технічних засобів, які доцільно використовувати на місці події [177, с. 90-91].

Необхідно зазначити, що вся адміністративна територія, де відбувалися масові заворушення, номінально є місцем події, що фактично складається з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які стосуються конкретних епізодів вчинених кримінальних правопорушень. Для огляду кожного локального місця події утворюється слідчо-оперативна група, до складу якої повинні входити: слідчий, який є керівником групи, працівник криміналістичного підрозділу, який виконує функції спеціаліста, працівник оперативних підрозділів. Також до огляду місця події може залучатися дільничний офіцер поліції, що обслуговує територію, яка є місцем огляду, та працівники інших підрозділів, виходячи із обстановки місця події та наявності відповідної кількості спеціалістів (судові медики, кіно-, фотодокументалісти, працівники пожежної, вибухотехнічної, кінологічної та інших служб поліції та інших державних органів). Склад слідчо-оперативної групи та взаємодія її членів регламентовані відомчими наказами МВС України.

На наше переконання, до складу СОГ по даній категорії справ бажано залучати:

- працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події;

- експертів НДЕКЦ – для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події внаслідок боротьби;

- працівників оперативних підрозділів – для затримання злочинців за «гарячими» слідами.

Сліди, що можуть бути залишені на місці події, а також місця їх дислокації, були висвітлені нами у відповідній частині дослідження. Це може

допомогти працівникам правоохоронних органів у визначенні пріоритетів щодо черговості проведення їх пошуків. Як зазначає з цього приводу М. В. Салтевський, правоохоронці мають надавати перевагу у проведенні огляду за тими місцями, де відображення злочинця мають найбільшу вірогідність псування чи знищення. Надалі вилучатимуться сліди там, де можливість їх псування чи знищення є меншою. Наведене забезпечує принцип невідкладності, котрий полягає у проведенні дій, спрямованих на збирання доказової інформації і нейтралізацію фактів, що впливають на її втрату [157, с. 271].

З цього приводу, доречною є позиція М. М. Єфімова, який акцентує увагу на тому, що отримана інформація дозволить слідству спланувати подальші дії: визначитися з кількістю об'єктів для огляду, кількістю слідчих, оперативних працівників, експертів і спеціалістів, використання необхідної техніки, пошукових приладів та ін. [62, с. 45].

Окремі виявлені на місці події та вилучені в ході його огляду об'єкти можуть бути описані слідчим у протоколі неналежним чином. Так, наприклад, бажано зазначати ідентифікаційні ознаки виявлених та вилучених мобільних телефонів (наприклад, ІМЕІ кожного телефону), індивідуальні ознаки виявленого та вилученого ножа, пневматичного пістолета та набоїв до нього. Вищезазначене свідчить про складність огляду, що зумовлена його багатооб'єктністю. Разом з тим це не може бути причиною недбалого ставлення до фіксації ходу й результатів огляду як у протоколі – процесуальному документі, що може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні, так і за допомогою технічних засобів фіксації [106, с. 188].

Важливими є дії патрульних поліції до прибуття СОГ на місце події. Серед них І. Мороз виділяє:

- надати допомогу потерпілому;
- забезпечити попередження можливих наслідків події;

– організувати силами ОВС або громадськості переслідування та затримання злочинця по «гарячих слідах»;

– вжити заходи щодо забезпечення недоторканності обстановки місця події [140, с. 275].

Прибувши на місце події, працівники правоохоронних органів, як зазначає Р. С. Белкін, повинні здійснити такі заходи:

– перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;

– переконатися, що заходи щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито та скласти план огляду;

– визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду;

– отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;

– встановити особу потерпілого (свідків) і при необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;

– видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;

– організувати переслідування і затримання злочинців за “гарячими” слідами;

– забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події;

– оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;

– організувати спостереження у місцях можливої появи хуліганів;

– використовувати (при необхідності) засоби масової інформації [98, с. 558].

Як понятих інколи треба запрошувати відомих у населеному пункті поважних осіб, які користуються авторитетом серед населення і можуть виступити свого роду гарантом об'єктивності і неупередженості слідства (інколи треба враховувати ставлення більшості з населення до масових заворушень – коли йдеться, наприклад, про міжнаціональний або

міжконфесійний конфлікти або коли «обличчя ворога» асоціюється у більшості населення із представниками органів місцевої влади і, відповідно, з останніми ототожнюються слідчі). Огляд місця події передбачає обрання методів, які визначають його послідовність. Зокрема, М. В. Салтевський залежно від способів пересування під час огляду: ексцентричний спосіб – рух по спіралі від центра до периферії; концентричний – рух від периферії до центра; фронтальний – дослідження об'єктів, розташованих на одній лінії; секторний – вивчення території по секторах; вузловий – об'єкт поділяється на ділянки, вузли, квадрати [159, с. 236-237].

Водночас П.В. Шалдирван вказує на те, що це може бути як концентричний (від периферії до центра), так і ексцентричний метод: від центра до периферії, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху [201, с. 134].

Під час оглядової стадії уповноважена особа повинна уявити характер події, а також встановити положення предметів і явищ шляхом визначення їх взаємозв'язку. Після цього він визначає межі огляду, порядок руху учасників огляду та методи дослідження окремих елементів та обстановки в цілому. На робочому етапі слідчий повинен пам'ятати, що його діяльність повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: 1) виявити ознаки, що свідчать про вчинення саме цього правопорушення; 2) встановити спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) встановити конкретний предмет кримінального правопорушення, його кількість, а також його власника (розповсюджувача); 4) організувати пошук і фіксацію слідів, які можуть вказувати на особу правопорушника чи про спосіб вчинення кримінального правопорушення; 5) встановити осіб, які могли бачити як відбувалося кримінальне правопорушення; 6) якнайповніше вивчити та зафіксувати в протоколі і додатках до нього обстановку місця події [78, с. 139].

Огляд місця події у справах про застосування у процесі погромів вибухових пристроїв необхідно проводити за участю фахівця (співробітника експертної установи, що спеціалізується на дослідженні вибухових речовин і

слідів вибуху, піротехніка або іншого фахівця в галузі вибухової справи, у тому числі – із складу спеціальних груп по знешкодженню вибухових пристроїв відповідних підрозділів МВС). Це може дозволити вже на початковому етапі огляду місця події зробити ймовірний висновок про застосований вибуховий пристрій, допоможе встановити картину скоєного злочину, а також визначити межі і площі огляду. Сліди, що фіксуються на місці вибуху, умовно можна розділити на три групи: звичайні сліди перебування і дій на місці події; сліди вибуху; сліди, що характеризують спосіб виготовлення вибухових пристроїв і рівень професіоналізму виготовлювача [16, с. 21].

При огляді зброї, після фіксації її в місці виявлення, із вказівкою точної відстані від нерухомих орієнтирів, необхідної для масштабної прив'язки, спочатку вживаються заходи до виявлення відбитків пальців рук на зовнішніх частинах зброї, що здебільшого можуть бути на її гладких дерев'яних, пластикових і металевих поверхнях. При цьому треба враховувати, що зброя нерідко покривається тонким шаром мастила, що є істотною перешкодою для виявлення і фіксації відбитків звичайними прийомами. У таких випадках слідчий повинен вжити заходів до зберігання слідів, щоб експерт виявив та зафіксував їх у лабораторних умовах [60, с. 366]. В свою чергу, І. В. Пиріг доречно акцентує увагу на тому, що при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням зброї, «...об'єктами огляду, як правило, є: зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої; місце події, якими є ділянка місцевості або приміщення, у межах якого виявлені об'єкти або сліди, що мають відношення до злочину; місцевість і приміщення, що не є місцем події; пристрої та матеріали, що використовувались при виготовленні зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв, а також супутні предмети (ящики від зброї, збройне мастило, кобури, чохли для зброї; документи, в тому числі з ознаками підробки (посвідчення особи, документи на право носіння та зберігання зброї, накладні на отримання зброї зі складів, товарнотранспортні накладні тощо;

транспортні засоби, що використовувались для транспортування зброї, боєприпасів або вибухових речовин» [, с. 294].

Треба також враховувати, що на зброї можуть бути виявлені сліди рукавичок. Технічне виявлення таких слідів не є дуже складною операцією, проте на практиці може виникнути складність у розпізнанні цих слідів – в них немає такої ознаки оголеної руки, як папілярні візерунки. Одночасно вилучаються мікросліди, різного роду забруднення (пил, бруд, волосся, текстильні волокна-накладення). Найчастіше ці сліди можуть бути виявлені на деталях зброї із жорсткою поверхнею [45, с. 24].

Як підсумок зазначимо, що при розслідуванні масових заворушень кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення оглядів різних категорій, досить значна. Тому на початковому етапі розслідування важливе значення для отримання доказової інформації мають різні види оглядів.

Під час розслідування масових заворушень проводиться кілька слідчих (розшукових) дій різного характеру. Однією з них є освідування, оскільки масові заворушення характеризуються великою кількістю його учасників та ймовірними слідами, які залишаються на тілі живої особи. Водночас освідування надає змогу в подальшому кваліфікувати діяння відповідно до Кримінального кодексу України. Адже поряд з зазначеним складом кримінального правопорушення постійно поруч вчинення групового порушення громадського порядку та групового хуліганства [126, с. 278].

Загалом, освідування можна визначити як самостійну слідчу дію, що проводиться або безпосередньо слідчим, або (за його дорученням) лікарем і спрямовану на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального й анатомічного характеру [4, с. 124].

Крім того, на нашу думку, необхідно навести позицію В. М. Тертишника, який наголошує на тому, що освідування надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла

людини залежно від слідчої ситуації. Судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), інколи ними й обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактено-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність обумовлюється об'єктивними факторами, що лежать в площині особливостей самого об'єкта дослідження (загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Часто такі дослідження можуть мати невідкладний характер. У цьому зв'язку судово-медичне освідування, поєднуючи різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною та ефективною формою дослідження тіла живої людини [180, с. 279].

Зі свого боку, С. М. Стахівський зазначає, що освідування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку [176, с. 32]. Об'єктами освідування є сліди злочину, плями, особливі прикмети й інші ознаки на тілі людини за умови їхньої очевидності. Фактичні дані, встановлені освідуванням, фіксуються у протоколі, що містить тільки ті факти, які безпосередньо сприйняті його укладачем [65, с. 12]. За аналізованою категорією проваджень освідуванню піддаються як підозрювані, так і свідки з числа осіб, які перебували у натовпі, але не вчиняли якихось суспільно небезпечних дій. Освідування потрібне у першу чергу для виявлення слідів злочину: плям крові, тілесних ушкоджень на тілі, опіків (отриманих, наприклад, під час погромів, знищення майна та ін.); саден (внаслідок опору працівникам правоохоронних органів, які запобігали заворушенням; у результаті падіння конструкцій будівель під час погромів та ін.) [62, с. 49].

Водночас К. О. Чаплинський виділяє такі риси освідування:

– освідування є різновидом слідчого огляду, специфіка якого визначається особливістю його об'єкта (об'єктом є тіло живої людини);

– освідування пов'язане із порушенням прав та свобод людини, тому регламентується як окрема слідча дія, а щодо його провадження встановлено спеціальну процесуальну форму;

– освідування проводиться на підставі постанови слідчого про проведення слідчої дії;

– освідування є слідчою дією, яка може провадитись спеціалістом самостійно за дорученням слідчого;

– слідчий не має права бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголення особи, яка підлягає освідуванню;

– при освідуванні не допускаються дії, що принижують честь і гідність освідуваної особи, або процедури, що шкідливі для її здоров'я [196, с. 85-86]

Аналізу матеріалів кримінальних проваджень [Додаток А] дозволив дійти висновку, що освідування проводилось в 62 % випадків з підозрюваним, в 65 % – з потерпілим, в 4 % – зі свідком. Інакше кажучи, вказана процесуальна дія при розслідуванні масових заворушень є досить поширеною та проводиться доволі часто. З огляду на проаналізовані матеріали кримінальних проваджень, а також окремі наукові публікації [72] нами було сформульовано об'єкти освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема: особи потерпілого, на тілі якого можуть бути різні тілесні ушкодження та сліди кримінального правопорушення (крові, сечі, інші речові докази біологічного походження); особи підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, родимки, татування, родимі плями, шрами), сліди боротьби, поранення, а також інші ознаки; свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до вчинення масових заворушень.

Однією з особливостей проведення освідування є те, що це одна з тих слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися за участю спеціаліста.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 241 КПК України «освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню» [103].

Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що при розслідуванні масових заворушень освідування є досить розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією. Нами було сформульовано об'єкти освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема, підозрювані, на тілі яких можуть бути особливі прикмети; потерпілі, на тілі яких можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення.

3.2. Організація і тактика проведення слідчого експерименту

Подальший етап розслідування масових заворушень характеризується проведенням ряду слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Найбільш складною в розрізі її проведення беззаперечно є слідчий експеримент. Але його проведення в більшості випадків є просто необхідним для створення загальної картини вчинення кримінального правопорушення [128, с. 97].

Відповідно до чинного законодавства, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [103]. Окремі вчені наголошують, що слідчий експеримент належить до найскладніших слідчих (розшукових) дій

за тактикою проведення. У криміналістичній літературі досить повно висвітлено загальну тактику її проведення [98, с. 448].

Водночас В. Г. Лукашевич акцентує увагу, що це досудова слідча дія, яка полягає в зіставленні показань і порівнянні змісту сліду пам'яті суб'єкта кримінального процесу (свідка, потерпілого, підозрюваного) з реальною обстановкою на місці [132, с. 79]. Однозначно необхідно вказати, які види слідчого експерименту можна проводити в досліджуваній категорії проваджень. Зокрема, окремі вчені виділяють такі їхні види: з приводу з'ясування можливості спостереження, сприйняття якого-небудь факту, явища; з приводу з'ясування можливості здійснення якої-небудь конкретної дії; з приводу з'ясування можливості існування якого-небудь явища; з приводу з'ясування окремих деталей механізму події і з приводу з'ясування процесу утворення слідів злочину [21, с. 28].

На думку Г. А. Абдумаджидова, основний зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що раніше допитана особа надає усну інформацію та демонструє конкретний мікрорайон, приміщення, предмети, що там знаходяться, обстановку чи обставини, пов'язані з даними нею раніше показаннями. Водночас особа здійснює дії, що підтверджують її показання, спостерігаючи за якими, слідчий отримує інформацію, як правило, більш змістовну, ніж інформацію, отриманою на допиті [1, с. 22]. А вже Т. М. Балицький говорить про те, що аналіз визначень досліджуваної процесуальної дії, поданих у процесуальній і криміналістичній літературі, засвідчує, що всі вони характеризують слідчий експеримент насамперед як відтворення – відтворення обстановки або обставин події, відтворення тих чи інших фактів, ознак, сторін досліджуваного явища. Ще одним істотним недоліком запропонованих у літературі визначень слідчого експерименту є обмеження цілей цієї слідчої (розшукової) дії, як правило, перевіркою зібраних у справі доказів [15, с. 25].

Зі свого боку, С. О. Шейфер наголошує на тому, що перевірка показань на місці може класифікуватися за характером прийому її проведення так:

1. Правильність показань перевіряється шляхом пошуку ще не виявлених слідів події, які повинні бути, якщо в показаннях правильно відтворено хід події. 2. Правильність показань перевіряється шляхом виявлення таких об'єктів на місцевості, наявність яких може вплинути на хід події, що робить її можливою чи неможливою. 3. Правильність показань перевіряється шляхом виявлення «конкретної поінформованості» допитуваного. 4. Правильність показань перевіряється за допомогою протиставлення та поєднання деталей злочинного діяння, вказаного різними його учасниками [207, с. 121-126].

В досліджуваній категорії проваджень слідчий експеримент є вкрай важливою слідчою (розшуковою) дією. Деякі вчені наголошують на тому, що вони проводяться зі свідками у разі необхідності встановлення місця злочину (наприклад, впізнання ділянки місцевості), виявлення кинutoї злочинцями після вчинення злочину зброї, одягу й інших предметів; із потерпілими – для повного відтворення картини злочину (нападу, погрому, наприклад) [191, с. 16]. І практично завжди (традиційно) саме ця процесуальна дія вінчає комплекс допитів та інших слідчих (розшукових) дій за участю інших осіб, що дає уповноваженим органам беззаперечну доказову базу.

Так, Ю. А. Чаплинська серед основних завдань слідчого експерименту вирізняла такі:

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків і потерпілих;

– визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо [193, с. 45].

Стосовно видів слідчого експерименту, то окремі вчені вирізняють серед них такі: з приводу з'ясування можливості спостереження, сприйняття якого-небудь факту, явища; з приводу з'ясування можливості здійснення якої-небудь конкретної дії; з приводу з'ясування можливості існування якого-небудь явища; з приводу з'ясування окремих деталей механізму події і з приводу з'ясування процесу утворення слідів злочину [21, с. 27].

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики [Додаток А] дозволив зробити висновок, що під час розслідування масових заворушень слідчий експеримент проводиться здебільшого (66 % випадків) для встановлення механізму вчинення протиправного діяння. У деяких випадках вказана процесуальна дія проводилась для визначення меж поінформованості або необізнаності правопорушників про подію кримінального правопорушення (14 %), встановлення та усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних та свідків (12 %), для перевірки та оцінки висунутих версій (6 %) тощо.

Необхідно зазначити, що важливе значення мають підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту. Зокрема, А. М. Ларін виділяє такі:

- коло та послідовність питань, які необхідно з'ясувати;
- склад учасників слідчої дії та осіб, які надають допомогу слідчому;
- місце та час проведення слідчої дії;
- попередні та наступні слідчі, розшукові, технічні та організаційні заходи, проведення яких забезпечить успіх цієї слідчої дії;
- перелік матеріалів справи та науково-технічних засобів, що можуть знадобитись;
- доповнення та зміна загального плану по справі та планів інших слідчих дій [117, с. 149-150].

Варто зазначити, що необхідність перевірки й уточнення свідчень на місці виникає у таких ситуаціях: у свідченнях допитуваної особи є дані про

місце або маршрут, які вона не змогла назвати або описати, в результаті чого слідчий не отримав про них повну уяву; свідчення містять відомості про місцезнаходження яких-небудь предметів, які можуть бути доказами у справі; необхідно зіставити свідчення кількох осіб стосовно події, яка сталася у певному місці; свідчення містять відомості про обстановку місця, де сталася розслідувана подія [165, с. 16]. Тобто для вирішення цих ситуацій й потрібно використовувати певний вид слідчого експерименту, тоді як організаційно-підготовчу заходи повинні виконуватись в повному обсязі.

Зокрема, слідчий експеримент по встановленню можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах загалом спрямований на встановлення як об'єктивної можливості здійснення яких-небудь дій, так і суб'єктивної здатності конкретної особи учинити такі дії за певних умов [44, с. 34]. Під час розслідування масових заворушень вказана дія застосовується для встановлення можливості проникнення особою крізь певний отвір у приміщення, перенесення об'єктів на певні відстані та ін. З огляду на зазначене, необхідно привести ще один перелік організаційно-підготовчих заходів, визначених групою вчених-криміналістів (Л. Е. Ароцкер, В. П. Колмаков): складання постанови про проведення слідчого експерименту; вирішення питання про кількість понятих; вирішення питання про необхідність залучення експерта та забезпечення його явки; визначення кола свідків, очевидців, потерпілих участь яких необхідна та забезпечення їх явки; вирішення питання про доцільність участі обвинуваченого та забезпечення його явки; визначення місця організації слідчого експерименту; забезпечення отримання предметів, які повинні бути використані при експерименті; підготовка необхідних науково-технічних засобів [85, с. 24]. Як бачимо, на відміну від попереднього переліку з'явився такий захід як вирішення питання про необхідність залучення експерта та забезпечення його явки. Якраз він і необхідний для вирішення ряду питань під час проведення вищезазначеного виду слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень.

В цьому розрізі, досить доречно М. М. Єфімов акцентує увагу на тому, що «...Повне визнання підозрюваним своєї активної участі у масових заворушеннях або ролі їх організаторів відіграє величезну роль навіть тоді, коли правоохоронні органи мають у своєму розпорядженні достатню сукупність доказів до допиту підозрюваного. Саме таке визнання підозрюваного зводить до єдиного і нерозривного цілого всю сукупність зібраних у справі доказів. При цьому є важливим не просто підтвердження тих фактів, які вже відомі у кримінальному провадженні, а й тих, про які слідству нічого не було відомо (наприклад, про місце схову використаної при масових заворушеннях зброї, про інших учасників масових заворушень тощо) [62, с. 54].

Завершуючи розгляд можливих підготовчих заходів, наведемо ще кілька точок зору. Так, О. А. Антонюк на основі поглядів науковців та проведеного аналізу анкетування респондентів з'ясував, що перелік заходів, які необхідно здійснити на підготовчому етапі слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку, має такий вигляд: вивчення матеріалів кримінального провадження (78 %); попередній допит особи, показання якої перевірятимуться (100 %); визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню (82 %); визначення учасників слідчої (розшукової) дії (89 %); підготовка технічних засобів (41 %); підготовка транспортних засобів (25 %); забезпечення безпеки під час проведення процесуальної дії (31 %); проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події (9 %); підготовка допоміжних засобів (49 %); складання плану слідчої (розшукової) дії (59 %); попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести процесуальну дію (6 %) [9, с. 143].

Зі свого боку інші вчені на підготовчому етапі виокремлюють такі заходи: визначення цілей слідчого експерименту; з'ясування умов проведення (місце, час, обстановка); з'ясування змісту експериментальних

дій та їх послідовності; підготовка реквізиту та реконструкція обставин; визначення кола учасників слідчого експерименту; підготовка техніко-криміналістичних засобів; складання плану слідчого експерименту [209, с. 195].

З огляду на проведений аналіз опитування респондентів [Додаток Б] щодо ймовірних організаційно-підготовчих заходів до слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень, останні визначили такі заходи:

- попередній допит особи, показання якої перевірятимуться (100 %);
- з'ясування кількості та процесуальних статусів учасників слідчої (розшукової) дії (59 %);
- підбір технічних засобів (37 %);
- дослідження матеріалів кримінального провадження (61 %);
- підготовка транспортних засобів (21 %);
- здійснення заходів стосовно забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту (25 %);
- проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події (9 %);
- складання плану проведення слідчого експерименту (64 %);
- попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести вказану процесуальну дію (7 %).

Отже, більшість респондентів вказала на обов'язкову наявність такого заходу як попередній допит особи. В провадженнях за фактом вчинення масових заворушень безумовно проводиться допит підозрюваних. Тактика визначеної процесуальної дії має свої особливості як на підготовчому етапі, так і безпосередньо під час її проведення [120, с. 347]. Тобто важливе значення на підготовчому етапі має допит особи, з якою буде проведено слідчий експеримент. Проведенню цієї слідчої (розшукової) дії повинен передувати допит свідка, потерпілого, підозрюваного. Причому бажано проводити окремий допит щодо питань, які підлягають перевірці, а також скласти план-схему маршруту, який буде обраний під час проведення цієї

слідчої дії. Зрозуміло, що для проведення кваліфікованого допиту підозрюваного необхідна підготовка, пов'язана не лише зі знанням усіх матеріалів кримінальної справи, але й із вивченням особи підозрюваного за допомогою процесуальних і непроцесуальних джерел, до яких відносять дані оперативно-розшукової діяльності, результати спостереження за ним і т. ін. У процесі допитів затриманих за підозрою у вчиненні зазначених злочинів слідчий, для викриття винних, використовує зібрані на той момент докази їхньої вини: показання свідків-очевидців, речові докази, висновки судових експертиз та ін. Але у цілому в більшості випадків на початковому етапі розслідування справ зазначеної категорії допит підозрюваного проводиться в умовах дефіциту інформації, яка викриває останнього [71, с. 19].

Важливе значення має встановлення психологічного контакту уповноваженої особи з допитуваним. Зокрема, окрема група вчених (В. К. Весельський, В. В. Пясковський), наголошує на тому, що «...першою і головною передумовою створення ділової атмосфери допиту і нормальних взаємовідносин із підслідним є глибока неформальна зацікавленість слідчого у встановленні істини, законність і справедливість його рішень. Крім цього, важливою умовою психологічного контакту є такт слідчого у відносинах із підозрюваним, культура спілкування і поведіння» [35, с. 115]. Втім необхідно пам'ятати, що коли йдеться про учасників масових заворушень, то найчастіше не може бути мови про допит інтелігентної особи, яка вчинила протиправне діяння вперше. Тому важливою умовою психологічного контакту є сумісність уповноваженої особи та підозрюваного.

Визнання допитуваною особою власної своєї ініціативної участі у вчиненні кримінального правопорушення, а також її ролі як лідера певної злочинної групи має вирішальне значення для ефективного та повного проведення допиту перед реалізацією завдань слідчого експерименту. З огляду на зазначене, важливе не просто визнання особою своєї участі у протиправному діянні, а безперервна послідовність однакових показань під час проведення з нею усіх можливих слідчих (розшукових) дій, а також

інших процесуальних дій та заходів. Водночас із кожним наступним допитом чи іншою процесуальною дією (огляд, слідчий експеримент) відомості, що надаються підозрюваним, можуть мати більший діапазон стосовно різних аспектів вчиненого протиправного діяння.

Так, 01.03.2014 в період часу з 11-00 по 13-00 гр. Д., діючи спільно з іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами, прибув на майдан Свободи в м. Харкові та перебував біля будівлі Харківської обласної державної адміністрації, розташованої за адресою: м. Харків, вул. Сумська, 64. Приблизно о 13-00, 01.03.2014 з метою активної участі у масових заворушеннях, що супроводжувалися протиправним захопленням будівлі Харківської обласної державної адміністрації та дестабілізації обстановки у м. Харкові, гр. Д., діючи спільно з невстановленими особами, прийняв активну участь у протиправних діях, які були направлені на захоплення будівлі Харківської обласної державної адміністрації, знищення майна та насильством над особами. Під час цих протиправних дій гр. Д., бажаючи продемонструвати своє явне нехтування всіх діючих правил та норм суспільства, вчинив насильницькі дії відносно учасників громадського руху «Євромайдан» [172]. В ході допиту підозрюваний надав правдиві показання, завдяки чому було сплановано подальший етап розслідування.

Необхідно враховувати, що переважно на початковому етапі слідства, коли підозрювані через низку причин (наприклад, при затриманні на місці події під час вчинення злочину) дають правдиві показання, викладене в них є ближче до істини. Безумовно, коли допитується підозрюваний відразу ж після вчинення ним тяжкого злочину, що викликає в нього велику нервову напругу, допит буває більш ефективним, отже, його нервове збудження сприяє відвертим показанням (тим більше, що до цього моменту підозрюваний ще не встиг продумати систему заперечення своєї провинності, а експромт легко спростовується) [29, с. 127]. Такі особи докладно викладають обставини вчинення злочинів, їх мотиви, називають інших учасників заворушень та ін. При допитах підозрюваних з'ясовуються, крім

обставин вчинення конкретних правопорушень, і такі питання, що надають уявлення про способи втягування певних осіб до натовпу, підбір зброї для учасників заворушень; про вибір маршруту руху натовпу, об'єкти нападу, плани подальших дій активних учасників заворушень та ін. (звичайно, це далеко не вичерпний перелік) [201, с. 153]. Тобто для ефективного проведення слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень повинна бути достатня кількість доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення допитів різних категорій осіб.

Наприклад, слідчий експеримент щодо встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять органи досудового розслідування, є досить розповсюдженим способом збирання фактичних відомостей. Зокрема, М. В. Салтевський вказує на те, що він передбачає штучне створення обстановки, що спонукає особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховування злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін. [157, с. 389-390]. Інакше кажучи підготовка до проведення досліджуваної процесуальної дії обов'язково повинна включати до себе питання щодо вибору моменту її проведення (з урахуванням статусу учасника кримінального судочинства). Це часто пов'язане із загостреною увагою з боку місцевого населення до подій, які розслідуються. Вони, зокрема, можуть співчувати учасникам заворушень, поділяючи їх лозунги та заклики. Тому, якщо не контролювати ситуацію, на місці можуть виникнути ексцеси. Саме тому треба враховувати момент проведення слідчого експерименту (бажано, щоб пройшов якийсь час після закінчення заворушень, коли населення може вже якоїсь мірою заспокоїтися). А по-друге, треба вирішувати питання щодо залучення до проведення цієї слідчої дії відповідних сил правоохоронних органів, а також понять [201, с. 178].

Якщо слідчий або інша уповноважена особа вважає, що проведення експерименту необхідне в даному конкретному випадку розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку, то, з огляду на

це, він повинен ретельно вивчити матеріали кримінального провадження. По досліджуваній категорії правопорушень найбільшу увагу слід приділити розгляду протоколів огляду місця події, допиту особи, чиї показання потрібно перевірити, та висновкам експертиз [6, с. 269].

Крім визначення видів слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень, потрібно визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, що можуть при цьому застосовуватись. Аналіз опитування респондентів [Додаток Б] дозволив зробити висновок, що при розслідуванні масових заворушень для найбільш ефективного проведення зазначених видів слідчого експерименту доцільно використовувати такі тактичні прийоми:

- проведення експериментальних дослідів чи випробувань з кожним правопорушником окремо – 69 %;
- встановлення та постійна підтримка психологічного контакту із учасниками слідчого експерименту протягом всього періоду його проведення – 91%;
- залучення до проведення слідчого експерименту спеціалістів, експертів – 97%;
- спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться досліді чи випробування – 39 %;
- порівняння дій, які чинить особа під час проведення слідчого експерименту, з реальною обстановкою на місці події – 29 %.

Отже, серед них одним із найбільш поширеним, на думку респондентів, є залучення відповідних спеціалістів. Якщо масові заворушення були вчинені із застосуванням зброї або інших засобів, заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, і ушкодження дійсно були нанесені учасникам злочину, то потрібно залучати судово-медичного експерта.

Так, 31.08.2015 року близько 08:00 години, поруч із будівлею Верховної Ради України, за адресою м. Київ, вул. Грушевського, 5, кілька осіб, серед яких був обвинувачений гр. Ж., маючи на меті спровокувати натовп до масових заворушень, у разі ухвалення Верховною Радою України у

першому читанні проекту змін до Конституції України, заздалегідь підшукали пристосовані для заподіяння тілесних ушкоджень дерев'яні та металеві палиці, вибухові пакети та вибухові пристрої, які мали намір використати як зброю для протидії працівникам правоохоронних органів, та які принесли з собою на площу поруч із будівлею Верховної Ради України. Після зібрання, гр. Ж. та інші особи з вказаними знаряддями розташувалися навпроти кордонів з працівників правоохоронних органів. Близько 13:30 години спровокований невстановленими особами натовп, серед якого був гр. Ж., поруч із будівлею Верховної Ради та готелем «Київ» здійснив активну фізичну протидію та опір працівникам правоохоронних органів та військовослужбовцям Національної Гвардії України, які є представниками влади, супроводжуючи свої дії застосуванням у якості зброї предметів, спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень. Зокрема, гр. Ж. разом з іншими особами нападав на працівників правоохоронних органів, не виконував їхні законні вимоги щодо припинення порушення громадського порядку, намагався заподіяти їм тілесні ушкодження, кидав у них різні предмети, штовхав їх та спеціально пристосованою для заподіяння тілесних ушкоджень пластиковою палицею, завдав декілька ударів в обличчя співробітнику роти Спеціального призначення ГУМВС України в місті Києві гр. О., який був у форменому одязі та виконував службовий обов'язок по охороні громадського порядку, завдавши йому фізичного болю та побоїв [166]. В ході проведення слідчого експерименту, залучений судово-медичний експерт вказав на можливість нанесення такого виду ушкоджень в охарактеризованих умовах.

Зокрема, В. С. Бондар надає перелік питань, які необхідно ставити спеціалістам, що надають допомогу слідчому на всіх етапах слідчого експерименту, а саме: а) виявити ключові та вказати небезпечні для здоров'я учасників моменти; б) відтворити обстановку та умови проведення дослідів, максимально наближених до події вбивства; в) розробити план, організувати досліді та здійснити контроль за їх виконанням; г) надати максимальне

сприяння в підборі аналогів, виготовленні макетів та муляжів знарядь та предметів, що були об'єктами; д) оцінити отримані результати. Допомога слідчому може бути конкретизована такими завданнями: 1) участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпеченні адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки; 2) участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряються, тих що відображають суттєві сторони досліджуваної обставини чи факту; 3) формулювання рекомендацій щодо врахування максимально можливого діапазону змін даних характеристик та самих обставин; 4) науково-технічне та консультативне супроводження експериментальної перевірки даних обставин; 5) участь у встановленні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніш встановленими достовірними та знову отриманими в експерименті параметрами ситуації, що аналізується; 6) участь в отриманні даних, які будуть вихідними для вирішення конкретних експертних завдань; 7) участь у відборі експериментальних зразків при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень; 8) участь у фіксації результатів експерименту [24, с. 5].

Водночас М. М. Єфімов наголошує на тому, що після повного та ретельного вивчення матеріалів кримінальних проваджень уповноважена особа може прийняти рішення про проведення слідчого експерименту. Для цього необхідна наявність фактичних і юридичних підстав його провадження. Питання про достатність підстав для проведення експерименту вирішується слідчим виходячи з аналізу зібраної інформації та урахування особливостей слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування [61, с. 202].

Варто наголосити на тому, що одразу необхідно визначити основні питання, які повинні бути вирішені під час проведення слідчого експерименту в досліджуваній категорії проваджень. У зв'язку із значною територією, яку охоплюють масові заворушення, очевидець, підозрюваний, потерпілий тощо, не завжди добре пам'ятають місця вчинення нападів

(погромів). Це призводить до неконкретних свідчень, а інколи і до дачі суперечливих показань, які не відповідають встановленим обставинам вчинення злочину, зафіксованої картини місця події та ін. Тому показання таких осіб треба перевіряти на місці [201, с. 178].

Необхідно наголосити на тому, що в 49 % випадків, як зазначають респонденти [Додаток Б], слідчий експеримент в досліджуваній категорії проваджень проводився у таких конфліктних ситуаціях:

- відмова особи правопорушника від участі в ньому безпосередньо після прибуття на місце проведення слідчого експерименту – 71 %;
- давання відносно неповних чи неправдивих показань для внесення суперечностей у розслідування – 45 %;
- спроба втекти з місця проведення процесуальної дії – 2 %.

Оскільки це складна слідча (розшукова) дія, потрібен план проведення саме цієї дії. Заздалегідь підготувати схеми, а також визначитися із питаннями, які потрібно перевірити. Після докладного допиту підозрюваний, свідок, потерпілий на місці відтворює обставини й обстановку розслідуваних подій або обставин, що передують йому: де хто перебував, дії кожного відомого йому учасника подій, маршрут руху натовпу, місця погромів, надання озброєного опору працівникам правоохоронних органів; знищення майна (автомобілів, наприклад); місця знаходження зброї, інших речових доказів і таке інше [201, с. 179].

З огляду на це для найбільш точного та ефективного його проведення необхідно дотримуватись певних тактичних умов. Так, К. О. Чаплинський серед них виокремлює такі: «...проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище; використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події; неодноразове (багатократне) проведення дослідів; поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінюваних умовах; проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань),

максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності; обмежена кількість учасників слідчої дії; залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту; проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо; забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту [196, с. 438-439].

Зі свого боку, Ю. В. Гаврилін з приводу загальної картини проведення слідчого експерименту акцентує увагу на тому, що максимальна подібність обставин його проведення з умовами вчиненого правопорушення забезпечується:

– реконструкцією обстановки для проведення дослідів (розташування предметів на місці проведення експерименту у тій кількості і в тому порядку, в якому вони знаходились на момент вчинення злочину; проведення експерименту у тому ж місці, де відбувалась подія, що перевіряється; проведення дослідів у той час доби, що і подія, яку розслідують; у необхідних випадках – забезпечення схожості метеорологічних, кліматичних умов, характеру освітлення та шуму);

– використанням оригінальних чи подібних (аналогічних) предметів;
– врахуванням тих, що змінилися та не підлягають реконструкції умов;
– відтворюванням (моделюванням) суб'єктивних психофізіологічних факторів [42, с. 74].

Важливе значення при проведенні досліджуваної слідчої (розшукової) дії є застосування засобів фіксації її ходу. Зрозуміло, що основним засобом фіксації проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії є протокол. Але, звичайно, існує низка й інших засобів фіксації, деякі з яких визначені й чинним законодавством. Так, О. В. Ковальова зазначає, що під науково-технічними засобами слід розуміти сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, які застосовуються відповідно до чинного законодавства спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який би сприяв захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, повному та швидкому

розкриттю і розслідуванню злочинів та викриттю винних осіб, і щоб жодна невинна особа не була піддана покаранню [80, с. 194]. З цього приводу інші науковці зазначають, що бажано під час проведення зазначеної процесуальної дії фіксувати її проведення за допомогою відеозапису. Це дозволяє під час судового розгляду таких справ побачити обставини, за яких проводилася ця слідча дія, а також перевірити (у разі виникнення такої необхідності) правильність фіксації самого процесу проведення і результатів відтворення обстановки і обставин події (проведення відеозапису під час цієї слідчої дії також потребує відповідної підготовки) [116, с. 36].

Проведення слідчого експерименту забезпечує достовірну перевірку доказової інформації, отриманої під час досудового розслідування. Ми погоджуємося з науковцями, які наголошують на тому, що завдяки дотриманню умов проведення слідчого експерименту забезпечується встановлення можливості існування того чи іншого факту. Водно час негативне рішення, про що наголошують деякі науковці, означає його неможливість у момент розслідуваного події, якщо результати експерименту достовірні. Тобто, якщо експериментом встановлено неможливість проникнення дорослої людини в пролам, виявлений у стелі магазину, то це означатиме, що при здійсненні крадіжки доросла людина не пролізла в цей пролам [119, с. 150]. За досліджуваною категорією кримінальних проваджень можна навести інший приклад.

Аналіз результатів опитування [Додаток Б] дозволив встановити, що при розслідуванні масових заворушень респонденти серед умов проведення слідчого експерименту виокремлюють такі:

- використання загороджувальних заходів – 71 %;
- проведення інструктажу з учасниками слідчої (розшукової) дії стосовно їх поведінки під час неї – 64 %;
- вжиття охоронних заходів – 51 %.

Також важливим видом слідчого експерименту, який ми розглянемо, буде встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять

слідство. В цьому випадку перевіряється можливість наявності відомостей у конкретної особи стосовно вчинення масових заворушень організованою групою.

Так, 07.04.2014 близько 22:00 год. незалежно один від одного ряд осіб, перебуваючи на майдані Свободи у м. Харкові приймали активну участь у проросійському мітингу, піддавшись на заклики інших осіб. Вони прийняли активну участь у масових заворушеннях, направлених на вчинення перепон по реалізації владних повноважень вказаних державних установ, що супроводжувалось захопленням вказаних будівель та споруд. Так, під час мітингу, невстановлені особи, у кількості не менш ніж 200 осіб, які приймали участь у мітингу, піддавшись закликам та призивам ряду осіб до активних протиправних дій, розпочали масові заворушення, а саме – підійшли в притул до екіпірованих щитами співробітників правоохоронних органів та, діючи узгоджено, згідно виниклого внаслідок протиправних закликів єдиного умислу, направлено на здійснення масових заворушень, грубо порушуючи громадський порядок, почали наносити по щитам правоохоронців удари бейсбольними битами та палками, тиснути на правоохоронців, виривати у них із рук щити, виштовхувати зі строю. Діючи таким чином, агресивно налаштовані учасники масових заворушень, здійснюючи насильство над співробітниками правоохоронних органів, відтіснили їх від входу зазначеної будівлі [174]. У ході проведення слідчих експериментів з потерпілими та свідками масових заворушень з'ясовувалися різні питання, в тому числі й можливість їх сприйняття заподіяння цих тілесних ушкоджень іншим особам.

Констатуючи вищенаведене, вкажемо, що розслідування масових заворушень пов'язане з зібранням великої кількості доказової інформації, що може бути вилучена під час ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій. На подальшому етапі розслідування досліджуваного протиправного діяння важливе значення має слідчий експеримент. Необхідно визначити конкретний його вид для того, щоб максимально повно здійснити

підготовчі заходи.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи викладене у цьому розділі, можемо дійти таких висновків.

Здійснено системний аналіз організаційно-тактичних основ криміналістичного забезпечення проведення різних видів огляду під час розслідування масових заворушень. Визначено, що важливе значення при проведенні огляду місця події має вирішення його завдань. Серед них вказано такі: встановлення часу вчинення протиправного діяння; встановлення часу, протягом якого правопорушник знаходився на місці події; визначення місця вчинення протиправного діяння; встановлення особи потерпілого та відомостей, які її характеризують; встановлення осіб, які вчинили масові заворушення; визначення мотивів і цілей протиправного діяння; встановлення способу й знарядь вчинення масових заворушень; виявлення шляхів підходу й відходу правопорушників з місця події; виявлення шляхів підходу потерпілого; встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях та їх одягу.

Визначено, що до складу слідчо-оперативної групи за цією категорією кримінальних проваджень доцільно залучати: працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події; експертів НДЕКЦ – для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події внаслідок боротьби; працівників оперативних підрозділів – для встановлення й затримання злочинців за «гарячими» слідами.

Встановлено, що серед методів огляду місця події найбільш поширеним є концентричний (від периферії до центра), але можливе застосування й ексцентричного методу (від центра до периферії) в тих випадках, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху.

Сформульовано перелік об'єктів освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема: підозрювані, на тілі яких можуть бути особливі прикмети; потерпілі, на тілі яких можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення.

Наголошено, що на подальшому етапі розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії важливе значення має проведення слідчого експерименту. Адже його проведення здебільшого є конче необхідним для створення загальної картини вчинення масових заворушень.

З'ясовано, що серед основних завдань слідчого експерименту наявні такі: встановлення точного механізму вчинення масових заворушень; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин й умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню протиправного діяння; перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій; отримання нових доказів; встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення тощо.

Визначено, що визнання допитуваною особою власної своєї ініціативної участі у вчиненні кримінального правопорушення, а також його ролі як лідера певної злочинної групи має нагальне значення для ефективного та повного проведення допиту перед реалізацією завдань слідчого експерименту. З огляду на зазначене, важливе не просто визнання особою своєї участі у протиправному діянні, а безперервна послідовність однакових показань під час проведення з нею усіх можливих слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій та заходів. Водночас із кожним наступним допитом чи іншою процесуальною дією (огляд, слідчий експеримент) відомості, що надаються підозрюваним можуть мати більший діапазон стосовно різних аспектів вчиненого протиправного діяння.

Сформульовано низку конкретних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення теоретико-правових засад кримінально-

процесуальних відносин у визначеній сфері, крім того, було конкретизовано окремі наукові категорії кримінального процесу та криміналістики.

Основні результати розділу опубліковано у працях [120; 126; 127; 128].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у розробленні та науковому обґрунтуванні визначальних криміналістичних засад забезпечення розслідування масових заворушень. Зазначене сприяло формулюванню таких висновків:

1. Визначено генезу наукових поглядів щодо методики розслідування масових заворушень. Сформульовано поняття криміналістичної характеристики масових заворушень як певної сукупності даних стосовно вчиненого протиправного діяння конкретного виду, котра характеризує та окреслює різноманітні кореляційні зв'язки між найбільш характерними його складовими, а також дозволяє виводити та звіряти окремі версії в ході реалізації кримінальних проваджень стосовно масових заворушень. На основі системного аналізу аргументовано підхід до побудови криміналістичної характеристики масових заворушень, відповідно до якого в її структурі виокремлено такі елементи: спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення масових заворушень, предмет злочинного посягання, сліди вчинення правопорушення, особу потерпілого, особу правопорушника.

2. Систематизовано способи, знаряддя та предмет безпосереднього посягання як елементи криміналістичної характеристики масових заворушень. Встановлено серед заходів підготовки до вчинення масових заворушень правопорушники здійснювали такі дії: 1) складання плану дій під час вчинення масового заворушення – 87 %; 2) вибір об'єкта злочинного посягання (місця проведення мітингів, спортивно-масових заходів) – 82 %; 3) підбір співучасників правопорушення – 56 %; 4) здійснення заходів із транспортування співучасників із різних регіонів держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту,

його оренда, оплата транспортних послуг тощо) – 27 %; 5) розподіл ролей між співучасниками – 47 %. б) підбір засобів й знарядь учинення масового заворушення (фарба, піротехнічні засоби, засоби для нанесення тілесних ушкоджень) – 54 %. Дослідження судово-слідчої практики дозволило зробити висновок, що серед способів безпосереднього вчинення масових заворушень мають місце такі: 1) активна участь у масових заворушеннях (84 %); 2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях (79 %); 3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя (21 %); 4) нанесення тілесних ушкоджень особам, що знаходяться в місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) (7 %); 5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів різних форм власності) (32 %). Визначено найбільш розповсюджені способи приховування вчинення масових заворушень: а) знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення злочинного діяння – 12 %; б) знищення слідів злочинів та речових доказів – 61 %; в) надання неправдивих показань у разі викриття, у тому числі висунення неправдивого алібі – 72 %; г) відмова від дачі показань – 52 %; д) створення ситуацій, коли неможливо проведення окремих слідчих (розшукових) дій – 23 %; е) застосування корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління – 6 %; є) тиск на сумлінних учасників кримінального процесу – 38 %.

З'ясовано, що знаряддя вчинення масових заворушень відіграють важливу роль в структурі криміналістичної характеристики вказаних діянь з огляду на їх доказове значення під час проведення окремих процесуальних дій. На основі аналізу судово-слідчої практики, визначено окремі кореляційні зв'язки між предметом злочинного посягання та правопорушником. Так, під час пошкодження фарбою чи іншими матеріалами сітілайтів, стендів, білбордів правопорушник був з символікою певної партії (31 %), перебував у стані сп'яніння (15 %), раніше притягувався до кримінальної

відповідальності (31 %).

3. Розкрито зміст обстановки та слідової картини вчинення масових заворушень. Запропоновано класифіковано місця учинення протиправного діяння, серед яких виокремлено такі: 1) відкрита місцевість (вулиці, парки, проспекти, сквери); 2) будівлі та споруди установ, підприємств, організацій різних форм власності; 3) спортивні комплекси (манежі, стадіони, амфітеатри); 4) заклади культурного відпочинку (театри, кінотеатри); 5) транспортні засоби (маршрутні автобуси, трамваї, тролейбуси); 6) місця проведення політичних акцій, виборів (виборчі дільниці, виборчі комісії). Час вчинення масових заворушень відзначається тим, що вони здебільшого вчинюється вдень (з 12 до 18 години), восени – 38% та навесні – 30 %, що зумовлено сезонністю проведення різних видів виборчих кампаній. Визначено слідову картину кримінального правопорушення, зокрема, дослідженням емпіричної бази надало змогу встановити, що сліди масових заворушень у 81 % випадків виявлялися на місці їх вчинення. Поза місцем вчинення дані сліди утворювалися внаслідок підготовчих дій правопорушника, приховування доказів своєї причетності до протиправного діяння.

4. Надано характеристику особи правопорушника та організованої групи (злочинної організації). Сформовано «ймовірний портрет» особи правопорушника: це осудні особи чоловічої статі, віком від 18-25 років, які не працюють (можуть навчатися), є місцевими мешканцями та мають базову вищу освіту, можуть бути раніше засудженими. Під час учинення масових заворушень часто перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Встановлено, що типову структуру злочинного угруповання, що вчинює масові заворушення, створюють такі категорії осіб: 1) організатор; 2) особи, які підшукують та видають відповідні засоби й атрибутику для проведення масових заворушень (плакати, флаєри, гучномовці, холодну зброю, вогнепальну зброю); 3) особи, які на постійній чи періодичній основі активно діють в масових заворушеннях; 4) особи, діяльність яких спрямована

на атакуючі дії для захоплення адміністративних будівель, на осіб, котрі охороняють громадський порядок; 5) особи, які здійснюють координацію учасників масових заворушень через соціальні мережі (Facebook, Twiter), чати (Viber, WhatsApp, Telegram), з використанням мобільного зв'язку шляхом повідомлення часу та місця їх проведення, збору різних груп; б) пересічні громадяни з відповідними засобами (плакатами, символікою різних партій); 7) реєстратори подій на відеозаписуючі засоби; 8) блогери (особи, котрі розповсюджують інформацію через різноманітні ресурси); 10) корумповані представники влади, працівники правоохоронних органів або органів державного управління.

5. Виокремлено особливості планування розслідування, а саме визначено, що початок кримінального провадження потребує ретельного дослідження усіх можливих обставин. В ході початкового етапу розслідування масових заворушень уповноважена особа повинна здійснювати аналіз первинної інформації та вирішити головне питання: чи дійсно вчинено досліджуване протиправне діяння. Адже його вчинення має ряд схожих ознак з іншими протиправними діяннями, зокрема, хуліганством. Встановлено, що після ознайомлення з вихідними даними працівники правоохоронних органів повинні відразу провести комплекс процесуальних дій та заходів для забезпечення максимальної ефективності розслідування. На підставі узагальнення судово-слідчої практики автором виокремлено обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні масових заворушень: а) чи дійсно мали місце масові заворушення; б) яким способом підготовки до масових заворушень мали місце (складання плану дій, підбір співучасників, підготовка знарядь для нанесення тілесних ушкоджень чи пошкодження окремих об'єктів та інші); в) які способи безпосереднього вчинення масових заворушень (порушення спокою різних осіб у громадських місцях, нанесення тілесних ушкоджень особам, що знаходяться в місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени) та інші); г) які способи приховування масових заворушень

(знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний час до вчинення злочинного діяння, знищення слідів протиправного діяння та речових доказів, застосування корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління тощо); г) яка тривалість масових заворушень, а також час та місце їх учинення; д) які відомості характеризують правопорушника та особу потерпілого; е) в яких умовах відбувалися протиправні дії; є) які були знаряддя вчинення масових заворушень; ж) чи не спровокували потерпілі протиправні дії; з) обставини, що впливають на ступінь й характер відповідальності підозрюваного; и) причини та умови, що сприяли вчиненню протиправних дій; і) чи не було під час масових заворушень вчинено інших правопорушень; к) чи мала місце діяльність злочинної групи; л) якщо так, то яка структура злочинної групи; м) який розподіл злочинних ролей всередині групи.

6. Сформульовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваного кримінального правопорушення, зокрема: 1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники – 54 %; 2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі – 32 %; 3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки – 13 %; 4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні – 1 %.

7. З'ясовано організаційно-тактичні особливості проведення різних видів огляду, зокрема, визначено, що важливе значення при проведенні огляду місця події має вирішення його завдань. Серед них вказано такі: встановлення часу вчинення протиправного діяння; встановлення часу, протягом якого правопорушник знаходився на місці події; визначення місця вчинення протиправного діяння; встановлення особи потерпілого та

відомостей, які її характеризують; встановлення осіб, які вчинили масові заворушення; визначення мотивів і цілей протиправного діяння; встановлення способу й знарядь вчинення масових заворушень; виявлення шляхів підходу й відходу правопорушників з місця події; виявлення шляхів підходу потерпілого; встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях та їх одягу. Встановлено, що до складу слідчо-оперативної групи за даною категорією кримінальних проваджень доцільно залучати: працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події; експертів НДЕКЦ – для вилучення слідів біологічного походження, що могли залишитись на місці події внаслідок боротьби; працівників оперативних підрозділів – для встановлення й затримання злочинців за «гарячими» слідами. Визначено, що серед методів огляду місця події найбільш розповсюдженим є концентричний (від периферії до центра), але можливе застосування й ексцентричного методу (від центра до периферії) в тих випадках, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху. Сформульовано перелік об'єктів освідування при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, зокрема: підозрювані, на тілі яких можуть бути особливі прикмети; потерпілі, на тілі яких можуть бути різні тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення.

8. Конкретизовано криміналістичне забезпечення проведення слідчого експерименту. З'ясовано, що серед основних завдань слідчого експерименту наявні такі: встановлення точного механізму вчинення масових заворушень; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин й умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню протиправного діяння; перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій; отримання нових доказів; встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення тощо. Визначено, що визнання допитуваною особою власної своєї ініціативної участі у вчиненні кримінального правопорушення,

а також його ролі як лідера певної злочинної групи має нагальне значення для ефективного та повного проведення допиту перед реалізацією завдань слідчого експерименту. З огляду на зазначене, важливе не просто визнання особою своєї участі у протиправному діянні, а безперервна послідовність однакових показань під час проведення з нею усіх можливих слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій та заходів. Водночас із кожним наступним допитом чи іншою процесуальною дією (огляд, слідчий експеримент) відомості, що надаються підозрюваним можуть мати більший діапазон стосовно різних аспектів вчиненого протиправного діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдумаджидов Г. А. Проблемы теории, законодательного регулирования и практики расследования преступлений. Автореф. докт дисс. М., 1983. 30 с.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
3. Аленин Ю. П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ)*: Зб. наук. праць. Одеса: Астропринт. 1997. С. 244–250.
4. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика: учеб. пособие / под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Выш. шк., 1997. 344 с.
5. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.
6. Антонюк О. А. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади : монографія / Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 384 с.
7. Антонюк О. А. Наукова полеміка щодо визначення особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 136–145.
8. Антонюк О. А. Наукова полеміка щодо сутності методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 249–252.
9. Антонюк О. А. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень

проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 139–145.

10. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

11. Антонюк О. В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2016. № 3. С. 217–223.

12. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / ОДУВС. Одеса, 2001. 218 с.

13. Артамонов И. И. Тероризм: способы предотвращения, методика расследования. Монография / 2-е изд., испр.и до. М., 2002. 216 с.

14. Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91–98.

15. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ірпінь, 2015. С. 25–26.

16. Бахин В. П., Михайлов М. А. Особенности расследования криминальных взрывов. Симферополь, 1999. 56 с.

17. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.

18. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: НОРМА, 2001.

240 с.

19. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. / М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.

20. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т.3, М., 1979. С. 191

21. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. 223 с.

22. Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–178.

23. Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / отв. ред. А. Лиеде. Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974г. Вып. 212. С. 3.

24. Бондар В. С. Особливості проведення слідчого експерименту при досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. *Часопис Академії адвокатури України*. № 20. 2013. С. 1-6.

25. Бушкевич Н. С. Криминалистическое обеспечение расследования хулиганства, совершенного группой лиц: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09. «Криминальный процесс, криминалистика» / Минск, 2008. 24 с.

26. Валеев М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств : дисс. ... канд. юрид. наук. / Уфа, 1997. С. 21.

27. Василяди А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08. / М., 1988. 210 с.

28. Василяди А. Г. Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Специальность 12.00.08 - Уголовное

право и криминология ; Исправительно-трудовое право. Московская высшая школа милиции МВД СССР. М.,1988. 24 с.

29. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. М.: Юрид. лит., 1970. 208 с.

30. Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А. Планирование расследования преступлений / М.: Госюриздат, 1957. 199 с.

31. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.

32. Васильев А. Н. Следственная тактика [Текст] / М. : Юрид. лит., 1976. 200 с.

33. Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М., 1984. 164 с.

^{34.} Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб учинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / К. : КНТ, 2009. 160 с.

35. Весельський В. К., Пясковський В. В. Торгівля людьми в Україні. Проблеми розслідування : Навчальний посібник. К: КНТ, 2007. 265 с.

36. Виноградова А. І. Розслідування порушень законодавства про захист рослин: навчальний посібник / за ред. М. А. Погорецький ; КНУ ім. Т. Шевченка. К. : Правова єдність : Алерта, 2015. 180 с.

37. Волженкин Б. В., Питерцев С. К., Шиманский В. В. Расследование дел о хулиганстве / Л., 1980. 36 с.

38. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 16 с.

39. Волобуєв А. Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція / Х. : Ун-т внутр. справ, 1996. 36 с.

40. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26-37.

41. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / Томск, 1985. 333 с.
42. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : Учебное пособие / М. : Книжный мир, 2004. 332 с.
43. Герасимчук С. С. Деякі аспекти проведення допиту при розслідуванні хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 174–176.
44. Глазырин Ф. В., Кругликов А. П. Следственный эксперимент : учеб. пособие / под ред. Р. С. Белкина. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.
45. Глотов О. М. Осмотр огнестрельного оружия следователем. Ленинград: Изд-во Ленингр. унив-та, 1984.
46. Гора І. В. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.
47. Горенская Е. В. Признаки организованных преступных структур в сфере нелегального автобизнеса (по материалам северо-кавказского РУБОП). *Проблемы борьбы с организованной преступностью в северо-кавказском регионе (правовой, политический, экономический, национальный аспекты)*: Материалы Всероссийской науч.-практич. конф. 23-24 ноября 1999 г. М., 2000. С. 272–277.
48. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Х., 2000. 20 с.
49. Даньшин М. В. Криміналістика ХХІ століття: місце у системі наукового знання : монографія / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 474 с.
50. Демидов Н. Н. Изучение личности преступника в процес се

расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волгоград, 2003. 23 с.

51. Дрозд В. Г. Початок досудового розслідування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень. *Наука і правоохоронна*. 2015. № 2. С. 114–119.

52. Дрозд В. Г. Сутність досудового розслідування як стадії кримінального провадження. *Наука і правоохоронна*. 2017. № 3. С. 185–190.

53. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Мн., 2001. С. 238–240.

54. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2015. 242 с.

55. Єфімов М. М. Методика розслідування хуліганства : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 216 с.

56. Єфімов М. М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 571–577.

57. Єфімов М. М. Організація і тактика проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 1. С. 76–79.

58. Єфімов М. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. Випуск № 1 (ч. 1). С. 219–224.

59. Єфімов М. М. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики хуліганства. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2015. № 3. С. 235–242.

60. Єфімов М. М. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні масових заворушень. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.

(Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.) . Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 365-368.

61. Єфімов М. М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 2. С. 199–206.

62. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

63. Єфімов М. М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Науковий журнал «Право і суспільство».* 2011. № 3. С. 206–210.

64. Ефремов С. Поняття організованої злочинності. *Право України.* 2002. № 9. С. 89–91.

65. Жалинский А. Э. Освидетельствование в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львов. 1963. 19 с.

66. Жванков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации / М., 1993. 320 с.

67. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук. (12.00.09.) / Київ, 2005. 20 с.

68. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание / К.: Юринком Интер, 1999. 240 с.

69. Зуйков Г. Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. д-ра юрид. наук. М. 1970. 41 с.

70. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / Горький: Горьковская высш. шк. МВД СССР, 1974. 168 с.

71. Изучение следователем психологии обвиняемого / Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Москва, 1987.

72. Ілляшенко О. В., Кононенко Н. О., Дзюба О. О. Особливості

організації і тактики проведення освідування під час розслідування хуліганства, вчиненого при проведенні спортивно-масових заходів. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/3861/1/11_p115-119.pdf (дата звернення – 11.04.2021)

73. Ильченко Ю. И. Тактические приемы исследования обстановки места происшествия: автореф. дис. канд. юрид. наук / Алма-Ата, 1966. 18 с.

74. Ипатов И. А. Криминалистика : Учебно-методический комплекс. М., Изд. центр ЕАОИ, 2008. 558 с.

75. Іщенко А., Щербаков Г. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.

76. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика: Учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Ищенко. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.

77. Карнеева Л. М. Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность / М. : [Б. и.], 1971. 136 с.

78. Качковський М. С. Особливості огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 27 (66). 2014. № 2. С. 136–142.

79. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції[Електронний ресурс]– Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%C4> (дата звернення – 11.10.2020)

80. Ковальова О. В. Науково-технічні засоби розшукової роботи слідчого. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 2013

р.), К. : НТТУ «КП», 2013. С. 193–194.

81. Когутич І. І. Криміналістика. К., 2008. 466 с.
82. Колдин В. Я. Вещественные доказательства : Информационные технологии процессуального доказывания / М.: Издательство НОРМА, 2002. 768 с.
83. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений. Учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.
84. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1976. С. 26.
85. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии / Х. : Издание Института, 1949 35 с.
86. Колмаков В. П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни. *Тр. Харьк. гос. мед. ин-та*. 1956. № 5. С. 193–201.
87. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография / Харьков: Факт, 2001. 156 с.
88. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2016. 20 с.
89. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: Монографія. Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
90. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: Монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.
91. Кривошеин П. К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). К.: Вища школа, 1990. 228 с.
92. Крикунов А. О. Расследование хулиганства : лекция / Киев. НИ и

РиО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

93. Криминалистика : учебник / Под ред. Р. С. Белкина. М.: Издательство «Юридическая литература», 1976. 411 с.

94. Криминалистика : учебник / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацького. М. : Академия МВД СССР, 1984. 458 с.

95. Криминалистика : учебник для вузов / Под ред. А. Ф. Волынского. М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

96. Криминалистика: учебник / Под ред. А.Н. Васильева. М.: Изд-во МГУ, 1980. 380 с.

97. Криминалистика : учебное пособие / Под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Выш. Шк., 1997. 344 с.

98. Криминалистика. учебник для вузов / [Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р.], под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина. М.; Издательство Норма (Издательская группа Норма – Инфра М), 2000. 990 с.

99. Криміналістика : [навч. посіб.] / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

100. Криміналістика : [підручник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]. Х. : Право, 2008. 464 с.

101. Криміналістика: Підручник / За ред. П.Д. Біленчука. 2-ге видання, випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.

102. Криміналістика: підручник / [Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.]; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

103. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 12.01.2021).

104. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / М., 1960. 244 с.

105. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление и покушение / М., 1958. С. 50–51.

106. Кузьменко О. П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання. *Наука і правоохорона*. 2014. № 3 (25). Ч. 2. С. 187–191.

107. Кузьменко О. П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01 лип. 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 223–226.

108. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

109. Кузьменко О. П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень. *Малиновські читання: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острого, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.)*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253–254.

110. Кузьменко О. П. Проблемні питання взаємодії прокурора – процесуального керівника та оперативного працівника в ході досудового розслідування масових заворушень. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 квіт. 2015 р.). Одеса : ОДУВС, 2015. С. 122–124.

111. Кузьменко О. П. Проблемні питання організації й планування розслідування масових заворушень. *Правові реформи в Україні: Реалії сьогодення* : [в 2-х]: матер. IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 11 жовт. 2013 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. Ч. 1. С. 39–41.

112. Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 159–164.

113. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсєєва. К.: Юрінком Інтер, 2001.-368 с.
114. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
115. Лавров В. П., Лузгин И. М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение / М., 1980.46 с.
116. Лайвиньш Ю. Режиссура криминалистической видеосъемки. Введение в проблему. *Закон и жизнь*. Кишинев, июль 2004. С. 34–40.
117. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.
118. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Донецьк, 2003. 229 с.
119. Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий / М., 1997. С. 152.
120. Лісняк А. І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.
121. Лісняк А. І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 396–397.
122. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

123. Лисняк А. И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республика Польша).

124. Ліснюк А. І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 207–209.

125. Ліснюк А. І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 100–102.

126. Ліснюк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути*: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 2. С. 278–282.

127. Ліснюк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). С. 257–264.

128. Ліснюк А. І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 97–99.

129. Ліснюк А. І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 276–281.

130. Лісняк А. І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). С. 342–346..

131. Логінова В. В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.). у 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя: ЗЮІ ДДУВС. 2010. С. 115–118

132. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособие. К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. 148 с.

133. Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационные аспекты) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / К., 1991. 25 с.

134. Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятиях криминалистического изучения личности. *Вестн. Моск. ун-та*: Сер. 11. Право. 1999. № 3. С. 42–45.

135. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. кандидата юридических наук: 12.00.09 / Москва, 1983. 200 с.

136. Малышкин П. В. Способ сокрытия преступления и его место в структуре способа совершения преступления. *Следователь*. 2009. № 1. С. 19–24.

137. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

138. Матусовский Г. А. Структура криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / За ред. В.Ю.Шепітька. Харків: Право, 1998. С. 149.

139. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: методичні рекомендації / [Єфімов М. М. та інші]. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

140. Мороз І. Участь патрульних поліції в огляді місця події. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 274-277.

141. Мусієнко О. Л. Спосіб шахрайства як структурний елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 4. Т. 2. С. 151–153.

142. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 218 с.

143. Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений. *Вопр. борьбы с преступностью*. М., 1980. Вып. 33. С. 92–95.

144. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. М.: Рус. яз., 1985. 797 с.

145. Осмотр места происшествия: Справочник следователя / Рук. авт. кол. А. А. Леви. М.: Юрид. лит., 1979. 328 с.

146. Особенности расследования массовых беспорядков: метод. пособие / [В.Н. Григорьев, Л.В. Капица, В.Н. Махов, Г.И. Пичкалева]. Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. 100 с.

147. Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 14 травня 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 80–82.

148. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Збірник

наукових праць. 2014. № 4. С. 468–474.

149. Павлова Н. В. Щодо важливості дотримання прав і свобод особи під час проведення обшуку при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених шляхом шахрайства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1 (110). С. 285–291.

150. Пиріг І. В. Тактика огляду місця події із залученням спеціаліста при розслідуванні незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 294–295.

151. Пономарев В. П. Предупреждение массовых беспорядков: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 1992. 226с.

152. Попович О. В. Особистість злочинця як соціально-психологічне поняття [Електронний ресурс] : Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/37410/%CF> (дата звернення – 11.03.2021)

153. Пудовочкин Ю.Е. Учение о составе преступления: [монография] / М. : Юристинформ, 2009. 248 с.

154. Пясковський В. В. Загальні умови планування розслідування насильницьких правопорушень, учинених щодо неповнолітніх. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1. С. 51–56.

155. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / [Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б., Татаров О. Ю. та інші]; за ред. проф. М. А. Погорецького. К.: Дакор, 2014. 140 с.

156. Рыжаков А. П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства / М. : Инф. издат. дом «Филинь», 1997. С. 29–31.

157. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / К.: Кондор, 2005. 588 с.

158. Салтевський М. В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуаций.

Криміналістика и судебная экспертиза. Вып. 25. Киев. 1982. С. 13–21.

159. Салтевский М. В. Тактические основы организации и производства следственных действий и получение информации от вещей : Специализированный курс криминалистики: Учебник / Отв. ред. М.В.Салтевский. К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 236–237.

160. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 152 с.

161. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

162. Сергеева Д. Б. Элементы (стадії) кримінально-процесуального доказування. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 299-301.

163. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67-69. С. 120-123.

164. Сова Ф. П. Криминалистическая техника. Методические указания и практикум. М., 1965 118 с.

165. Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. М., 1966. 97 с.

166. Справа № 471/592/16-к. Архів Братського районного суду Миколаївської обл., 2017 р.

167. Справа № 521/4695/15-к. Архів Іллічівського міського суду Одеської обл., 2017 р.

168. Справа № 626/1295/14-к. Архів Красноградського районного суду Харківської обл., 2014 р.

169. Справа № 638/4007/16-к. Архів Держинського районного суду м. Харкова, 2018 р.

170. Справа № 638/7403/16-к. Архів Держинського районного суду м. Харкова, 2017 р.
171. Справа № 640/10324/16-к. Архів Київського районного суду м. Харкова, 2018 р.
172. Справа № 640/1625/17. Архів Київського районного суду м. Харкова, 2017 р.
173. Справа № 640/3021/15-к. Архів Київського районного суду м. Харкова, 2017 р.
174. Справа № 640/8990/14-к. Архів Київського районного суду м. Харкова, 2018 р.
175. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник / К., 1997. 44 с.
176. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [Науково-практичний посібник] / К.: Атіка, 2009. 64 с.
177. Степанов В. В. Современные проблемы осмотра места происшествия. Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Влияние идей И. Н. Якимова на развитие современной криминалистики», посвященной 130-летию со дня рождения И. Н. Якимова. М., 2014. С. 86–91.
178. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.
179. Строгович М. С. Теория судебных доказательств. Избранные труды: в 3-х т. Т. 3. М., 1991. 300 с.
180. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровськ. 2010. 473 с.
181. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.

182. Тищенко В. В. Корыстно насильственные преступления : криминалистический анализ / О., 2002. 186 с.
183. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
184. Трясун П. В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування хуліганства, вчиненого у публічних місцях : автореф. дис. на зд. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.
185. Уголовно–процессуальное право Российской Федерации : Учебник / Отв. ред. П. А. Лупинская. 2–е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2009. 1072 с.
186. Узунова О. В. Проблеми прийомів аналізу отриманої з місця події інформації та огрунтування припущень стосовно особи злочинця / Узунова О. В., Калюга К. В. [Електронний ресурс]– Режим доступу до ресурсу: <http://book.net/index.php?bid=18860&chapter=1&p=achapter> (дата звернення – 22.03.2021)
187. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации / Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин · та, 1975. 62 с.
188. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. С. 57–59.
189. Фролов А. В., Григорьев В. Н. Специальное подразделение оперативного реагирования. *Социалистическая законность*. 1991. № 8. С. 24.
190. Хилобок М. П. Следственный осмотр : Криминалистика: Учебник / Под ред. Б.А. Викторова и Р.С. Белкина. М.: Юрид. лит., 1976. 464 с.
191. Хлынцов М. Н. Проверка показаний на месте / Под ред. Д. П. Рассейкина. Саратов, 1971. 120 с.
192. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.

193. Чаплинская Ю. А. Организация проведения следственного эксперимента. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. № 2 (92). 2014. С. 54–56.

194. Чаплинський К. О., Мінка П. Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Видавництво «Свідлер А.Л.», 2009. 225 с.

195. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1 (15). С. 22–29.

196. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

197. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Одеса, 2005. 231 с.

198. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

199. Шалдирван П. В. Деякі питання сучасної кримінально-правової характеристики масових заворушень. *Вісник прокуратури*. 2003. № 6. С. 57–60.

200. Шалдырван П. В. Криминалистическая характеристика современных массовых беспорядков. *Криминалистика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник*. Вып. 52. К.: Министерство юстиции Украины, 2004. С. 13–21.

201. Шалдирван П. В. Методика розслідування масових заворушень : дисер. на здоб. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.

202. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы.

Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание). М.: Лига Разум, 2000. 252 с.

203. Шаталов А. С. Технично-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

204. Шевченко А. С. Алгоритмы действий сотрудников полиции при расследовании хулиганства, совершенного во время избирательного процесса в Украине. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 139–144. (Кыргызская Республика)

205. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпро, 2019. 232 с.

206. Шевченко А. С. Слідова картина хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 25 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 132–134.

207. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте. *Вопросы борьбы с преступностью*. № 28. Москва, 1978. С. 116–133.

208. Шлегель О. В., Костылева Г. В., Милованова М. М. Расследование преступлений против личности, совершаемых по мотиву национальной ненависти или вражды. М.: Юрлитинформ, 2009. 160 с.

209. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях. Учебное пособие. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

210. Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда / М. : 1980. 320 с.

211. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика: Практическое пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: НКВД РСФСР, 1929. 322 с.

212. Lisnyak Anton Algorithms of law enforcement officers' actions in investigation of mass riots. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs : Scientific Journal*. 2020. Special Issue № 1 (109). P. 275–279.

213. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020)*. Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. P. 348–349.

214. Lisnyak Anton To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.)*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 268–270.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені результати вивчення
145 кримінальних справ та 196 проваджень**

№	Досліджувані питання	%
	КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	
1	Обстановка вчинення кримінального правопорушення	
	<i>1.1. Місце вчинення протиправних дій</i>	
	1) відкрита місцевість (вулиці, парки, проспекти, сквери)	46
	2) будівлі та споруди установ, підприємств, організацій різних форм власності	12
	3) спортивні комплекси (манежі, стадіони, амфітеатри)	14
	4) заклади культурного відпочинку (театри, кінотеатри)	5
	5) транспортні засоби (маршрутні автобуси, трамваї, тролейбуси)	4
	6) місця проведення політичних акцій, виборів (виборчі дільниці, виборчі комісії)	18
	7) інше	1
	<i>1.2. Час вчинення</i>	
	1) з 24 до 6 години	11
	2) з 18 до 24 годин	29
	3) з 6 до 12 години	15
	4) з 12 до 18 години	45
	5) будні дні	43
	6) у вихідні дні	57
	6) влітку	9
	7) восени	38
	8) взимку	23

	9) навесні	30
2	Способи вчинення масових заворушень	
	<i>2.1. Повноструктурний</i>	91
	<i>2.2. Підготовка до вчинення</i>	92
	1) складання плану дій під час вчинення масового заворушення	87
	2) вибір об'єкта злочинного посягання (місця проведення мітингів, спортивно-масових свят)	82
	3) підбір співучасників правопорушення	56
	4) здійснення заходів із транспортування співучасників із різних регіонів держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукання або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо)	27
	5) поділ ролей між співучасниками	47
	б) підбір засобів та знарядь вчинення масового заворушення (фарба, піротехнічні засоби, засоби для нанесення тілесних ушкоджень)	54
	<i>2.3. Способи безпосереднього вчинення масових заворушень</i>	100
	1) активна участь у масових заворушеннях	84
	2) порушення спокою різних осіб у громадських місцях	79
	3) опір представникам влади із застосуванням зброї й інших предметів, що використовувалися як зброя	21
	4) нанесення тілесних ушкоджень особам, що знаходяться в місці масових заворушень (працівники установ, глядачі, вболівальники, спортсмени)	7
	5) знищення чи руйнування приміщень (житла, установ, підприємств, магазинів, ресторанів, кіосків та інших об'єктів будь-якої форми власності)	32
	<i>2.4. Способи приховування</i>	82
	1) знищення відеокамер зовнішнього спостереження за певний	12

	час до вчинення діяння	
	2) знищення слідів злочинів та речових доказів	61
	3) надання неправдивих показань у разі викриття, у тому числі висунення алібі	72
	4) відмова від дачі показань	52
	5) створення ситуацій, коли неможливо проведення окремих слідчих (розшукових) дій	23
	б) застосування корумпованих зв'язків в державних органах	6
	7) тиск на сумлінних учасників процесу	38
3	Відомості про слідову картину протиправного діяння	
	<i>3.1 Відносно місця їх знаходження:</i>	
	1) на місці їх вчинення	81
	2) на особах, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку (тілесні ушкодження, пошкодження форменого одягу)	9
	3) на особі правопорушника	31
	4) предмети обстановки (трибуни, вітрини, вікна, посуд)	43
	5) інші	21
4	Предмет злочинного посягання	
	1) під час пошкодження фарбою чи іншими матеріалами сітілайтів, стендів, білбордів правопорушник був з символікою певної партії	31
	2) особа перебувала у стані сп'яніння	15
	3) особа правопорушника раніше притягувалася до кримінальної відповідальності	31
5	Особа потерпілого	
	<i>5.1. Риси потерпілого</i>	
	1) схильність до вживання алкоголю	23
	2) схильність до вживання наркотичних засобів	1
	3) наявність певних психічних відхилень	4

6	Дані про особу правопорушника	
	<i>6.1. Стать:</i>	
	1) чоловіча	97
	2) жіноча	3
	<i>6.2. Вік:</i>	
	1) від 14 до 18 років	9
	2) від 18 до 25 років	35
	3) від 25 до 35 років	27
	4) від 35 до 45	19
	4) особи віком 45 років і старші	10
	<i>6.3. Освіта:</i>	
	1) середня	15
	2) середня спеціальна	20
	3) базова вища	45
	4) вища	19
	5) інше	1
	<i>6.4. Сімейний стан:</i>	
	1) у шлюбі	28
	2) ні	72
	5) особи, які ніколи не перебували у шлюбних відносинах	61
	<i>6.5. Рід занять:</i>	
	1) учень (студент)	27
	2) працюючий	14
	3) без постійного місця роботи	59
	<i>6.6. Наявність судимості:</i>	14
	з них за вчинення протиправних діянь проти громадського порядку та громадської безпеки	4
	<i>6.7. Протиправні діяння вчинено у стані сп'яніння:</i>	
	1) алкогольного	20

	2) наркотичного	1
	<i>6.8. Відносно місця проживання правопорушників протиправні діяння вчинялися</i>	
	1) учинення досліджуваних діянь відбувалось в районі проживання правопорушника	71
	2) не пов'язано з місцем проживання	28
	3) за місцем проживання	1
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	
7	Вихідні відомості, відповідно до яких була занесена інформація до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактом учинення масових заворушень	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян	77
	2) повідомлення працівників інших установ й організацій	12
	3) матеріали розслідування, виділені з інших кримінальних проваджень	9
	4) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розшукових заходів	2
8	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень	
	1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники	54
	2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі	32
	3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки	13
	4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні	1

9	Організація взаємодії підрозділів Національної поліції України при розслідуванні масових заворушень	
	1) реалізація доручень уповноваженої особи щодо проведення процесуальних дій і розшукових заходів для встановлення місцезнаходження правопорушників	100
	2) сприяння уповноваженій особі при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій	61
	3) колективне чергування у складі слідчо-оперативної групи	100
	4) консультування	29
	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ:	
10	Огляд	
	<i>10.1. Проводився:</i>	100
	1) огляд місця події	98
	2) огляд місцевості або приміщення, що не є місцем події	19
	3) огляд житла чи іншого володіння особи	4
	4) огляд предметів	82
	5) огляд документів	9
	6) огляд живих осіб (освідування)	81
	7) огляд транспортних засобів	3
	8) огляд тварин	1
	<i>10.2. Методом:</i>	
	1) концентричним	88
	2) ексцентричним	11
	3) фронтальним	1
	<i>10.3. Оформлювались додатки до протоколу огляду:</i>	
	1) фототаблиці	42
	2) плани и схеми	18
	<i>10.4. Огляд місця події відбувався за несприятливих ситуацій:</i>	81
	1) відсутність очевидців події	4

2) велика кількість очевидців події, які дають суперечливі показання	69
3) знищення слідів кримінального правопорушення	56
<i>10.5. Помилки, яких припускаються уповноважені особи під час проведення огляду місця події:</i>	
1) несвоєчасне проведення огляду	51
2) неаргументоване звуження меж огляду	92
3) непослідовне та поверхневе дослідження на місці події матеріальної доказової інформації	68
4) ігнорування оперативної інформації	62
5) недодержання тактичних рекомендацій щодо деталізованого опису обстановки та об'єктів огляду	47
6) ігнорування записів з камер спостереження	12
7) незначне використання техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів протиправного діяння	37
8) відсутність додатків до протоколу	65
<i>10.6. Освідування проводилось:</i>	
1) підозрюваних	62
2) потерпілих	65
3) свідків	4
<i>10.7. Типові недоліки освідування:</i>	
1) часткова фіксація виявлених порушень анатомічної цілісності або фізіологічної функції організму людини	31
2) повна або часткова відсутність опису характеристик застосованих науково-технічних засобів	38
3) ігнорування латентних слідів протиправного діяння (лікарських засобів, виділень організму людини)	23
4) неналежна фіксація відомостей про одяг або окремі його елементи	45

11	Слідчий експеримент	
	<i>11.1. Мета проведення:</i>	
	1) для встановлення механізму вчинення протиправного діяння	66
	2) для визначення меж поінформованості або необізнаності правопорушників про подію кримінального правопорушення	14
	3) встановлення та усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних та свідків	12
	4) для перевірки та оцінки висунутих версій	6
	5) інше	2

Зведені результати анкетування
79 працівників прокуратури, 298 слідчих, 319 працівників
оперативних підрозділів та 58 працівників експертних
установ МВС України

№	З а п и т а н н я	%
1	Вкажіть підрозділ, в якому Ви працюєте:	
	1) слідчі підрозділи	40
	2) оперативні підрозділи	42
	3) прокуратура	10
	4) експертні установи МВС України	8
2	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	1) до 1 року	11
	2) від 1 до 3 років	37
	3) від 3 до 5 років	18
	4) від 5 до 10 років	20
	5) більше 10 років	14
3	Чи були Ви задіяні в розслідуванні масових заворушень:	
	1) так	91
	2) ні	9
4	Чи вважаєте Ви одним з найбільш перспективних напрямків удосконалення діяльності правоохоронних органів в розрізі розслідування визначеної групи протиправних діянь визначення кореляційних зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики:	
	1) так	93
	2) ні	7
5	Чи існує в органі, де Ви працюєте, спеціалізація окремих	

	співробітників по розслідуванню зазначених кримінальних правопорушень:	
	1) існує	1
	2) не існує	99
6	Чи є необхідність, розробки окремої методики розслідування масових заворушень:	
	1) так	94
	2) ні	6
7	Вкажіть найбільш ефективні слідчі (розшукові) дії	
	1) огляд	79
	2) допити потерпілих	74
	3) допити свідків	67
	4) допити підозрюваних	45
	5) одночасні допити за участю двох і більше осіб	34
	6) пред'явлення для впізнання	43
	7) слідчий експеримент	82
	8) призначення експертиз	52
8	Вкажіть джерела з яких найчастіше Вами отримується інформація для побудови версій щодо особи правопорушника та проведення слідчих (розшукових) дій	
	1) огляд	28
	2) допити свідків	71
	3) допити потерпілих	78
	4) допити підозрюваних	38
	5) одночасні допити двох чи більше вже допитаних осіб	59
	6) проведення пред'явлення для впізнання:	32
	7) слідчий експеримент	81
	8) додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій:	17
	9) використання спеціальних знань:	31

	10) результатів експертиз	61
9	Вкажіть умови, які, на Вашу думку, сприяють успішному проведенню слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даних кримінальних правопорушень:	
	1) всебічна та ретельна підготовка	72
	2) своєчасність	91
	3) правильне застосування тактичних прийомів та їх комплексів	63
	4) використання спеціальних знань, у тому числі інших осіб	56
	5) залучення відповідних спеціалістів	67
10	Коли, на Ваш погляд, необхідно проводити огляди в досліджуваній категорії проваджень?	
	1) негайно після припинення масових заворушень й в усіх випадках	91
	2) з огляду на переконання слідчого	8
	3) не має різниці	1
11	Виберіть, будь-ласка, найбільш актуальні підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень	
	1) попередній допит особи, показання якої перевірятимуться	100
	2) з'ясування кількості та процесуальних статусів учасників слідчої (розшукової) дії	59
	3) підбір технічних засобів	37
	4) дослідження матеріалів кримінального провадження	61
	5) підготовка транспортних засобів	21
	6) здійснення заходів стосовно забезпечення безпеки учасників під час проведення слідчого експерименту	25
	7) проведення оперативно-розшукових заходів із метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події	9

	8) складання плану проведення слідчого експерименту	64
	9) попередній огляд території (приміщення), де передбачається провести вказану процесуальну дію	7
12	Чи мають місце конфліктні ситуації в ході слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень	
	1) так	49
	2) ні	51
13	Вкажіть конфліктні слідчі ситуації, що найчастіше трапляються в ході слідчого експерименту при розслідуванні масових заворушень	
	1) відмова особи правопорушника від участі в ньому безпосередньо після прибуття на місце проведення слідчого експерименту	71
	2) дача відносно неповних чи неправдивих показань для внесення суперечностей у розслідування	45
	3) спроба втекти з місця проведення процесуальної дії	2
14	Назвіть основні тактичні прийоми слідчого експерименту, що застосовувались Вами в досліджуваній категорії кримінальних проваджень	
	1) проведення експериментальних дослідів чи випробувань з кожним правопорушником окремо	69
	2) встановлення та постійна підтримка психологічного контакту із учасниками слідчого експерименту протягом всього періоду його проведення	91
	3) залучення до проведення слідчого експерименту спеціалістів, експертів	97
	4) спостереження за поведінкою осіб, за участю яких проводяться досліді чи випробування	39
	5) порівняння дій, які чинить особа під час проведення слідчого	29

	експерименту, з реальною обстановкою на місці події	
15	На Вашу думку, які оптимальні умови проведення слідчого експерименту?	
	1) використання загороджувальних заходів	71
	2) проведення інструктажу з учасниками слідчої (розшукової) дії стосовно їх поведінки під час неї	64
	3) вжиття охоронних заходів	51
16	Які, на Вашу думку, допускаються тактичні помилки під час проведення слідчого експерименту по досліджуваній категорії справ?	
	1) невчасне проведення процесуальної дії	59
	2) відсутність психологічного контакту з правопорушником	69
	3) неналежне відтворення умов об'єктивної дійсності	53
	4) ігнорування оперативно-розшукової інформації	34
	5) відсутність техніко-криміналістичних засобів	67
17	Чи висока необхідність підготовчого етапу до проведення слідчого експерименту?	
	1) так	41
	2) ні	59
18	В зв'язку з якими умовами, на Ваш погляд, виникає потребу проведення повторного допиту?	
	1) встановити обставини, які підлягають перевірці шляхом дослідів чи випробувань	93
	2) актуалізувати пам'ять особи	82
	3) визначити вид експерименту, що потрібно провести	53
	4) окреслити коло завдань, що підлягають з'ясуванню	68
	5) виявити мотиви погодження підозрюваних на участь у цій слідчій (розшуковій) дії	23
	6) прийняти рішення щодо проведення слідчої (розшукової) дії	93

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (108). С. 342–346.

4. Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща)

5. Lisnyak Anton Algorithms of law enforcement officers' actions in investigation of mass riots. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs* : Scientific Journal. 2020. Special Issue № 1 (109). P. 275–279.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.)*. Дніпро, 2020. Т. 2. С. 278–282. (доповідь з публікацією тез)

7. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. P. 348–349. (публікація тез)

8. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 360–361. (публікація тез)

9. Lisnyak Anton To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 268–270. (доповідь з публікацією тез)

10. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). Дніпро, 2020. Т. 1. С. 396–397. (доповідь з публікацією тез)

11. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 207–209. (публікація тез)

12. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 100–102. (доповідь з публікацією тез)

13. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 347–348. (доповідь з публікацією тез)

14. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 97–99. (публікація тез)

Акти впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Володимир ГРОХОЛЬСЬКИЙ

09 *04* 2021 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» у наукову діяльність та освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ

09 квітня 2021 року

м. Одеса

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук Домброван Н.В. (голова комісії);
- 2) професора кафедри кримінального процесу ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тарасенка В.Є.;
- 3) провідного наукового співробітника відділу організації наукової роботи ОДУВС, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Воронова І.О.,

склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» використовуються у науково-дослідницькій роботі та освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Результати дисертації відображаються у наступних наукових публікаціях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. №3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020, № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *КЕЛМ*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop, State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С.360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека:*

теоретичні і прикладні аспекти : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.) Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

13. Лісяк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Вказані матеріали дисертаційного дослідження Лісяка А.І. «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» впроваджено у наукову діяльність та освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ і використовуються з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Голова комісії:

Наталія ДОМБРОВАН

Члени комісії:

Владислав ТАРАСЕНКО

Ігор ВОРОНОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор Харківського
 національного університету
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор

Леонід МОГЛЕВСЬКИЙ
 « 29 » _____ 2021 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» у наукову діяльність та освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ

29 квітня 2021 року

м. Харків

Комісія у складі:

1) декана факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Музичука О.М. (голова комісії);

2) професора кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Степанюка Р.Л.;

3) професора кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Глобенка Г.І.

склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» використовуються у науково-дослідницькій роботі та освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Результати дисертації відображаються у наступних наукових публікаціях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського*

державного університету внутрішніх справ; Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*; Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*; Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лисняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідчування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.)*. Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.)*. – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпрол. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

13. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Вказані матеріали дисертаційного дослідження впроваджені у наукову діяльність та освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ і використовуються з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Голова комісії:

 Олександр МУЗИЧУК

Члени комісії:

 Руслан СТЕПАНЮК

 Геннадій ГЛОБЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Олександр ЮНІН

« 30 » _____ 2021 року

АКТ
впровадження у наукову діяльність
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження

30 квітня 2021 року

м. Дніпро

Про впровадження у наукову діяльність
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ основних результатів
дисертаційного дослідження Лісняка Антона
Ігоровича «Криміналістична характеристика та
особливості розслідування масових заворушень»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес
та криміналістика: судова експертиза; оперативно-
розшукова діяльність

Комісія у складі:

- голови: т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, кандидата економічних наук, доцента Вакулич М.М.
- членів комісії: завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, доктора юридичних наук, доцента Дарагана В.В.
професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, доктора юридичних наук, професора Пирого І.В.
професора кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, доктора юридичних наук, професора Шаблістого В.В.

еклала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати
дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної
підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень», які використовуються у науково-дослідницькій роботі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Результати дисертації відображаються у наступних наукових публікаціях:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути*: тези доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.)*. – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та*

перспективи: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

13. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Вказані матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і використовуються з метою подальшої розробки проблемних питань методики розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та громадської безпеки.

Наукові публікації здійснено відповідно до планів науково-дослідницьких робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2020-2021 рр. та у межах загальноуніверситетської наукової теми «Теорія і практика застосування кримінально-правових і кримінально-процесуальних норм, криміналістичних заходів протидії злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U003551), затвердженої 28.05.2012 р.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані відділом організації наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень на замовлення Головного Управління Національної поліції в Дніпропетровській області.

Голова комісії:

 Марина ВАКУЛИЧ

Члени комісії:

 Валерій ДАРАГАН

 Ігор ПИРІГ

 Володимир ШАБЛИСТИЙ

АКТ
впровадження у наукову діяльність та освітній процес
Університету митної справи та фінансів
результатів дисертаційного дослідження

Комісія у складі:

1. Завідувача кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, доцента Варави В.В.

2. Професора кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, доктора юридичних наук, професора Тертишника В.М.

3. Доцента кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук Єфімової І.В.

склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 «Право») у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах.

Основні наукові положення, загальні висновки та результати дисертаційного дослідження опубліковано у наступних наукових роботах:

Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2019, № 4 (101), 316 с. С. 257–264.

Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.)*. Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* ; Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.)*. – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лют. 2020 р.). – Дніпро : Видавель Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії*

публічного та приватного права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Зазначені наукові роботи використовуються у освітньому процесі, навчально-методичній та науковій діяльності кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, впроваджені до текстів лекцій, семінарських, практичних занять, робочої навчальної програми з тем № 15 «Тактика слідчого огляду та оглядування», № 16 «Тактика проведення обшуку», № 17 «Тактика допиту» і № 18 «Тактика пред'явлення для впізнання», № 19 «Тактика проведення слідчого експерименту» навчальної дисципліни «Криміналістика», а також за окремими темами навчальної дисципліни «Практикум зі складання процесуальних документів» та рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи студентів денної та заочної форм навчання.

Голова комісії:

Завідувач кафедри правоохоронної діяльності
та кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

В.В. Варавя

Члени комісії:

Професор кафедри правоохоронної діяльності
та кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
доктор юридичних наук, професор

В.М. Тертишник

Доцент кафедри правоохоронної діяльності
та кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

І.В. Єфімова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Олександр ЮШН

« 10 » _____ 2021 року

АКТ

**впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

28 квітня 2021 року

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертаційного дослідження Лісняка Автона Ігоровича «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі:

- голови:** декана факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Обшалова С.В.
- членів комісії:** завідувача кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Чаплинського К.О.
завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Дарагана В.В.
професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Пирого І.В.

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати

дисертаційного аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право) у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути*: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International, scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки*: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ.

інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

13. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих програм навчальних дисциплін: «Криміналістика» і «Організація розслідування кримінальних правопорушень» та використовуються під час підготовки курсантів й слухачів до семінарських та практичних занять з зазначених навчальних дисциплін.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів кримінальної поліції, превентивної діяльності, органів досудового розслідування та навчально-наукового інституту заочного навчання та підвищення кваліфікації.

Голова комісії:

 Сергій ОБШАЛОВ

Члени комісії:

 Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

 Валерій ДАРАГАН

 Ігор ПИРИГ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
 Заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

«30» _____ 2021 року

АКТ
впровадження в освітній процес та наукову діяльність
Національної академії внутрішніх справ результатів дисертаційного
дослідження

Про впровадження в освітній процес та наукову діяльність Національної академії внутрішніх справ основних результатів дисертації Лісняка Автона Ігоровича «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право

Уклала комісія у складі:

голови:	завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В.
членів комісії:	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Черноус Ю.М.
	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Пясковського В.В.
	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Мирівської А.В.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154

склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові дискусії*: тези доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.*

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.*

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.*

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.*

13. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.*

Зазначені наукові статті внесені до списку літератури робочих програм навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій» і використовуються під час підготовки курсантів, студентів й слухачів до семінарських та практичних занять з зазначених навчальних дисциплін у Національній академії внутрішніх справ.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі та науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів кримінальної поліції та досудового розслідування.

Голова комісії:

А.В. Самодін

Члени комісії:

Ю.М. Черноус

В.В. Пясковський

А.В. Мирюська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор інституту права
та суспільних відносин
Відкритого міжнародного
Університету розвитку людини

А.Л. Терещенко

2021 року

АКТ

Про впровадження в освітній процес та наукову діяльність Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» основних результатів дисертаційного дослідження Лісняка А.І. «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Уклала комісія у складі:

Голови комісії:

Заступника директора інституту права та суспільних відносин університету «Україна», кандидата юридичних наук, доцента Федоренко Т.В.

Членів комісії:

Доцент кафедри теорії права та міжнародних і політичних відносин Інституту права та суспільних відносин університету «Україна» Фаста О.О.

Доцента кафедри цивільного, господарського та кримінального права Інституту права та суспільних відносин університету «Україна» Сердюк В.П.

Комісія склала цей акт з приводу того, що було розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081

«Право») у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах.

На підставі наукового дослідження дисертанткою підготовлено низку наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

Лісняк А.И. Криминалистический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: тези доп. І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.)*. Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.) Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.)*. – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та*

перспективи: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Комісія вважає, що представлені А.І. Лісняком наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також були враховані навчально-методичним відділенням та відділом організації наукової роботи Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» при проведенні наукових досліджень.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість для кримінального процесу та криміналістики, а також були враховані відділом організації наукової роботи та навчально-методичним відділом Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» при проведенні навчальних занять та наукових досліджень.

Голова комісії:

Т.В. Федоренко

Члени комісії:

О.О. Фаст

В.П. Сердюк

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Т.в.о. директора
 Дніпропетровського НДЕКЦ МВС
 Тетяна РЕВЯКІНА
 2021 р.

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність Дніпропетровського НДЕКЦ МВС результатів наукового дослідження Лісняка Антона Ігоровича «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право)

Уклала комісія у складі:

Голови:	заступника директора Дніпропетровського НДЕКЦ МВС – завідувача лабораторії криміналістичних видів досліджень П. Кумця
членів комісії:	заступника директора Дніпропетровського НДЕКЦ – завідувача лабораторії АД та КДТЗ А. Морохова заступника завідувача лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського НДЕКЦ МВС О. Сороки

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістики та домедичної підготовки факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Лісняка Антона Ігоровича на тему: «Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 «Право») у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

1. Лісняк А.І. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського*

державного університету внутрішніх справ; Науковий журнал. 2019. № 4 (101). 316 с. С. 257–264.

2. Лісняк А.І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*; Науковий журнал. 2020. № 3 (106). 328 с. С. 276–281.

3. Лісняк А.І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*; Науковий журнал. 2020. № 4 (107). 410 с. С. 342–346.

4. Лісняк А.І. Криміналістический анализ способов совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республіка Польща).

5. Лісняк А.І. Окремі аспекти проведення освідування під час розслідування масових заворушень. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути*: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 6–7 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. – Т. 2. 571 с. С. 278–282.

6. Lisnyak Anton Issue of typical investigative situations during in the investigation of mass unrest. *International and national security: theoretical and applied aspects* : Theses of the IV-th International. scientificpractical conference (Dnipro, March 13, 2020). Dnipro :Dniprop. State Univ. of Int. Aff, 2020. 388 p. P. 348–349.

7. Лісняк А.І. До питання типових слідчих ситуацій під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 414 с. С. 360–361.

8. Лісняк А.І. To the issue of typical investigation situations during the investigation of mass disturbances. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 372 с. С. 268–270.

9. Лісняк А.І. До питання побудови криміналістичної характеристики масових заворушень. *Сучасний рух науки*: тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). – Дніпро, 2020. – Т. 1. 440 с. С. 396–397.

10. Лісняк А.І. Криміналістичний аналіз способів учинення масових заворушень. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 431 с. С. 207–209.

11. Лісняк А.І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 224 с. С. 100–102.

12. Лісняк А.І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

13. Лісняк А.І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. – Ч. 2. 116 с. С. 97–99.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість, а також можуть бути впроваджені у діяльність Дніпропетровського НДЕКЦ МВС.

Голова комісії:

Павло КУМЕЦЬ

Члени комісії:

Аркадій МОРОХОВ

Олександр СОРОКА